

سراہیکی سُرخاں

وسیب، پولی اتیں کلچر

اُستاد فدا حسین گاڈی

سرائیکی سُنچاڻ

وسیب، ہولی اتیں کلچر

استاد فدا حسین گاڈی

سرائیکی لوک سانجھ

سبھے حق را کہوین

کتاب ----- سرائیکی سُخان: وسیب، پہلی آئیں کلچر

لکھاری ----- استاد قدا حسین گاڈی

کمپوزنگ ----- لاجو لاشاری، اسد بزدار

ٹائٹل ----- طلال مسعود

پہلی وار ----- جنوری 2020ء

غل ----- 200 روپے

چھاپن ہار ----- سرائیکی لوک سانجھ

تندی

1 - آگونہی گالہ

2 - سرائیکی وسیب دا عظیم دانشور

سرائیکی لینڈ سکیپ آئیں جغرافیہ

4 - روہی، تسمل، دمان

9 - پڑدیاں کنہ ہیاں، اچودیاں جموکان

13 - وہلی کھی

19 - سرائیکی جغرافیہ دی تاریخ

سُخان آئیں کلچر

44 - 7 - سرائیکی قومی سُخان

62 - 8 - دکھڑپ

76 - 9 - سرائیکی کلچر - I

83

10- سرائیکی کلچر - II

106

11- ہک فطروہ

127

12- سرائیکی واقفیم ورثہ

سُجھان آئیں ہولی

133

13- ماہ ہولی کیوں؟

138

14- ان لکھت ہولی دے اوہیں دامند

140

15- ہولی آئیں شاعر ہک تخلیق کار دی حیثیت وچ

147

16- سرائیکی ہولی

154

17- مسئلہ سرائیکی رسم الخدادا

وسیب وودھارا آئیں تعلیم

162

18- وسیب دا وودھارا

187

19- ڈپ کمر ب تعلیم

وسوں انہیں تربیت

203

20- پردہ

211

21- بل نہ لگو

216

22- قرۃ العین طاہرہ

سرائیکی قومی تحریک

219

23- سرائیکی قومی مسئلہ

224

24- سرائیکی تحریک

233

25- سرائیکی لوک سانچہ دی نئی اساسی

درواں دی ماری دلوی طیل ہے

242

26- سیں احسن واگھا ناویں کجھ خطہ پتر

اگونی گالہ

استاد فدا حسین گاڈی دے بسوک لڈا ونہن دے پورے ہک سال پھوں،
اے کتاب پیلھی لنگ جنوری 1994ء وچ 'سرائیکی کلچر' دے مائیکل مال
پھپی۔ تہاں لنگوں چھاپن دا اہر سہیں اکرم میراٹی تے لید دی سنگت دی
پاسیوں تھیا جنہیں استاد فدا حسین گاڈی دے کجھ پوٹوں لکھتیں کول کتابی
روپ ڈے کنیں پھپوایا۔

ہوں وڈی مدت گذرک پھوں اے کتاب 'آؤٹ آف پرنٹ' تھی گئی تے
سرائیکی سنگت دی پاسیوں کئی واری آکھیا گیا جو اوں کتاب تے ہوں ساریں
ہنہیں ان پھپنیل لکھتیں کول زلا کنیں ہک نواں ایڈیشن چھاپیا ونجے۔ آہن
جہاں ارداہ ہووے، اتھاں راہ بن ای ویندی ہے۔ اے ودھیک لکھتیں آلی
کتاب پورے پنھوی ورتیں پھوں پھپ کنیں تھانڈے ہتھیں ہے۔

سرائیکی لوک سانجھ (اسلام آباد)

سرائیکی وسیب دا عظیم دانشور

استاد فدا حسین خان دی شخصیت، انہاں دیاں خدمات بارے کجھ آکھن سوکھا
نہیں۔ انہاں دی سیاسی آتے علمی زندگی لمبی ویسی ہے آتے پریچ وی۔ ایں
بارے زیادہ وضاحت نال ماں سیں محمود نظامی، ارشاد تونسوی، منصور کریم
آتے مظہر عارف کجھ آکھن دی پوزیشن وچ ہوسن، میں ماں پنہرا اے آکھساں جو
ساکوں انہاں نال اختلاف ویسی ریے آتے اتفاق ویسی، پر فل ویسی محبت آتے
صحیت دا رشتہ ہمیش قائم ریے۔ انہاں ہمیش ساکوں لکھی رہنائی آتے
محبت نال نوازے آتے کم کار کھتے رہنائی فریبتے زمین۔ سرائیکی کلچر
بارے لکھن آتے سمجھن کوں اہے زمین۔

استاد فدا حسین گاڈی دے اے مضمون جیڑے کتابی شکل وچ تیارے
سامنے ہن، شاید ہک کتاب وچ چھپن لول نہ لکھے گئے ہن پر انہاں دا ہک
پے نال ایو جہیاں تعلق ہے جو آساں انہاں کوں کتابی شکل وچ چھپاؤن دا
فیصلہ کھتے۔ اے کتاب جتھاں ہئی، تھل آتے پولستان دی تس دا اظہار ہے،
اتھاں کجھی دی الفت آتے سرائیکی لوکاں دی کسپہ سی آتے محرومی کوں ایں
طرائع پیش کھیتا گئے جو دل نہہرے دے۔ سرائیکی وسیب دے دکھ پر، ثقافت
آتے قومی سچاں دی ایں کن مناسب وکالت شاید ای کہیں کھیتی ہونے۔

روہی، تھل، دامان

روہی، تھل، دامان اے ترانے ناں ساڈی سُچاں ہن۔ روہی اُتے تھل
دریاؤں دے پار ہن اُتے دامان اُردوار ہے۔ انہیں فہل دریا نے سدھ
لکھدے۔ انہیں دی مشرکہ گلا اے ہے جو اتھاں زماں تڑت کے آئدے۔
ٹساں روہی ناقل پڑھے ہوسن جھاں پل فوج موسم ہنگوڑے اُتے کئی ہند
توں ہنگوڑا رہندے۔ لہنوں ای اتھوں دے موسم ہن۔ اتھاں موسم مستداد
اُتے شدت مال آئدے۔ اے تھان اے زبیں دی پلکدی جوانی اتھوں دے
لوکیں اُتے بھرہراڑ سیندی ہے۔ ساڈا پوگر، چوگوش، ساڈی شخصیت لیا
تھریہ فوج سو بھل بن فہدے۔ انہاں پللیں، گھڑیاں دیاں یاداں پتھرا تے لکھی
لکھی تھی فہدے۔ روہ دی گلا ہے جو بگا اُتے کالا واضح تھی کے ذہن فوج آ
فہدے۔ ماروا انہیں زبیں دے سدھ اُتے آفے بیہدے فوج زل وے ہاے
تاں اے یاد تیر بن فہدی ہے۔ ایہو بھنیں کوئی یاد ہی جو فریدن سیں آگیا
ہئی۔

بن ماروا اے تھل ماروا اے

نہ کوئی بھوک اے، نہ کوئی پاروا اے

نہ بھیناں، ہکریاں، پانگھے نہیں

تھی نینہ دے پندہ ازانگے نیں

اؤہو تھل ہا، اؤہے بھوکاں آتے ڈنگریں دے پارو ہن، اؤہے نت وانگوں
بھیڈاں، ہکریاں، پانگھے ہین۔ سارا ماحول اؤہو ہا ہے نہاں مارو نہا۔ ایں
واسطے سب کجھ ہوندر ہونیں وی کجھ نہا۔ اؤ تھل، اؤ بھوکاں، اؤ بھیڈاں،
ہکریاں، پانگھے جنہیں دا پھلے کہیں عدہ زت وچ کہیں مال سنگ تھیا ہئی۔ ہن
اؤ مارو ہن ہوواں، نہ ہوواں ہلو کجھ ہن چکا ہئی۔

دالان سدھ آتے روہ دی فہلی دھرتی ہے۔ اے درہ اسماعیل خان دے شہر
پہاڑ پور کنوں شروع تھیندی ہے آتے سدھ دی دھرتی تھیں وچ نکدی ہے۔
روہی راجپوتانے دے وڈے شہر دا حصہ ہے۔ اے کٹاڑیں سدھ و سدھانک
ہا۔ ایسے وچ دریائے پاکڑہ و سدھ ہا۔ انہیں شہر دے نہیں وچ اچ وی
انسانی سدھ دے آکار ملدن۔

بڈاں ساواں و سدھ، ٹوبے مارو مار تھی و سدھ۔ انہیں ٹوبہیں دے مال
آلے ہے و سول تھی و سدھ۔ نہ گھر، نہ ڈہ، نہ کدھ، نہ بہت، کھلی باہ آتے
بھیڈاں، ہکریاں، پانگھے پارو آتے اتھوں دیاں تریہتیں آتے ہال نرمل ریت
دے بسترے ملیندن۔ پڑہ پھندے، ٹھیاں دے گھبکار آندن۔ ہنباہ نالی تھیوں
گب و سدھ آتے ٹوبے دو الہز جوہیاں ڈھاک آتے گھنڈا رک پائی بھرن نر

تحتی نیندہ دے پندہ اڑانگے نہیں

اؤہو تھل ہا، اؤہے بھوکاں اُتے ڈنگریں دے پارو ہن، اؤہے بت ونگوں
بھیڈیاں، ہکریاں، پانگھے ہین۔ سارا ماحول اؤہو ہا ہے شنا ماں مارو شنا۔ ایں
ڈاسٹے سب کجھ ہوندری ہونیں وی کجھ شنا۔ اؤ تھل، اؤ بھوکاں، اؤ بھیڈیاں،
ہکریاں، پانگھے جنیں دانگھے کہیں عمدہ رت فوج کہیں مال سنگ تمیا ہئی۔ ہن
اؤ مارو ہن، ہوؤن، نہ ہوؤن بکو کجھ ہن چکا ہئی۔

والمان سعد اُتے روہ دی قبیل دھرتی ہے۔ اے درہ اسماعیل خان دے شہر
پہاڑ پر کنول شروع تھیدی ہے اُتے سعد دی دھرتی تھیں فوج لگدی ہے۔
روہی راجپوتانے دے وڈے شہر دا حصہ ہے۔ اے کڈا میں ہندا وسدا ننگ
ہا۔ ایسے فوج دریائے ہاکڑہ و ہندا ہا۔ انہیں شہر دے نہیں فوج اُچ وی
انسانی سدب دے آکار طعن۔

بڈیاں ساؤن وسدے، نو بے مارو تکر تھی ویندن۔ انہیں نو بھیں دے مال
آلے ہے وسوں تھی ویندن۔ نہ گھرو، نہ ڈہ، نہ کندھا، نہ پھت، کھل باہ اُتے
بھیڈیاں، ہکریاں، پانگھے پارو اُتے اتھوں دیاں تریتیں اُتے ہال نزل رت
دے بترے ملیندن۔ ہڈ پھندے، نڈیاں دے گھبکار آندن۔ ہنباہ نڈیاں تھیں
کب ویندن اُتے نو بے دو الہز جوایاں ڈھاک اُتے گھزارا کہ پائی بھرن نر

پھندن۔ اے انسانی نولے قصے مکاشیاں سنا آتے گا وہا کے گورنندن۔ ساوئی
 وں پوے ماں لوکیں دے ساوئی خواب حقیقت تھی ویندن۔ ہر ما ساوا تھی
 ویندے۔ اے فطرت قاسی ہر لیا پتی کنیں آزاد اپنے آپ وچ آتے اپنے
 مال ویندن۔

ایو مال پھوئی سلخ آتے تھل دا ہوندے۔ تھل دا علاقہ ریتھیں پھانڑن کنیں
 شروع تھی مظفر آباد وچ نکدے۔ اتھاں نہر آوئی مال اٹھ ڈاگے نکدے
 ویندن۔ نہر آوئی مال ہن اتھاں او لوک آن ویندن جیڑے اتھوں دے دھرتی
 قاسیں کنوں اُچ ہن۔ روہی ہوئے یا تھل دالمان ہوئے، اتھوں دے
 دھرتی قاسیں دی زک زک وچ لٹی ہونیں دی محبت ہے۔ کوکدا اٹھالا ہنی
 یا خون ہما ڈھون آا سیالا، بھانوں بھکو بھولے ہن یا ٹھڈیاں ہیلان، آساں لیں
 رت، لیں کرس، لیں ڈک وچ ہالے۔ لپٹا وطن، لپٹا گھر نئے پھوڑیا۔ آساں
 بے کنیں شہر دو وٹھوں وی ہانوں او ساکوں پر دیس لگے ہا۔ ساڈا پیت پرے،
 ساڈا پرے بھرم، سدا اپنے نولے لو اپنے نوبے لو ہنی۔ پر ہن ساڈے اے
 تاڈے، گھٹ لگھے ساکوں جیوں کیتے کجھ ڈے سگن جو گے تھین ماں اے
 آساں کنوں پھینچ ہانے تھی بھین۔ اے صدی بعد ہک نل وچ کافذ دی
 ہک سطر مال ہانے تھی بھین۔ جیوں جو میں پھلے آکھے جو زمین دا غروں زمین

دی شدت، ساڈیں ندمہ بندیں کول رنگ روخن پڑندی ہے۔ معصوم بندیں
 فوج او دھیرج، او مشارج پڑندی ہے جیڑھی ساڈے دیوں دا سرمایہ ہندی
 ہے۔ روہی، تمل، دلمان فوج موسم قلم دے نظارن آلی کار بدلن۔ ہک
 ہن تون انوکھے آتے وکھرے۔ پ نظارن دا ایسو انجپ آتے وکھرپ اتھوں
 دا سٹپ آتے گڈھپ ہے۔ کئی مارو زمان ہوندن جیڑھیاں جو سر روہی
 سرے سیننن آتے سر روہی سرے سنن ماں وت سن گھنوجو۔

تھیاں روہی ہینکے طاراں

کل گل گلزار بھاراں

فوج سوہنیاں گھنڈ تواراں

ہر نو بے پھانگاں پھیرے

یاؤت

ڈاپرب دی گلے

سافن ہیند برسات دی واری

پھوک، کھپ نیلے

گاہاں گھنن، بھیاں لکن

ذوقوں دلوںی جے
دھاؤن کترن سہ سبھوں
چتر ساک دا گھلے
جے تائیں پائی پلڑنہ کھنسی
کون بھلا سندہ جے

اساں لہٹی ایں سَنھاں متعلق، ایں روہی تھل داماں متعلق، اتھوں دی بھونیں،
اتھوں دے اچرے شہریں، اتھوں دے آپ وٹھانے لوکاں متعلق تھولا تھولا
کر کے لکھدے رہوں۔

(اے لکھت 1988 دے پھیکڑی ڈپاکے فوج سرائیکی شاگرد سانجھ دے
رسالے "سنیڑا فوج بھجی ہئی")

پڑھیاں کندھیاں

اچڑیاں جھوکاں

ساڈی گاڈیں دی وسّی ناہیں بنگلائی والی دی کندھی اتے ہے، بھل ہئی۔ ہن
دے مال اتے بھجھیں کنہیں سوگزگھٹ فاصلے دی پاسوں سرخیں دے واک
ہین۔ اول زمانے کھوہ وسّی کنہیں ڈو ترانے فرلانگ دور ہئی اتے ہک
اٹاوا پائی دا بھر کے بندے وعاتدے ہن۔ آہن اول فطے چھوگ ہاں دے
بندے مانگیاں بھر بھر اہیں سرخیں کول پائی پا کنہیں وڈا کھیتا ہئی۔ اول
فطے اٹالے دی گرمی فوج اتھاں وڈا رونق مید ہوندا ہئی۔ کم کار کنہیں فارغ
تھی، روٹی کھا کے ہر ہڈھا جوان اپنا کھڑا پا، اہیں سرخیں بیڑ آسدا ہا۔ ڈاڈا
خدا بخش، الف لیلیٰ یا داستان امیر حمزہ کچھ فوج پا، کھڑا پا کنہیں آویندا ہا۔
اے قصے سناوے ہا یا ہک گالہ دے ثبوت فوج کلید و منہ دا کوئی قصہ لہٹی
کھات دارنگ چو کھا چو ما کنہیں سناوے ہا۔ او بندے جنہیں کول کھڑے سہن
دی جاہ نہی بلدی او بھڑیاں کھڈین ہا یا وت پھیلگی پھدک، تہاں تاس نہی
آئی۔

ساواں زت ہئی۔ نہیں فہوں کچھ جوان اچڑیہدے پنے ہن۔ پھول گاہیں
دی کھیر آندی جہی ہئی۔ اتوں ونو ونو دے بھڑ پدل دیاں نکل دیاں کھاریاں

تھی تھی فل ہم وندیوں ہن اتے ہک چھیرو گاندا پیا ہا۔ اوتدا ہک مصرعہ لیں
سارے منظر سوڈھا، اپنے سارے اثر سمیت میگوں یاد ہے۔

اللہ ساڈی ہنی وسائے پیلھی ویک سنڈوے والی
وڈے اتے پساڑی کچھ وچ مندرائی شہر کنیں کچھ اتوں مہتر پاپا کے ہک ہن
پدھیندے ہاے۔ ہن کیٹکوں آہن؟ کیوں پدھی وندی ہئی؟ رحیم داد پاپر
چھپاسی کیوں ہن پدھن آلیں کوں دی مال آون اتے کن پکڑا کنیں انہیں دی
کنڈتے مہتر کھیندا ہا؟ او فطے تہاں لفظیں وچ قید کیتے گئے ہن۔ آج نہ او
لفظ ریسن نہ اول سنیں دا ہادو۔ کارے کراون کیتے جتاں روڈ کوہی دا چھپاسی
ہوندا ہا، اتھاں ہر ہتی دے پاسوں ہر نہر دار دا پٹیا آدمی ہوندا ہا جیکوں "مسار"
آہے ہن۔ اے کارے کراون دا ہوکا ہیندا ہا۔

سکھریاں دا آدمی بھلائیں دی وسٹی کنیں آوے ہا۔ اے آدمی ہوں وینگ
اتے کڑی آواز وچ ہوکا ہیندا ہا۔ اوتدا ہوکا آج وی اپنے تاثرات سوڈھا یاد
ہے۔ اے ہسن کیتے جو فہر کوں وسٹی کنیں ڈاہ میل ہریں پھینیل پساڑی بھل
وچ کل ہن پدھن ونگھائے، او ہوکا ڈھون کنیں پیلے اے آکھے ہا:

روڈے ڈے نہ پائی

روڈے رڈتے پھولی

آج نہ ساڈی وسٹی وا، نہ رڈ آتے چلائی دی آہاں دا کوئی آدمی اوں فٹے
 دے درد کوں سمجھ سکھے۔ لہذا گھنیں دے عالی کھولے کجھ نہیں ڈسیندے۔
 لفظ باقی ہن، کیفیات باقی نہیں۔ آج تاں اے موضع رڈ آتے چلائی بارخ ہمار
 ہن، اوں فٹے تاں گوکاں آتے کھڈاں ہوندے ہین۔ اے اٹلی تے، ساڈی
 عمراہ دے دریا دی من آتے وسدے لوک ہان سکھن جو پوہ دی رات کھوہ
 دی گادھی آتے ہس، دھسا پا کنیں زڈہ راہی کیوں کھیتی وسدی ہئی؟ اوتدھے
 کیوں ولانے وسدے ہن؟ بھرہل، ڈھینڈھا، کانہن، چکلی، چکل آتے ٹھاکن پا
 ہندی ہئی؟ آتے اوں فٹے تیڈے کھوہ تے آہیاں دا کیا تاثر ہندا ہئی؟ کوئی
 کیوں کھوہ تے آندی ہئی؟ وسدے دے کوڑے کنیں جھلے کیوں آتے کیوں
 مھنھے وسدے ہن؟ یا کو نکھاں دریا دی لام گھن کنیں کیوں اڈر دیاں ہن؟
 میں اے نمسی پیا آہا جو او چکے وقت ہن۔ میڈا اے مطلب وی نہیں جو او
 گندے وقت ہن۔ میڈا مطلب تاں بھرا اٹا ہے جو او فٹے وی ہین آتے
 ہن ہن مال ہے۔ اوں وقت دیاں ورتارے دیاں لپٹیاں شمس ہن۔ اوں
 فٹے دیاں لپٹیاں کھائیاں آتے لوک گاؤن ہن۔ آج او شمس نہیں رساں۔ او
 لفظ ہوا وچ نل کے ہوا تھیندے وسن۔ آج او ماحول نہیں، اوتدے آس
 پاس دے تاثرات آتے کیفیات نہیں۔ او زڈہ راہی دا سماج با۔ اوں سماج

دی دما ہنی " اٹھ گھوڑے جوڑے ڈیوے "۔ آج نہ گھوڑے آتے جوڑے مچھے
 وین، نہ "ڈدھ پتر والا تھیوں" دی دما اول کیفیت وچ ڈتی ویندی ہے۔ آج
 نہ جوڑے ہن نہ درے ہن، نہ نل ہن نہ نلی ودھے دی دما ہے۔ اے سارا
 کچھ جکھیں جکھیں بدلا پئے آتے ضرور بدلے۔

ایں ساری صورت دا نتیجہ اے تھیدا پئے جو ساڈا سارا ماضی ایں طرائح ختم
 تھیدا پئے جو ایندا کوئی آرا کوئی نشان باقی نہیں پیا بچھا۔ آساں ڈور کئی پتنگ
 تھیدے ویندے ہئیں۔ وقت لفظیں وچ قید تھی کے گزریں زمانیں دے
 آرے ڈکھلیدے۔ لفظ لکت پدھت وچ آ کے باقی رہن۔ اے لفظ
 اے ماہ ہل، ساڈی تہذیب آتے ساڈے کلچر دا نوے فیصد حصہ ہن۔

ساڈا اے نوے فیصد کلچر ایں واسطے مندا پئے جو آساں پہلے جنھیں وچ کوئی گناہ
 کیتا ہا۔ آج او گناہ نہیں تھیندا پیا۔ اے گناہ ہئی آزادی دی پاہت دا، اے
 گناہ ہئی لہٹی دھرتی آتے ساؤل ڈیکھن دا، اے گناہ ہئی اپنے کلچر کوں پنلدا
 پنلدا ڈیکھن دا۔ آہن "ڈانن تاں گئی، ڈند سٹ گئی"۔ سامراجی تاں جھین پ
 لہٹی بیرو کر یسی جھوڑ جھین۔ اے ڈند تلوار کنوں جکھے آتے وال کنوں پنے
 ہن۔

وہیلی کچھی

(کرؤڈ لعل حسین دے حوالے نال)

جہاں نال رکھین ساگا

روسی، تھل، دالان

جہاں نال سُجائی ویسی

سندھودی ہر جموک

اساں اوہے لوک

(سعید اختر)

اے وی سن گھنوا

ہتھ زخمی پیر پھلوہے ہن

زنج پھل گئی ہیر دے ٹھوہے ہن

لنوں پیار تیڈے فوج دکھدے جہوں

جہوں دکھدے بھان تے گوہے ہن

(ریاض فاروق)

اپریل 1945ء دی گلاہے میں تونے ہائی سکول کنیں میٹرک دا امتحان پاس کر

چکاہم۔ میڈی عمرہ دے ساڈی دوستی دے ڈو آن پدم دیرہ غازی خان پالیں

فوج سال کمن پہلے بھرتی تھی جگے ہن۔ او سکھ دی روٹی پنے کھاندے ہن
 آتے ونگو ونگ دیاں کالیں کیدے ہن۔ سہ کالیں کنیں وڈی کالہ اے جو
 او تھائے وینیں ہوئیں وی سنن ڈردے۔ میڈا جیہ ایں کالہ آتے زور ڈیندا ہا
 جو نیں پولیس فوج بھرتی تھی ونگھاں۔ میٹرک پاس ہاں، ماڈرن سٹڈی یا بے
 قسمت بھڑایا تاں پھوٹا تھایدا تھی وینساں۔ ساڈی وستی ہک واقعے دی تھئی
 فوج ہک تھایدا آیا ہا۔ اوں ننگا کر کے ہک آدمی کوں بتر مروانے ہن۔
 میگوں اے تشدد ڈیکر کے پولیس کنیں نفرت تھئی ہئی۔ ایں واسطے اپٹے جیہ
 دی صلاح منوں، اوندے سونھیں کنیں کرایہ منگ نیں لور پوہن دے شوق
 مال روانہ تھی مٹنم۔

میں تو نہ دے سامنے آا پتن ٹھیم تاں جو مل آتے پڑھ سگاں۔ دریا دا وپلا
 حلاق آتے دریا دے مال مال آا حلاق بھتاں ہر سال تھولی ہوں پوڈ آندی
 ہئی، کچا سڈیندا ہا۔ اوں خطے دریا ترانے بھائیں فوج ویندا بیا ہا آتے ہر
 واہن فوج جیہ ہئی۔ اے ترانے لو پار کر کے اکوں من واہ ہا۔ من واہ دے
 اکوں لا آتے بھتا ہن۔ اتھوں کچا ختم تھیندا ہا آتے کبھی شروع تھیندی ہئی

رات ہک سوئیں کولھوں لالے دے ہچادھو گزاردی۔ اوں زمانے قاصلیں
 داتصور کجھ بیا ہا۔ آگھیا گیا جو لالہ اہمیوں ہوں ڈورڈ آندے۔ ایندے نوئے دا
 پتہ کڈھن ہوں اوکھا ہے۔ اے میکوں لہنوں لگا جیوں ہرپ آکیں کوں نیل
 دا منبع ہائن اتے دؤر ہوون لگھا ہوسی۔ اے لالہ اتے پھٹا اگوں بل فوندے
 ہن اتے اُج جھتا تونہ ہیڈ ہے اتھاں وڈے دریا مال آبلدے ہن۔
 پتہ ہمار ختم تھی گئی ہئی، وساخ شروع تھی چکيا ہا، لوک مساکھیندے پئے ہن
 اتے نکلاں پک اتے آکیاں ہن۔ کجھی او علاقہ ہے جیہا دریا دے ہچادھ
 دے لگے وٹھن مال بندے۔ کڈھیں دریا تل دے اوں علاقے قہوں گزردا ہا
 جیکوں اُج ڈاہر آہن۔ خیر جھتوں تھل دی مد اتے ہے شروع تھیندن اتھاں
 دریا دا ہوون ماں تار سخی ہوت ہے۔ تھل اتے کچے دا وپلا علاقہ..... کجھی دا
 علاقہ، دریا دے مٹ دا بٹیا علاقہ، زرنیز علاقہ ہا۔ اتھاں سیرانی گھوڑیں مال
 تھیدی ہئی۔ لوک گھوہ اتے جگے پاتی ٹٹھے ہن۔ ہر آدمی اپنے کم کار فوج
 مصروف ہا۔ اتھاں عورتاں نکم دے موسم فوج کانہ کپ کے وائ وٹھیندیاں
 ہن۔ بدہ اسوں فوج پھڑیاں کپ کے انہیں دے پتہں دے مال تھپیاں
 وٹھیندیاں ہن۔ ہر بھگاک ہک انج آبادی ہئی، ہر آبادی ہک جھوک ہئی۔ ہر
 آبادی اپنے آس پاس، اولاندہ گواندہ کوں بھوڑ کے باقی ہن دے آبادی کوں

کالا پائی ہانڈی ہئی۔ شام تھیوے ہا ماں آسے پاسے دے بھر جنگل کنیں
 بساگاں آتے پھیڑاں ہنہاہ آتے آڈھکن ہا۔ مکھی مھر دے ہچاہ واسے پھیڑو
 ڈھواں لیندے ہن آتے حویلیاں کندھیں کنیں آزاد۔ کچے کنیں تھل و سہن
 دے شہریں دا فاصلہ ست اٹھ میل ہا۔ لوک مینے سبرو تہڑیاں نکلوسے، قان یا
 گھیو و پھن و پھن ہا۔ کھجیاں آتے اب اتھوں دی ساڈن دی غاس پیداوار
 ہئی۔ کھکیں دیاں ہاریں پا کے لوک لیں خوشحال ہوندے ہن جو لیں موسم
 اتھاں میلے ٹھیلے لگھے ہن، ساڈن رت مٹائی وندی ہئی۔ آٹھیا وندا ہئی
 جو ساڈن قل آتے، سانول قل آتے۔ اصل وچ اے مینے کھچی وچ خوشحالی دی
 دعوت ہئی آتے تھل داماں وچ خوشحالی تھیون دے اسکانیں وچ شریک
 تھیون دی سبک دا اظہار ہے۔

کھچی وچ ساڈن بدہ خوشحالی ہندی ہئی۔ اوندی لیں خوشحالی دا اظہار کروڑ لعل
 عین دی پھوڑن وچ تھیندا ہا، آتے تھیندے۔ بدہ دی پھوڑوں کول کروڑ
 لعل عین وچ ہک وڈا میل لگھے۔ اے پھوڑن دا میل سڈھوڑے۔ کروڑ
 لعل عین دا شہر تھل آتے کھچی دی من آتے ہے۔ کھچی دے لوک میلے
 ٹھیلے وچ سودا سودا گھنن آندے ہن۔ تھل دے لوک زیادہ تعداد وچ اٹھ
 و پھن آتے اٹھ ڈیکھن آندے ہن۔

کر ڈ لعل عین دی وستی لیں واسطے مشہور ہئی جو اے قتل دی من آتے
 قتل آتے کچھی دی منڈی دا شہر ہے۔ لیں کنیں علاقہ اتھاں بھاء الکت دے
 خاندان دے ہک قتل لعل عین دا مزار ہے تے پچادھو ہک وڈا زمیندار سیڑ
 گھراڈ ہے۔ آج کنیں پچاھ سال پہلے دی کالہ ہے جو لیں زمیندار گھراڈے دے
 آدمیں کول وی گھوڑی آتے پڑھ کے شہر آفان دی جرأت نہی تھییدی۔ اے
 سیڑ خاندان راجپوت خاندان یا۔ محمود غزنوی دے ہک ملے وچ اے خاندان
 مسلمان تھیا۔ محمود غزنوی دے پچھوں اوتدے پتوں دی آپت وچ جنگ
 تھئی۔ لیں جنگ وچ سیڑ بیدے سگ ہن، اول فریق شکست کھادی۔ سیڑ
 دل پھوتے آکے زک دے علاقے وچ دریا دی پچادھی کندھی آگئے۔
 کچھ اہاں تھیں پچادھی کندھی آباد ہن۔ انہیں دی وستی واڑہ سیڑھاں دریا دی
 پچادھی کندھی آتے ہے۔ اے سیڑ خاندان کچھ لاڑکانہ وچ وی آباد ہے۔ ڈوہما
 وڈا خاندان ساٹھیہ راجپوت ہن۔ لہنوں او بلوچ خاندان کچھی آباد ہن جہاں دیاں
 زمیناں دریا دی ڈھاہ مال دریا دی پچادھی کندھی آگھین۔ بلوچ اتھاں مجبوراً آباد
 تھئے۔ جہاں نہ اٹھ ہوندا نہ گھوڑے آتے بھیاں ہکریاں۔ اتھاں بلوچ نہ
 وی وینداں تاں بلوچ نہیں رہندے۔

سارے سرانگی کھپڑ وانگوں کھچی دے لیں کھپڑ دا ماضی پار تھریکیں کنوں وندہ
 مٹاڑ ہے۔ اشوک ٹیکلا دا گورنر ریسا۔ بعد وچ ہندوستان دا راجہ۔ لیں ہندہ
 تحریک کوں ہوں وودھارا پٹا۔ گورنری دے زمانے کنیں اے طلاقہ اوتدی
 بان سچان وچ ہا۔ اوتدے بھگتیں پیلے ویس وٹا کے اتھاں انسا، نکلیان آتے
 سنوٹوش دا اپدیش پٹا۔ ایسے بعد قرامطہ دا وی اتھاں زور ریسا۔ اؤ وی وٹو وٹن
 کھپڑ دے عامی ہن۔ وٹ تصوت دا زیادہ اثر آیا۔ تصوت وی ہک آزادی
 آتے انسان دوستی دی تحریک ہئی۔ آخر وچ بھگتی تحریک دارنگ چوکھا آیا،
 جیندے وچ مسلمان آتے ہندوئیں کوں وودھائیت آتے ہمہ اوست دے
 ذریعے کولوں کرن دا پارہ بھیتا گیا آتے انسانی عزت تے وقار وی وودھایا گیا
 جیوں جو مادھو لال آتے شاہ حسین لیں بھگتی تحریک دا مظہر ہن۔ کروڑ لعل
 حسین دے مال کھچی وچ راجن شاہ آتے گاڑھو لال ہن۔ جیڑھے زمانے دی
 میں گلہ پیا کینداں تہاں لوکیں دا عقیدہ ہا جو پیلے گاڑھو لال دی زیارت کر کے
 وڈھی نیاں راجن شاہ دی زیارت قبول نہ تھیسے۔ گاڑھو لال دی سادھی اُچ
 وی راجن شاہ دی وستی وچ موجود ہے۔ اتھاں ہندو بیٹا لوبھی دیاں تصویراں
 وی باقی ہن۔

سرائیکی جغرافیے دی تاریخ

آج وائیکوں پرانے زمانے وچ وی انتظامی یونٹ کجھ انتظامی سولوں کوں ڈیکھ کنئیں بنائے ویدے ہن۔ آؤن وٹھن دے نئے اتے لوکئیں دا زلوں وسیب انہیں انتظامی سولتیں قہوں ڈو وڈیاں سولوں ہن۔ جیڑھیاں انتظامی یونٹ بٹیدے فطی دھیان وچ رکھیاں وندیان ہن۔ ایسا وچہ ہئی جو ہوں پرانے فطی کنئیں پنجاب اتے ملتان ڈو انج صوبے ریسن یا ملتان اتے ایسے اڈوں اڈوں دا علاقہ انتظامی طور تے سدھ مال زلا ڈتا ویدا ریے۔

بھان رائے دی لکھی 'خلاصۃ التورخ' دے مطابق صوبہ پنجاب دیاں مدال اے ہیٹن: 'دریانے سبج کنئیں گمن دریانے سدھ مئیں لمبائی وچ صوبہ پنجاب 180 کوہ ہئی۔ بھٹار کنئیں گمن کے چواکنڈی مئیں چھڑائی وچ اے پنجاب صوبہ 87 کوہ ہئی۔ ایں صوبے دے پادھو سرہند (موجودہ ہریانہ)، پنجپادھو ملتان، اجمیر کشمیر اتے لیو دیپال پور دے صوبے ہیٹن۔ ایں صوبے دیاں پنج سرکاراں ہن۔'

آہین اکبری دے مطابق صوبہ پنجاب بھمبر کنئیں گمن کنئیں چواکنڈی مئیں ہا۔ چواکنڈی ست گرہ دا علاقہ ہا اتے ست گرہ گوکیرہ کنئیں تیرہاں 13 میل دریانے راوی اتے واقع ہا۔ ساؤن عل دے فطی (انہویوں صدی دا ہیٹا

اُدھ) صوبہ ملتان دی پوادھی سد چھ وِطنی تھیں ہئی۔ چھ وِطنی آتے چاکڑی
 ہکا باہ وِچ تھیدی ہے۔ منوسی ہیرسا اڈنگرب دے زمانے وِچ ہک
 بدیسی سپاہی ہا، اوتدے مطابق لور دی سلطنت دریائے ستلج کنیں دریائے
 سندھ تھیں 180 کوہ (270 میل) ہئی۔ جمہور کنیں چاکڑی تھیں 86 کوہ
 (129 میل) ہئی۔ انوں ترخ وِچ لور دا ناں پہلی لیک محمود غزنوی دے
 خطے آئے۔ اوں خطے لور کوں "یکے از مسافات ملتان" پکلیا وِندا ہئی۔

انہیں حوالیں کنیں پتہ لگدے جو ملتان دی پوادھی سد پرانے وقتیں کنیں چھ
 وِطنی دے کولوں تھیں رہی ہے۔ اُجے پاسو دو آبہ سندھ ساگر دا اٹکا حصہ
 پنجاب نال سمیا وِندا ہا۔ ایسے متعلق لکھیا گئے جو سندھ ساگر وِچ اُوانی
 (اموان وِچ چکی نسل دے گھوڑے) پالینے وِندے ہن۔ اتھوں دے علاقہ
 ریوات دے گھوڑ بھریں دا گھوڑوں نال سودا وی کریندے ہن۔ پٹھوہار کنیں
 پٹھو سندھ ساگر دا تھل دا علاقہ ملتان نال ہوندا ہا۔ ساؤن نل دے خطے
 (1822ء۔ 1844ء) تھیں اے ملتان نال ریہے۔ ملتان دا صوبہ تھدا آتے
 ایران دی راہ آتے ہا۔ لیں صوبے دے ترانے دریائوں (دریائے سندھ
 دریائے راؤھی آتے دریائے جلم) دی وِج کنیں تجارت آسانی نال تھی

¹ Muhammad Akbar (1948) Punjab under the Mughal, Ripon Print Press, p. 310

گھدی ہئی۔ ونگو ونگ دے چکے کنئیں چکے اٹھ ہضم، گدھک، کالیان، چنی
 پنہی آتے کیاہ ملان کنئیں لود وندی ہئی۔ انہیں دے بدلے لود، بنگال
 آتے ہندوستان دا سامان ملان آندا ہا۔ گھوڑے زیادہ افغانستان آتے ایران
 کنئیں لاہور دے راہوں آندے ہن²۔

صین لنگاہ دے ضلعے وئی پوادھو تھولی جہیں تھپلی مال ایسا مد بھدی رہی
 ہے۔ پھادھو دین کوٹ (کالا باغ دے مال ہک آبادی) آتے دیرا اسماعیل
 خان تھیں سرانیکیں دی ہک قومی ریاست رہی ہے۔ ایندی لی مد آج
 دے صوبہ سندھ دی ابھی مد دے مال مال ہئی۔

انہیں تھیتھیں دی روشنی وچ سرانیکی کلچر دا ایسہ علاقہ بھدا ہا۔ بھل لوزباری
 دو آب کینال آتے ایندی گوگیرہ شاخ دی وچہ کنئیں، پوادھی پنجاب دی آبادی
 دا 46 فیصد پنجاب کالونی وچ آباد تھیاں مال، آتے 1947ء وچ پنجاب دی
 تقسیم آتے پوادھی پنجاب کنئیں ساہوال وچ ماہروں دی آباد کاری دی وچہ
 کنئیں سرانیکی کلچر دی مد کجھ پوادھوں تھی آئی ہے۔ آج ساڈے نزدیک دیرہ
 ڈورہن سالم، بہاول پور ڈورہن سالم، بھنگ دا لال صہ، ضلع میانوالی آتے
 ضلع بھکر سالم، دیرہ اسماعیل خان دا ضلع سوانے مانگ دے سرانیکی کلچر دا
 علاقہ ہے۔ ایں مضمون وچ اسان سرانیکی ڈیس دے انہاں علاقیاں دے

² Ibid, p. 243

بھرا نے دی گلاہ کریوں۔ سرائیکی ڈیس دے حال کنیں پہلو اے ڈیکھن
 ضروری ہے جو لیں ڈیس دے دریاؤں دی پرائے وقتیں فوج کیا پوزیشن
 ہئی۔ انہیں دریاؤں دے بارے کئی لکھاریں لکھے۔ اے لکھتاں ڈیٹو
 پجیاں قیمن۔

(1)۔ درہ غازی خان آتے راہن پر فوج دریائے سندھ دیاں ڈوٹاٹاں دی
 خاص قدر کھیتی قیمنی ہے۔ بک شاخ یا واہن راہن پر فوج ترن امام
 سہندی ہے بیٹے معنی بن امام دا واہن یا امام دا پتلی۔ بنگاں گمرن جو
 اے واہن پوریج گئے۔ وت وی آہاں تھیں ایندی قدر کھیتی قیمنی ہے۔
 بک آکھان اے ترن امام دی دھوڑ ملک عثمان دا کوڑ۔ ڈوٹھی شاخ یا واہن
 ڈھنڈھ لال گمر سہندی ہے۔ اے بن ملک فقیر لال گمر دی وجہ کنوں ہے۔
 اے شاخ درہ اسماعیل خان فوج ہے۔ آہن بابا لال گمر دریائے سندھ دے
 پائی دا رخ موڑیا ہا۔ وت پائی اپے پرائے واہن فوج لگا گیا ہا۔ لیں ہاہ آتے
 پوہڑ دا درخت وی موجود ہئی۔ اے درخت لوکیں دی زیارت گاہ ہئی جیڑھی
 1898ء تک موجود ہئی۔³

³ H. A. Rose, "A Glossary of the Tribes and Castes of the Punjab and
 NWFP", Government Printing Press, Lahore, 1911

(2)۔ درہ اسماعیل خان قلعہ رحمن ڈھیری دے نال دریائے سندھ دی ہک
شاخ واہدی ہئی پھریاں نشانیاں اچ وی موجود ہن۔

(3)۔ میانوالی، بھکر آتے لہ دا رستہ صہ تھل سہنڈے۔ دریائے سندھ
نہیں تھیں ڈھا لا کنیں پھادھ دؤ وڈھا آئے۔ تھل آتے دریائے سندھ
قہل پندرہاں میل دی پھڑی زرخیز ہئی ہے^۴۔

(4)۔ اصل کلاہ نال اے ہے جو ضلع مظفرکوہ کڈاڑیں تہ کڈاڑیں دریا دا
واہن رھے۔ لیں واہن دے بھکیں دے نشان اے ہن۔ شاہ گواہ سندھ
سیٹھل، مانگلی، گوانگ آتے جینوں دی ڈھنڈ ہین۔ جینوں پراٹا دریائے سندھ
دا واہن ہے^۵۔

(5)۔ دریائے سندھ آتے پٹناں دا میل: آہن اہری دے مطابق دریائے
سندھ آتے دریائے پٹناں اچ شریف دے کولوں ملدے ہین۔ ہن
دریائے سندھ آتے دریائے پٹناں دا میل ہیٹ واکہ وڈ ہے۔ اے جاہ اچ
شریف کنیں 60 میل ڈھنوں ہے۔ تحصیل علی پراٹوں ضلعے دریائے سندھ
دے پھادھ ہئی۔ جنرل کننگھم اپنی کتاب قدیم جغرافیہ قلعہ لکھدے جو اول
ضلعے وی دریائے سندھ اچ شریف دے کولوں دریائے پٹناں نال ملدا ہا۔

^۴ Punjab District Gazetteers: Gazetteer Muzaffargadh District 1908,
Civil and Military Gazette Press, 1910.

^۵ Ibid

بیمز رینل 1788ء فوج ہندوستان دا جغرافیہ لکھئے۔ اوں قلمے وی دریائے سندھ
 آج شریف دے کولوں چناں مال بلدا ہا۔ جیڑھے ول فورڈ دے مکم آتے
 1796ء فوج مرزا منگل ایں علاقے دا سروے کیتا تاں اوں قلمے وی ایسا
 پزیشن ہئی۔^۹

انہیں لکھتیں کنیں اے پتہ لکھے جو درہ غازی خان، درہ اسماعیل خان،
 راجن پور دے پادھی سے ہوں آپے نمون۔ دریائے سندھ دی کئی نہ کئی
 شاخ انہیں علاقیں فوج واہندی ریندی ہئی۔ ایں واسطے دالمان دے دریا
 دے گھڑھے کول آج تھیں وی سندھ سٹیشن۔ انہیں لکھتیں کنیں ڈوہمی
 آتے اہم گلہ بیجا پتہ لکھے، او اے ہے جو پہاڑ آتے دریائے سندھ دے
 درمیان آلی ہئی اگلیں وقتیں آج کنیں ڈوہمی کنیں وی ودھ پھڑی ہئی۔

دریائے سندھ دے پچا دھوں نکلن آلے واہیں دے مال چگی رڑھ راہی
 تصیری ہو سی۔ ہماول پور ڈوہمن تھیں ملتان دے ضلع دی زمینی بلاؤٹ
 انہمی ہے جو اتھاں دریاؤں دیاں کدھال لہیاں آتے ہمیش دیاں تھیں تھی
 سکھیاں۔ اتھاں مستحل آتے کڈاہیں کڈاہیں دریاؤں دے واہیں فوج
 جدیلیاں آقہمن۔ ایں گلہ کول تاں ہر پاسو تخیا ویندے جو سرائیکی دے ایں

^۹ Ibid.

مٹھلے علاقے قنچ دریاؤں قنچ تہذیبیاں آئن۔ البتہ دریاؤں دی انہیں تبدیلیاں
آنے احوال ہے۔

(1) ساری کنٹیں پٹھے دریائے ہاکوہ کول گھنڈے ہئیں۔ اے

دریا ہئ سگ گئے۔ ایعدے واہن دے ارے چگی طرانح موجود

ہن۔ میجر اولڈ ہام 1874ء قنچ کلکتہ ریلوے قنچ لکھیا جو ہاکوہ دریا دا

اتلاصہ سٹرا سہندے۔ اے سڈرا کنٹیں وڈو کنٹیں سٹرا تھئے۔ سڈرو

(Stadru) سٹیج دا پرائٹا ناں ہئی۔ ایں کنٹوں اولڈ ہام اے نظریے

پیش کیجئے جو دریائے ہاکوہ دریائے سٹیج دا پرائٹا واہن ہے۔

(2) نیار کسی دے ناں مال 1875ء کول کلکتہ ریلوے قنچ لکھیا

کیا جو دریائے ہاکوہ کوئی انج دریا نہیں تھی سکھا۔ اے واہن لیکھا

تنگ ہے جو ایعدے قنچ ہوں گٹ پائی نوبیج سکھے۔ ہئی کالہ

اے ہے جو اے ہاکوہ دا واہن دریائے سٹیج دے ایں وقت دے

واہن کنٹوں 38 فٹ اپا ہے۔ پائی بھک کنٹوں اچ دو تھیں ورس

سکھا۔

(3) بیڈاں ہماؤل پور بک انج ریاست ہاتاں اڈا میں کرنل منجن

اتھاں ورس وقت ریے۔ ایں طرانح کرنل ایں علاقے کول کولوں

کن ڈٹھے۔ اوتدا خیال ہا جو روہی قوج دریائے ہاکوہ دا واہن ہوں
 پرائے زمانے قوج دریائے سلج دا واہن ہا۔ کر عمل منہن لکھدے جو
 جولائی 1874ء دے کلکتہ ریلوے قوج اے ماہت کرن دی کوشش کیتی
 گئی ہے جو پرائے زمانے قوج دریائے ہاکوہ، دریائے سلج دا واہن
 ہے۔ ایسے خیال قوج دریائے سلج اپنے راہ اتے واہدے۔
 دریائے سلج دیاں ڈوقاہیں کدھاں ہوں لہیاں ہن۔ ایں واسطے
 دریائے ہاکوہ دا واہن دریائے سلج دا واہن نہیں تھی سکدا۔

کر عمل ماڈرن قوج ریلوے جو روہتیں کنہیں پتہ گہدے جو اے علاقے
 ہمیش کنوں نکل نمن۔ اے نکل دریائے ہاکوہ دے نکل تھیون دی فوج
 کنوں تھنی ہے۔ اے دریا پنجاب کنہیں قوسہ کراہیں آندا ہئی اتے ایں علاقے
 دی آدمی قوج لنگہ کنہیں روہدی، سکراتے اچ شریٹ دے درمیان دریائے
 سندھ قوج قوج ملدا ہا۔

سلج اتے جمن دے قوج سرہند دا علاقہ گنگا اتے سندھ دریا دے واہن دا
 ضلع ہے۔ ایں علاقے دا پانی یا دریائے گنگا دے ملن آ لے کنہیں ندی مالے
 یا دریا قوج قوج زلدے یا دریائے سندھ دے ملن آ لے کنہیں ندی مالے یا دریا

فوج فوج زلوعے۔ پچادے سرہند دا پائی دریا گنگا یا سندھ فوج نہیں بلدا۔ این
علاقے دا پائی کما کھرا دریا فوج فوج ملدے۔

اے تھی سکھدے جو دریائے جمنا اُگھیں وقتیں پچادہ دی بجائے پچادہ دو
واہدا ہووے اتے دریائے سندھ نال فوج زلدا ہووے۔ نہر جمنا غربی فیروز تعلق
دے زمانے 1360ء اتے 1370ء دی پہلی مدت فوج کھسی گئی ہئی۔ اے نہر
دی ونہیں واپلیں ساریں نہریں وانگر دریا دے پرائے واہن فوج کھسی گئی ہئی۔
ڈھیر گان اے ہے اے نہر دریائے جمنا دے پرائے واہن فوج کھسی گئی ہے
یا گمنوگت این دریا دے پرائے واہن دے کجھ حصے قبیل ماں اے نہر ضرور
لکھدی ہے۔ اتھوں دے لوک ماں اے ڈسینن جو این نہر بمن غربی دی
پانسی شاخ دریائے چترانگ دے واہن فوج کھسی گئی ہے۔

این گالہ دا امکان ہے جو سرہند اتے ہریانہ دے علاقیں فوج ہولیں ہولیں
زمین تبدیل آئی ہووے اتے دریائے جمنا دا رخ وادی گنگا دو تھی گیا
ہووے اتے پچھیں سرہند دے علاقے کنیں نکلن آکھیں ندری فوج پائی گت
تھیدا گیا ہووے۔ ہن اے ندیاں سکیاں پھین۔ گندے وقتیں انہیں ندری
فوج ہمیش پائی وہدا رہندا ہا۔

دریائے گھاگھرا یا ہاکوہ دی کدھی اتے پرائے شہریں اتے انسانی آبادی
 دے کندریں اتے ٹھیہیں داہک سلسلہ ہے۔ ضلع سرسا (ہمدستان) وچ
 اچھیں کجھ ٹھیہیں کول کھٹا گئے ناں اتھوں سنگ مرمر اتے ڈونجے تراشے
 ہتر ملین۔ اے چکے معیار دے تراشے ہونے ہتر ہن۔ اے گلاب وی قیسی
 ہئی جو فیروز شاہ سرسا اتے فتح آباد وچ اپے محل، تہ خانے، زمین دے دھڑ
 راہیں کول انہیں ٹھیہیں وچ پوریج وٹھن آے شہریں دے ہتریں مال بٹوایا
 ہئی۔⁷

کجھ پرائے شہر اتے قلعے جیویں جو مروٹ، پھلرا، مہر گویا، ولماں دیں گویا موج
 گویا اتے ڈیرا وڑ دریائے ہاکوہ دی کدھی اتے ہن۔ 1886ء وچ وت واکا
 جیالو بکل سروے آف انڈیا دے ٹھٹی سپرنٹنڈنٹ مسٹرا ولڈ ہام دریائے ہاکوہ
 دے متعلق رائے ظاہر کیتی جو اے دریا دریائے ستلج دا پرائے واہن پا۔ تھی
 سکھے جو دریائے ہمنا دی کوئی شاخ دریائے ہاکوہ وچ آن زلدی ہوئے۔
 بڈاں دریائے ستلج دریائے بیاس مال ملن لو ہچا دھتے گیا ہوسی تہاں ہمنا
 دی اے شاخ سک گئی ہوسی۔

⁷ Punjab District Gazetteers: Gazetteer, Bahawalpur State 1904,
 Government Printing Press, Lahore, 1908, p. 4

دریائے ہاکوہ جہاں ٹکدے اٹھان سوسوقی راجستھان قنچ گھاگھرا، بساؤل پر قنچ
 ہاکوہ آتے سندھ قنچ مارا سٹہندے۔ اسے دریا 1246ء میں وہندا رہ گئے۔
 دریائے سندھ دے ستوازی انج قوسہ کنئیں زن آف کچھ قنچ قنچ دُخاندا ہا۔
 دریائے ستلج دا واہن قلابری طور آتے دریائے گھاگھرا دے اول فطے دے
 واہن دی توسلج ہئی۔

1553ء دے لگ بھگ دریائے ستلج، دریائے ہاکوہ دے واہن کنئیں پھر گیا
 آتے زیادہ اُچے دو قنچ کراہیں دریائے بیاس نال قنچ ملے۔ دریائے ستلج
 ہک قاری قل رخ بدیا آتے اپٹے واہن دریائے ہاکوہ نال قنچ ملے۔ آخر
 1796ء قنچ ستلج ہاکوہ کنئیں انج تمی کے قوت بیاس نال قنچ رلے۔ ہاکوہ
 پرانے زمانے قنچ انج دریا ہا یا شاہ پر اسے گلہ پکی ہے جو اسے دریا ہوں مد
 تانہیں دریائے سندھ کنئیں نوٹ پر دے واہن کنئیں پائی گھنڈا ریے۔ نوٹ
 پر سندھ دی مد کنئیں ہنجاہ میل آوں بساؤل پر کنئیں تھوڑے فاصلے نال کوٹ
 مٹھن دے سامٹے سندھ دی پوادھی کندھی آتے ہے۔^۹

^۹ صدیق طاہر، قادی ہاکوہ اقداس کے آگار، ناشر اردو اکادمی بساؤل، ۱۹۷۲ء، ص ۵

^۹ H. T. Lambrick, "Sindh: A General Introduction of Sindh", Sindhi Adabi Board, Hyderabad, 1964, Pp. 30-31

دریائے چٹانگ، دریا گھاگرا یا پاکوہ نال بھٹوار (Bhatwar) تھیں ملے۔
 ایندی بھی پاسوں ستیج دے پرانے واہن کنیں بوڑ دے پائی دے کئی قاہے
 ہن۔ کتاہیں واری سالم دریائے ستیج دے ترانے انج باڑیں اتے ملن دے
 واہن ہن۔ لیں ستیج کنیں آون آے واہن فہل ساریں کنوں آو آا واہن
 بھٹینر دے کولہوں ہے۔ اے باہ چٹانگ دریا دے ملاپ کنوں ڈو میل
 اٹھے پاسوں ہے۔ ترتیب نال ڈونجے نمبر اتے دریائے ستیج دا پرانہ چڑا
 تصیدا واہن پاکوہ نال وکھار اتے ملے۔ اے بساقل پر دی مد دے کنڈوں
 ہے۔ لٹوں پتہ گھے جو لیں ڈومور وچ پائی دریائے ستیج دے پرانے واہن
 کنیں آندا با جیسا اوس طھے بھٹنڈا اتے ملوٹ دے نال واہندا ہا۔ لیں ڈومور وچ
 ہن پاکوہ براچ واہندی ہے۔ انہیں ملاون آکیں ڈومورں دا جیسا ڈومور بساقل
 پر شہر کنیں پوادھو فرسہ (28) میل ہے۔ اے ڈومور پاکوہ دریا نال کڈ واہن
 تے وچ ملے۔ لیں پرانے ڈومور وچ ڈیرٹ براچ کھنی کھنی ہے۔ بھل
 ساکوں ڈیسا گئے جو "واہند" نال دا بک وڈا ڈومور ہے جیسا سکرا (Sankra)
 دریا کوں پائی پیندا ہا۔ لیں ملاپ کنیں ڈھنڈو ترسہ (38) میل دے آسوں
 پاسوں ڈیراؤر دے کولہوں دریائے پاکوہ دا چڑا واہن ہا¹⁰۔

¹⁰ Ibid.

اتوں ڈتے گئے حوالیں کنئیں اے ظاہر تصیصے جو بمافل پر ڈؤزمن فوج
 روهی کڈایں آباد طاقه با۔ اتمماں ہک دریا واہندا ہئی اتے اوں دریا داناں
 ہاکوہ با۔ ہاکوہ دریا کوئی انج دریا نہی۔ اتوں سرفقی، گھاگرا اتے چٹانگ مل
 کنئیں بمافل پر فوج ہاکوہ بن وضعے ہن۔

اولڈ ہام دے مطابق ہاکوہ دریا، دریائے ستلج دا پرانا واہن ہے۔ کرنل منن
 آہے جو دریائے ہاکوہ دریائے ہمنا دا پرانا واہن ہے۔ دریائے ہمنا اگے
 زمانے فوج پوادہ دؤ واہن دی بجائے پچادہ دؤ واہندا با۔ لیمبرک آہے
 دریائے ہاکوہ ہمانوں انج دریا ہا یا شاہ دریا نے ستلج کنئیں ترانے ہاڑیں کنئیں
 پائی آندا با۔ زیادہ پائی دریائے سندھ دی پاسوں ٹوٹ پر کنئیں آندا با۔ جیڑھی
 وی صورت ہئی پر اے حقیقت لٹٹی باہ اتے ہے جو سرائیکی ڈیس دا اے
 پوادھی لاناں طاقه کڈایں ہوں آباد ہا اتے اتمماں پرانے وقتیں فوج تنذب
 ترقی کیتی ہے۔

راؤڈنی داناں معنی نظرے

میر راؤڈنی ہک ڈڈے مضمون فوج دریائوں دے مسئلے کوں داناں معنی طور تے
 گھنڈے۔ اوقدا خلاصہ اے ہے جو تیرہویں صدی عیسوی فوج دریائے بیاس
 اپے واہن فوج دیپال پر دے مال واہندا با۔ دریائے بت (ہلم) دریائے

پنجاب آتے دریائے راوی سارے ہک جاہ آتے ابھیو پھادھو آن ملدے
 ہن۔ اے ترے دریا مل کنیں ملتان دے پھادھو واہندے ہن۔ ڈیٹھو
 اٹھاوی (28) میل آتے انہیں مال دریائے بیاس آن ملدا ہا۔ آج ماں اے
 دریا آج شریف دے ابھیو پنے ملدن۔ اول قلعے اے دریا ملتان وانگوں آج
 شریف دے پھادھو واہندے ہن۔ اول قلعے آج شریف آتے ملتان کے
 دوآبے وچ ہن آتے بکو خط ہن۔ اول قلعے اے پنجہ دے پھادھو ہن۔
 ایسے نتیجے وچ اے سیاسی آتے اقتصادی طور تے ہک ہن¹¹۔

دریائے بیاس دے پرائے واہن

کرعل منمن دی گول بھروئل دے مطابق دریائے ستلج دا پرائے واہن سرسا ضلع
 دی سرحد دے وچلے علاقے کنیں جہنی گوٹھ تھیں سات طرانج مال ڈٹھا وچ
 سکھے۔ اے واہن جہنی گوٹھ مال ہک ہے دریا مال وچ ملدے۔ کرعل
 منمن دے خیال مطابق اے دریائے بیاس ہا۔ ایسے بعد اے ڈوٹریں دریا
 فیروڈہ (غان پور تحصیل رحیم یار خان) تھیں کٹھے ویندن۔ اتھاں اے دریا سندھ
 مال مل ویندے ہن۔ اتھاں ہک وڈا بھکا ڈھورا ہے۔

جنرل الیگزینڈر کننگھم لکھدے جو دریائے چنناں، دریائے سندھ وچ آج شریف
 دے سامنے وچ زلدا ہا۔ فیروڈہ کنیں لیں جاہ تھیں خان واہ نہر دے مال دریا

¹¹ Bahawalpur State Gazetteer, P.5

دا پراٹا واہن صاف نظر آندے۔ دریائے بیاس دا واہن بدلن دے متعلق
 بنزل الیگزینڈر کننگھم لکھدے جو ساڈے اکثر فہمیں قوج بیاس کوہ بھٹیاری دے
 دیشو گذر دا دکھایا گئے۔ مالانکہ اے دریا شجاع آباد دے قریب (20) میل تلوں
 پناں نال مل قریبدا ہا۔ ایسی پھیکڑی لمی جاہ بھٹیاری دے نال آے سوڑ
 کنیں ڈاہ (10) میل دے فاصلے تھیں ہے۔

ایں خیال دے جواب قوج کرنل پنن لکھدے جو اتھاں بنزل کننگھم کنوں
 نقلی تھئی ہے۔ ستوں صدی عیسوی قوج دریائے بیاس ڈو ڈوہن صیں قوج
 واہندا ہا۔ جیلا صد اوہنی بیسے بارے بنزل کننگھم لکھا جو اے شجاع آباد
 دے دھنوں ہا۔ دریائے بیاس دا ڈوہما صد بھٹیاری دے جھک قوج مل
 کنیں بساقل پور دے علاقے کنیں لکھدا سٹیج دے پراٹے واہن پختی کورنہ
 قوج مل قریبدا ہا۔ ترکوی ناں دا ہک جھکا ڈھور ہئی جریبدا اچ شریف دے
 پراٹے شہر دے نال واہندے۔ اے بھٹیاری دا ودھارا ہے بیسوی ڈوہمی
 شاخ ایسے سامنے بھی کندھی آتے آنکھی ہے۔ اچ شریف دے بھچادو
 ایں دریا دے ہوون نال باہر لے تلین دے غلاف شہر دے بھچاو قوج سوکھ
 ہوندا ہئی۔ اچ شریف آتے محمد بن قاسم دے محلے دا ذکر کیسوں ہونیں
 بنزل کننگھم لکھدے جو ایں (محمد بن قاسم) اورد کنیں سفر شروع کیتا آتے

بیاس دی قدسی کہہ ہی آتے قلعے تمہیں بچ گیا۔ اے پُراٹا قلعہ ہئی آتے ایہدا
 ماں کساں پا۔ ہڈاں محمد بن قاسم کساں دے ماں معاملہ طے کر گیدھا تاں
 بیاس دریا دے پار ٹھیا آتے اسکالندہ دے مضبوط قلعے تمہیں وُنج پھتا۔
 ہنہیں پُرائیں لکھتیں آتے یقین کھیتا وُنجے تاں مٹا پوسی جو دریائے بیاس
 اسکالندہ دے پچادھو آتے لیو واہندا پا۔ اُچ شریف دے کولہوں ایہدا پُراٹا
 واہن پُٹھا وُنج سکھے۔ اے وی مٹا پوسی جو ترکوی دا بھکا ڈھور جھیا اُچ
 دے پچادھو آتے لیو واہندا ہئی، اے دریائے بیاس دا ای واہن پا۔

حصینی دی رائے

سید نور علی ضامن حصینی ہماقل پور دا وُسو واں ہے۔ شیٹیلید پونور سٹی انگلستان
 کنیں انجینئرنگ دی تعلیم گیزھس آتے پچادھی پاکستان دے ٹھئی پڑت
 انجینئر آپاشی دے عمدے کنیں ریٹائر تھئے۔ پنجاب، سرحد آتے بلوچستان
 وُچ ہوں بد تائیں ملازمت کھیتی ہس۔ داہل آتے قمل دے نہری نظام
 کول بناؤن وُچ وُڈا حصہ گیزھس۔ ایہدی دریاواں دی تریخ آتے وُڈی نظر
 رہی ہے۔ سکندر اعظم، اصحاب الرس آتے معارف سرائیکی ایندیاں کتاباں
 ہن۔

سر آرل سٹائن ہک مشہور ماہر آگار قدیم ہئی۔ 1964ء وچ پبلیٹ (ہنگری) وچ پیدا تھیا۔ 1999ء تھیں پنجاب یونیورسٹی لاہور دا رجسٹرار آتے اور نیشنل کالج دا پرنسپل رہا۔ ہندوستان دی حکومت سر آرل سٹائن کوں عینی ترکستان دے قدسی آگاریں دے ہائن واسطے بھیجا ہا۔ ایں ڈو سال تھیں اتھانیں کم کھیتا ہا۔ 1986ء کنئیں گمن کے 1988ء تھیں ایں واسطی ایشیا آتے لے پھین وچ قدسی آگاریں دے کولن آتے ہائن لو کم کھیتے۔ 1989ء وچ ہندوستان دے محکمہ آگار قدیم دا ہک وڈا افسر تھئے۔ ایں ڈو جلدیں وچ کشمیر دی ترجیح لکھی ہے۔

1941ء کنئیں 1943 وچ پالے ایں دریائے گھاگرا دی کندھی دے قدسی آگاریں دا مطالعہ کھیتے۔ سر آرل سٹائن دا خیال ہا جو دریائے پاکوہ پانی دی مقدار دے حساب نال ہک چھوٹا دریا ہا۔ ایذا خیال ہئی جو پھنور آتے وچ دریائے ستلج دا ہک وڈا دریائے پاکوہ وچ مل وندا ہئی۔ ایسے مطابق صادقہ نہر دی پاکوہ شاخ آتے بہاؤں پور دی ڈیزرٹ براؤچ ہک ڈونجے کنئیں 80 میل دے فاصلے آتے ہوؤن دے باوجود اے لے وائیں آئے پر ائے دریائوں دی کندھی دے نال نال چلدیاں پھین۔ سر آرل سٹائن دی موت دی وجہ کنئیں ایسے خیالیں دی وضاحت تاں نہیں تھی سگی، بہل پاک بھارت سدھ طاں

معاہدے 1960ء کنٹریں چینی چھتیس کون سچ ثابت کر ڈتے جو بیچ ہزار سال
 پرانے دریائے جلم آتے چناں پاک پتن (ابودھیا) دے نیرے مل کر این
 لے دی پاسو مرؤٹ دے مال اول وقت دے دریائے سلیج مال مل قیعدے
 ہن۔ لٹوں ہانو جو مرؤٹ اول وقت دا پنجہ ہا۔ اول وقت دا سلیج وی روپہ
 کنیں لے دو ویرہ کنیں ریکانیر دے آوپ گروہ تھیں بارانی دریا گھاگھرا کون
 اوندے معاہدین سمیت گمن کے بہاول پر شہر وڑ آتے فورٹ عباس دے
 مال ویرہ کے فورٹ مرؤٹ تھیں چناں دے قیج آڈھاتا ہا۔ اول قلمے وی
 راوی آتے بیاس جیرے ضلع گورداسپور دے کولوں پہاڑیں کنیں نکلدے ہن،
 ڈوڑیں کٹھے تھی کے لاہور دے ہڈ پارہ مال (سکندر اعظم دے ہائیڈوٹس) دی
 شکل قیج ہتکی دے کولوں چناں مال آن ملدے ہن۔ مرؤٹ آتے اے
 چنے دریا پنجہ بٹا کر این فورٹ ڈیرا اور آتے اول وقت دے دریائے سندھ قیج
 آن ملدے ہن۔ اول وقت سندھ کالا باغ کنیں پھادہ تے گولانی کھا کر این
 ہرنبل، نور پور، گدوٹا، شورکوٹ، سدھانی، کچا کھوہ آتے میلسی دے راہ ڈیرا اور
 تھیں چناں قیج آ پھندا ہا۔ ڈیرا اور بیچ ہزار سال پہلے آج دا کوٹ مشن ہا۔
 صینی آہدے جیوں رسول، قادر آباد، بلوکی، سلیمانکی راہیں پاکوہ برانچ قیج آ کے
 مرؤٹ تھیں بیچ کنیں پرائی تریح ڈہریدی جی ہے، لٹوں تربیلا ڈیم کنیں

آؤں آا پائی چتر جلم، تریوں سدھائی، کچا کھو آتے میلیں تھیں داڑھی رستہ
ڈہرنا پئے^{۱۲}۔

پنجاب، سرانگی ڈیس، کوہ ہالیہ اے سارے طاقے کڈاڑیں سمندر ہن۔ زمین
ٹھڈی تھی کے سنگوہیں مال زمین وچ آج بھک تھئے۔ او صدہ جیٹھا اپا
تھئے، او آج دا کوہ ہالیہ ہے۔ کوہ ہالیہ کنیں دریا نکھتن۔ انہیں دریاؤں آتے
ہنیں موسیٰ علیہ دی وچ کنیں پنجاب سدھ آتے سرانگی ڈیس دے میدان
جئے۔ دریا اپا وائیں بدلیندے رہے۔

وائے باڑ جیٹھا سدھ ہا جیں دریاؤں دے وائیں بدلن دا اصول معلوم کیتا۔ او
آہے جو زمین دی رفتار خطا استوا آتے قطبین آتے بکو بھنیں نہیں۔ خطہ استوا
آتے زمین دے بھر کن (گھرن) دی رفتار تیز ہے۔ جیوں جیوں قطبین دے
کولوں تھیندے ہلن، اے رفتار گھڈی وچدی ہے۔ لہں فرق دا دریاؤں
آتے اے اثر ہندے جو زمین دی ابھی آدھل آے دریا ہچا دھی پاسو زیادہ
ڈھاہ لیندن۔ جمل زمین دی لی آدھل آے دریاؤں آتے اے عمل جیلے
عمل دا لہڑ ہوندے۔

^{۱۲} صدیق طاہر، قادی پاکو، آدھ اس کے آگن، ناشر اردو اکادمی برائے لہور، ۱۹۷۲ء، صفحہ ۲۵۷

دریائے سندھ آتے آتے معاون دریا نلہ استوا دے آجے پاسے ہن، تھوں
 اے لہٹی ابھی آتے ہچادھی کدھی کول ڈھاء لیندن۔ ایں ڈھاء دی ڈبہ
 کنیں دریائیں فوج کو بھی تھی فیدی ہے۔ کو بھی دی گولائی آتھے سے آتے
 دریا دا پائی دھاگ تھی کے سلوچ فیدی۔ اتھاں دریا دے پائی دی سطح
 باقی دریا دے پائی کنیں اپی تھی فیدی ہے۔ لنگوں جموکا آہن۔ واہندے
 پائی دی اے وی ہک خصوصیت ہے جو ڈھاء لافون دی ڈبہ کنیں واہندے
 پائی فوج کدھی دی مٹی وی زل فیدی ہے۔ ہڈاں کڈاڑیں پائی دی سطح اپی
 تصیدی ہے آتے پائی کدھی کنیں اپا تھی کے واہندے، تہاں پائی دی
 زل ہوتی ریت مٹی کول کدھی مال سٹ کے اقل باہ کول اپا کر فیدی۔
 ایسا ڈبہ ہے جو ہریک دریا، ہریک ندی مالے دے کدھی دی زمین اپی
 ہوسی۔ جیوں جیوں کدھی کنیں ہندے ویسوں لٹوں اسی زمین دی سطح جھکی
 تصیدی ویسی۔ کڈاڑیں کڈاڑیں اے تصیدی جو دریا دے کنیں جمو کے آتے
 دریا فوج جیند ہوں تصیوں مال پائی دی سطح اپی تھی فیدی ہے۔ پائی
 کدھی کنیں باہروں نکل مال آے جھک فوج واہن لگ فیدی۔ بے
 ایسو عمل زیادہ دے تھیں ریے تاں دریا ایں جمو کے کنیں ٹھٹلی کو بھی تھیں
 ہک ویسا نواں واہن بنا گھندے۔ تھوں آتے پرائے واہن دی قبلی زمین

باقی رہ قلعہ سی ہے۔ ایسا صورت 1788ء دے زمانے قلعہ تھئی۔ اے دریائے سندھ آج شریف دے آتوں دریائے چناباں مال ملدا ہئی۔ لیں عمل دی وچ کنئیں دریائے سندھ اپنا واہن محمود کوٹ دے نیڑے بدل گیدے۔ سیت پر دا علاقہ جرمعا پٹلے درہ غازی خان قلعہ ہا، دریائے سندھ دے واہن بدلن مال اے دریائے سندھ دے پوادھو آگئے آتے آج مظفر گڑھ قلعہ شامل ہے۔ انہیں ماتئیں قلعہ پرانے زمانے قلعہ دریاواں دے واہن بدلے رہن۔

صیغی دے نظریے مطابق آج کنئیں پنج ہزار سال پہلے میانوالی دا کھم اٹلا صہ بکھر، لی، ملتان، بہاول پر دے اے پوادھی علاقے دریائے سندھ دے پچادھو ہئین۔ اے صورت دریاواں دے آخری دور آتے آریا نہیں دی آمد تھیں موجود ہئی۔ دریاواں قلعہ جہلی دا عمل پلدا رہا۔ ترچھے دور قلعہ اے صورت ان بلی جو سندھ ہٹ کے ملتان دے پچادھو قل آیا، پڑاں جو چناباں آتے راوی اونوں پوادھو رہے۔ ہاکوہ دریا وی سک گیا آتے بہاول پر ڈوہن دا اکثر پوادھالماں علاقہ ریت دے پے تھی گیا۔ سطح مرتفع پوٹھوہار قلعہ آتے لیں کنئیں آتوں وی دریائے سندھ دے مال دیاں پہاڑیاں ریتلیاں ہن۔

تھوں دریائے سندھ دے پائی فوج رت زیادہ ہے۔ دریائے سندھ بڑاں پوادھو
 کنیں پچادھو پھریاں لیں اپنے تئوں واہن کنیں پوادھو آلا طلاق رت کرہا۔
 جلم، چناں آتے راوی دے مال آلے پہاڑ ریٹھے نہیں۔ تھوں انہیں
 دریائیں دے واہن بدلن مال انہیں دے مال آلے طلاق ریٹھ نہ تھے۔
 البتہ دریائیں دی کندھی آلے طلاق دریائیں دی مٹی دی وجہ کنوں آپے
 تھی گئے۔ جتھاں دریائیں دا پائی نہ چھو سکھا ہئی، انہیں علاقیاں کول بار یا بر
 (بج) آگھیا ویندا ہا۔ جتھاں دریائیں دیاں کندھاں بھکیاں آتے مستقل تھی
 گیاں۔ آج سرائیکی ڈیس دی اے صورت ہے۔

دمان

دریائے سندھ دے پچادھو درہ اسماعیل خان، درہ غازی خان آتے راہن پھر
 دے ضلعے ہن۔ اے علاقہ دمان سڈھے۔ درہ اسماعیل خان آلے دمان
 فوج دریائے گومل واہن دے۔ ایسے سوا لیں دمان فوج کوئی وڈا دریا کوئی۔
 پہاڑی ندیاں جنہیں کول نامیں آہن او پہاڑ آتے مینہ تھیوں مال ویندن آتے
 مینہ دے نکلن مال تک ویندن۔ وڈیاں وڈیاں نامیں 'مولی'، 'سگھڑ'، 'کھانہ'،
 'چھامھڑ' آتے سوئی ہن۔ انہیں روڈ کوئی دی وجہ کنیں دمان دی سطح
 تھل دی سطح کنیں اچی ہے۔ اے تھیں دریاں دا کم وی ویندن۔ انہیں

دریں کنئیں تاجر غزنی آتے قندھار کنئیں آتے ریسن۔ انئیں دریں دی وُجہ
 کنئیں درہ اسماعیل خان اگے وقتئیں وُجہ بک وُجہ منڈی ہا۔ شہر وُجہ تجارتی
 سامان رکھن کھتے وُجہ گودام ہئین۔ اے سامان دریائے سندھ راہیں پڑی
 وُجہ کھچ کنئیں نلک دے باہر وُجہ بھیکا وُجہا ہئی۔

لنوں درہ غازی خان، ہرنہ، دابل، ہام پوں، جھٹی، خیر پوں، بھٹندہ پُراہیاں تجارتی
 شاہراہیں ہن۔ ہن اے علاقے ہوں پھول رہ بھگین۔ تجارت دے پُراٹے
 دریے، قافلے آتے دریاقوں دے راہ ہوں وقت لگھے۔ ریل پٹی تاں او
 صرف درہ غازی خان تھیں آندی ہے۔

تسل

اے مظفر گڑھ کنئیں کمن کنئیں میانوالی تھیں، پوادھو چنناں دی وادی کنوں
 پچادھو سندھ دے کھچی دے علاقئیں کوں پھوڑ کے وُجہ علاقہ ریت آتے تسل
 ہے۔ پُراٹے زمانے تسل ڈھور وُجہ دی ہوں چکی نچوہ ہئی۔ مینہ وُجہ مال
 سارے ٹونے ٹوبے آتے پے وُجہ ساوہی ساوہی کما مال لگ وُجہن۔ پائی
 سارے تسل دا اکڑا کوڑا ہے۔ مہیں آتے بھکار وُجہ دھیان مال رُہ راہی
 کھیتی وُجہی ہے۔ ہن ایں علاقے وُجہ نہر آگئی ہے۔ اتھوں دے لوکیں
 دی زمین دا ہوں وُجہ حصہ انگریزوں دے بک پُراٹے قلمے دے معاہدے

دی وچہ کنئیں ہنجاہیں کول ڈے ہن گئے۔ بے انسانی اے تھئی جو اتھوں
دے مقامی بے زمین لوکیں دا خیال تانیں نہیں کیتا گیا۔

روسی

ہساؤل پور دا اے علاقہ ہندوستان دے ریگستان دا حصہ ہے۔ ایندی ہنچا دھی
آتے ابھی پاسو ہاکوہ دا پرائٹا ڈھور ہے۔ اتھاں پے آتے واہن ہین۔ ہن
اے پے ہنچ سوٹ تھیں آپے ہن۔ اتھاں ساؤل مخصوص ریگستانی علاقے
دی ہے۔ پائی کوٹ تھیں 80 فٹ بھکے۔ کھوہ دا گل ترانے یا پارٹ کنئیں
زیادہ نہیں ہوندا۔ کھوہ ہمکاں نہ ڈھوے لیا واسطے بھیم دا پلستر کریٹن۔
سلیں دا پکا کھوہ گٹ وودہ ہدیا ویندے۔

پرائے وقتیں سندھ دا تھو، ہساؤل پور دی روسی آتے مظفر گڑھ لے آتے بھر
دے تھل دا علاقہ بھو پا۔ اٹھیں دی نچوہ ہوندی ہئی آتے لوک لیاں سارے
علاقے وچ ہک پے مال تعلق رکھیندے ہین، ہک پے مال آونج ہوندا
ہا۔ ضرورت دے قسطے ہک پے کنئیں وک گھن آندے ہن۔ خاص کر اٹھیں
دی منٹوں دے موقع سانجھ کریندے ہن۔ شاہ والی (ضلع راجن پور) کنئیں
جیوں جیوں اچے دو آؤں تان دریا آتے پھاڑ وچ قاسد گھنڈا ویندے۔ لیا
واسطے او رقبہ ہمکاں نہریں دا پائی گٹ لکھے، او گھنڈا ویندے۔ دریا دے

پادھو سون میاٹی (ضلع راجن پور) کنئیں پادھو آتے اے جے تھیں دریائی میدان
ہے۔ پادھو روہی لینگوں ورنج ڈھکیندی ہے۔ بساقل پور کنئیں آتو تانیں اقاہا مد
پدی ہے جیڑھی مد آج کنئیں پنج ہزار سال پہلے سندھ دے واہن دی ہئی۔
لیں لک وچ پائی ہوں اے آتے اتھاں نہراں ہن۔

سُنچاڻ اٿين ڪاچر

سرائیکی قومی سُخاڻ

سُخاڻ کیا ہے؟

ہک آدمی کول ہنے آدمی کنئیں، ہک مئے کول ہنی مئے کنول، ہک احساس یا ادراک کول ہنے احساس یا ادراک کنئیں اُنج کرڻ آتے سمجھن لو آساں انہیں کول اُنجو اُنج ناں پُندے ہئیں۔ ایں طرائح انہیں دی سُخاڻ تصدیق ہے۔ ہک آدمی، مئے، احساس یا ادراک دا ہنیں آدمیں، مئیں، احساسیں یا ادراکیں ناں پُوت ہوندی ہے آتے انہیں پُوتیں ناں ہک ہنے دے حوالے ہندن۔ انہیں سمجھیں دے ایسے حوالے انہیں دی سُخاڻ ہندن۔ ایسے حوالے انہیں دے اُنج وُجود دی بڻیاد ہندن۔

فرد دی سُخاڻ

ہک فرد کول ہنیں افراد کنئیں اُنج کر کے اوتدی سُخاڻ لو اوتدا ہک ناں زکبیدے ہئیں۔ فرض کیتا اوتدا ناں اوتدے ماء وِو احمد رکھئے۔ احمد کنئیں ہنے ہندے دا ناں وی تھی سگہے۔ وُت احمد دی سُخاڻ اوتدے ماء وِو دے حوالے ناں کرندے ہئیں۔ ایں کنئیں وُدھ سُخاڻ کھیتے اوتدے مچھے، شہر آتے ذات برادری دے حوالیں ناں کم گھنڈے ہئیں آتے او بندہ خود وی

اپنے آپ کو انہیں حوالیں نال سمجھیندے، انہیں حوالیں نال لہٹی ذات
 آتے اپنے مفاد دا تحفظ کریندے۔ فرد وسیب کنیں باہروں، وسیبی تعلقات
 کنیں انج ہک فرد مطلق دی حیثیت وچ بانور کنیں ودھ کجھ نہیں۔ فرد وسیب
 وچ آکے فرد بندے۔ فرد دے ساری حوالیں دی بنیاد وسیب ہے۔ اے
 قطرہ وسیبی سمندر کنیں باہر نہ فرد نہ وسیب آتے نہ ایسے وجود دے کئی
 معنی ہندن۔

قومی سُجھاں

کجھ تر انج نکلویں وچ اڈدن، گائیں دیاں انج کھیال ہوندن۔ لنویں اٹھیں دے
 انج وک، بسپیں ہکریں دے انج اڑو ہوندن۔ ہر بانور آپ بھنیں نہیں
 بانوری دے نال مل کے مصروف عمل رہندے۔ انسان وی لنویں ہی انج
 نکلویں یا گرفتیں نال ہک تعلق دے ذریعے مخصوص تھی کنیں لہٹی دزک بچ،
 لہ کم کار آتے لہٹی کھیڈ کڈ آتے دیاں سرگرمیاں کریندا رہندے۔ انہیں
 انسانی گرفتیں کوں قوم یا قومیت آکھیا ویندے۔ ایں واسطے سوال اے ہے جو
 قوم آتے قومیت دی سُجھاں کیا ہے؟

جیویں فرد دی سُجھاں دے کئی حوالے ہوندن، لنویں قومی سُجھاں وی کئی
 حوالیں نال ہندی ہے۔ فرد دی سُجھاں اوتداناں، اوتدے ماہ ویں، اوتدا گھرباوا،

اوتدی ذات برادری ہندی ہے۔ قوم دی سُخان اوتدا علاقہ، اوتدا کلچر آتے
 اوتدی پہلی ہندی ہے۔ جیوں فرد دے والے اوتدے ذاتی تحفظ آتے مفاد
 دی بنیاد ہوندا، لہذا کوئی قوم یا قومیت لہٹی سُخان دے والیں مال اپنا
 آتے اپنئے مفادات دا تحفظ کردی ہے۔ قومی تحفظ آتے قومی مفادات
 آخری تہزیے فوج فرد دا تحفظ آتے فرد دے مفادات دا تحفظ فوج بلمن۔
 بے کلچر کنیں قومی سُخان دا ذریعہ ہے ماں وت کلچر آپ کیا ہے؟

کلچر کیا ہے؟

آکسفورڈ ڈکشنری دے مطابق کلچر دے اے معنی ہن۔

1: ہونے لاقن آتے ہونیں دے لہکن آتے اسرن واسطے انہیں کول
 پمانڈن۔

2: ماکھی، گھن یا ریٹم دے کیوے پالن۔

3: ٹانگی آتے سوچ جیڑھی من آتے پیتے دے عمل دا ماسل ہے۔

4: کنیں قوم دی کنیں غاس وقت فوج رسم ورؤلج آتے تہذیب۔

5: او ٹانگی آتے بہتری جیڑھی توجہ آتے تہذیب مال ماسل تہذیبی ہے۔

ہن اسالیں لغت دے معنی دے مال زلا کنیں کلچر کول وسیبی تناظر فوج
 پیکسول۔ فرد کنیں مخصوص انسانی گروہ فوج راہندے۔ لیں گروہ فوج نہ کے او

زہن سن، سوچ آتے اعتقاد اختیار کردے۔ لہٰذا آسان آتے آسانی دی
 خاطر بناتے دقت اختیار کردے۔ بناتے دقت واسطے کئی طرائق دے
 سدر سلو جوڑے آتے انہیں کون ورتیدے۔ ایں زہن سن، سدر سلو جوڑن
 آتے ورتن کنیں جہڑے تہرے ماسل کردے انہیں ماسل تھئے تہرہیں
 آتے معلومات وچ اپے گروہ دے انہیں آدمیں کون شامل کردے۔
 بریڈ وڈ لٹری کتاب مزاج کنیں پہلے دا انسان دے پھیوں ایڈیشن 1960ء دے
 صفحہ 168 آتے کھپر دی اے وضاحت کردے۔

’اوسو عمل آتے اقدام جہڑا جو کوئی فرد لہٰذا آپ، لہٰذا
 پڑھی کنیں سکدے آتے سکھیدے، ورتاؤے وچ
 آیدے آتے آقاں لگی پڑھی کون ورتے وچ ڈے ورتے،
 ایں سب کچھ کون اتنا کھپر آکھوں۔‘

فرانز یوانز لہٰذا کتاب ’نسل زبان آتے کھپر دے ایڈیشن 1960ء دے صفحہ
 148 آتے کھپر کون ایں بیان کیجے:

’اومادی، تصوراتی آتے خیالی شہیں جہڑیاں لہٰذا مرضی
 مال انسان لہٰذا زندگی دے سفر کون سہل باقوان لو
 ایجاد کیتن، سوئی سب اتنا کھپر ہن۔‘

ہر وہ فیئر حیدر سندھی لہٹی کتاب پڑھیں دے سرچشیں ' فوج لکھدے جو انہیں
 کچھیں کوں مالیں دے ایں طرائف پدھر کرن بعد ایہو آکھیا فوج لکھدے جو کچھ
 انسانیں دے رہتیں، رسمیں، رہن سن، سوچ وچار، اعتقاد، وہم و سوساں آتے
 خواہشیں دا مجموعہ ہے۔ انہیں بے مشیں فوج کچھ آتے تخلیق کرن آتے
 انسانیں دے گرفتیں دے جیون دا مکمل اولوں (سایہ) نمایاں نظر دے۔ ایں
 عکس دی ترقی دا دار و مدار تربیت آتے تجربے دے آتے ہوندے۔ تجربے
 آتے تربیت دا دار و مدار پیداواری عمل آتے ایں عمل فوج ورتن آتے
 اقداریں دے آتے ہوندے۔

کچھ دے انہیں و شاخیں کنیں اے ظاہر تھیندے جو جیوں درختیں، جانوریں
 آتے انسانیں دا ودھارا تھیندے، لہنویں ای کچھ لگدے، اُس دے آتے
 ودھدے۔ کچھ دا ودھارا ہک نامیاتی یعنی پھنڈر آلا ودھارا ہے۔ کچھ وقت
 دے مال مال لہٹی اصل بٹیا دے آتے سچان کوں قائم رکھیندیں ہوئیں ودھدا
 آتے بدلدا رہندے۔ جیوں جو کچھ دا ودھارا ہک نامیاتی ودھارا ہے، ایں
 واسطے ہک انسانی گروہ دا کچھ لہٹی بٹیا دے قائم رکھیندیں ہوئیں بدلدے۔ کچھ
 فوج پرائے آتے نئیوں دا استخراج رہندے۔

کلچر دی اہمیت

زمین آتے موسم دی بھڑھی اہمیت رٹھ وادی کھیتے ہے، فرد دے لگرن، پھلن پھلن، اپے ذاتی جوہر آتے غوڑیں کول تھیتی بٹاؤن وچ اویا اہمیت کلچر دی ہے۔ اے کلچر ہوندے پیندے ذریعے فرد ماضی دیں رسیں رفاہیں مال جو کے آج وچ عمل کردے، آؤن آلے کل واسطے سوچیندے، اپے ماضی دے تجربیں کنیں فائدہ پا کے انہیں تجربیں کول آؤن آلی نسل دے حوالے کردے۔ کلچر دے ذریعے ہی افراد ہک پے مال رابطہ پیدا کر سگدن، ہک پے کول کجھ آگہ سن سگدن، ہک پے دا غم آتے خوشی محسوس کر سگدن۔ کلچر دی اہمیت دا اے نتیجہ ہے جو کلچر شخصیت سازی آتے اڑ انداز تھیندے۔ کلچر دی نوعیت اجتماعی روئیں دا تعین کردی ہے۔ کلچر دا اظہار گروہی نظریات دی صورت وچ تھیندے۔ کلچر فرد دے محسوسات (sensitivity) دی مدد کردی کردے۔

کلچر وسیبی عمل دی وجہ، نتیجہ آتے ذریعہ ہوندے۔ پہلی وسیبی عمل وچ ہوں وڈا کردار ادا کردی ہے۔ ایں واسطے پہلی کلچر دا اہم جزو ہے۔ کلچر آتے پہلی دا کیرما تعلق ہے؟ ایہدی جانچ کردے ہسکے۔

کلچر آتے ہیں

ہر باتدار و انکوں انسان وی طبی ضرورت اوتدا ذاتی تحفظ ہے۔ انسان ماضی
فوج اپنے تحفظ واسطے نہیں انسانیں مال مل کے زہن سکھے۔ آپن ہک
ہک ہے، ڈو یارہاں ہن۔ انسان مل کے زہن مال لپا تحفظ بستر طریقے مال
کر سکھے۔ ہاہرودے فطرے کنیں بعد بتائے قانمی واسطے ہوں مشیں وی
ضرورت تصیندی ہے۔ ہک انسان کھما بے کم کار نہیں کر سکدا۔ اپٹیاں
ساراں ضرورتاں پوریاں کرن ہک کھے آدمی واسطے ممکن نہیں۔ ایں واسطے وی
آدمیں ذل مل کے رہن مجبوری ہے۔

اوشے جمعہی دوا ہے، اوتدا درد وی ہے۔ کٹھے ذل مل کے رہن مال تحفظ
ملدے، ضرورتاں پوریاں تصیندن۔ بخل اے وی درست ہے جو آپن کٹھے
اتھے بھانڈے کھوک پوندن۔ کٹھے رکھن مال بے بھانڈے کھوک سکھن
تاں کٹھے زہن مال انسان ہک ہن مال بھڑون، لودن، جنگاں کریدن۔

تحفظ آتے ہاں واسطے انسان کٹھے رہدن۔ کٹھے رہدے ہوئیں او ہک ہن
مال بھڑون۔ سارا وسیب ایں مسئلے کوں مل کرینداریے، کریند اپنے آتے
مل کریسی۔ سارا کلچر انہیں ڈو مثبت آتے منفی چمک تاں دا نتیجہ ہے۔ ایں
واسطے بلا واسطے کلچر وسیب وی پیداوار ہے۔ پرہیل فرد دے وجود مال تعلق

رکھیدی ہے لہذا پہلی دا وسیب نال کلچر دے ذریعے تعلق ہوندے۔ انہیں
 دا لہو گڈھپ ہی ہے جو اے ہک ہے اتے زیادہ اثر انداز تھیندن۔
 وسیب دے ودھارے نال کلچر آتے کلچر دے ودھارے نال پہلی دا ودھارا
 تھیندے۔

آدمی دا پیلاروڈی دا ذریعہ شکار ہئی۔ اے شکار کرنیں، بھاہ دا بیج بچا کے،
 شکار کول بنن کراہیں بل کے کھاندے ہن۔ ایں وسیب ویاں بھیرھاں
 سرگرمیاں ہئیں، انہیں دے اہمار واسطے لفظ ڈھالنے گئے۔ لہنوں بعد فوج
 دھور ڈنگر پالنے گئے بیٹھے نال دھنوال کلچر (گھ بانی دا کلچر) وجود فوج
 آیا۔ ایں کنہیں آدمی دی بانوریں نال ہان سٹھان وڈھی۔ ایٹھے حوالے نال
 لفظ آتے محاورے ٹیے۔ مثال کیجئے بانوریں دی آواز دے حوالے نال پرگن،
 ہون، نوکن، ڈاکن دے لفظ ہن۔ غمراہ دے لفظ نال بانوریں دے پھتر، ڈوک،
 نیش، پھل ڈیون دے لفظ آتے محاورے بنائے گئے۔ ویارون دی وجہ کنہیں
 پھلن، وھری دے لفظ ہن۔ کھیر ڈیون آتے نہ ڈیون آتے بانور کیجئے سوا
 آتے کراک دے لفظ بنائے آتے ورتے گئے۔ لہنوں بانوریں دے نال کنہی
 روڈمرہ دے محاورے گھرنے گئے، جیوں جو افسر دی اکاڑی کنہیں آتے
 گھوڑے دی پھماڑی کنہیں چک، گڈڑ کول ہر کوئی سٹھاندے پر گڈڑ کنہیں کول

عیں سَنھاڈا۔ لئوں جھکیں وُلن کیتے 'ہیوں کٹا پیڑی تے وُلدے' دا محاورہ ہے۔ پُرن کیتے محاورہ ہے 'ہیوں کال تیر کمان کنوں پُردے'۔ 'پیڑی سٹن'، 'ہنہا سنبھالن' یا 'تڑیتیں غلامال (بھیڈاں) ہن'، جیوں ہئے کئی محاورے ہن۔

وسب مزید ترقی کیتی جیندے مال کلچر وی ودھدا تے بدلدا رسا۔ رُڈہ وَاہی تھیوں پئے گئی تان رُڈہ وَاہی دے کلچر دا دور آیا۔ وُستیں وُستیں تھوں کلچر، تھیاں سوپاں، تھیاں قدراں اتے تھوں تصورات آنے۔ انہیں تھوں سوپیں، قدراں اتے تصورات دے حوالے مال تھوں لفظ، رومرہ دے تھوں محاورے ہن کے زبان دے ودھارے دا موجب ہن گئے۔ جیوں جو رُڈہ وَاہی دے اڈاریں وَاسلے کل، پنچالی، وِیلن، جولا جولا اتے انہیں اڈاریں دے عمل وَاسلے ملی، اوٹن اڈاپا، جوتر وُغیرہ دے لفظ بئے، لئوں ایں رُڈہ وَاہی دے کلچر دے حوالے مال رومرہ دے محاوریں دا وُڈارا تھیا۔ جیوں جو 'ساقن ساقن'، 'ہمار ہنگلن'، 'پھٹ پھٹن'، 'پار پازن'، 'پار پاقن'، 'وساخی پاقن'، 'تھوں دے ٹوپے وَا پُیوں'، 'ہدی اتے پالا پوون'، 'انسان آخر تک پُندہ رادھی سٹ وُندے'، 'لہٹی رادھی اگوں آندی ہے'، وُغیرہ وُغیرہ۔

ایں راہکی دے کلچر (باہر دارانہ کلچر) اتے آئیں سرائیکی پہلی دی ترقی رک
 گئی۔ کلچر دا زبان دا ودھارا رکیا۔ نہ توںیاں شیں بٹیاں نہ انہیں کوں کوئی مال
 ڈتے گئے، نہ انہیں مانوں دے والے مال توںیاں ملائتاں توں رقدرو دے
 معاوضے اتے لفظ بٹے، نہ ضرورت واسطے لفظیں کتوں لفظ بٹے۔ اے
 لفظیں کتوں لفظ بٹاؤن دی کلھی ہک مثال انگریزی لفظ 'sense' ہے۔
 انگریزی وسیب دا ہڈاں ودھارا تھیا اتے اوتدا کلچر ودھا تاں اوتدے فوج
 توں معلوم، توں اوراک اتے توں ملائیں دے اہلار دی ضرورت پیش
 آئی۔ لہذا sense کنہیں sensitivity, sensibility, senseless
 sensible جنہیں توں لفظ بٹے۔

ساڈی وسیبی ترقی دے رکن مال سرائیکی پہلی فوج توں لفظ نہ بن سکے۔ باہر
 دیاں شیں آؤن مال انہیں شیں دے مال وی مال آئے۔ انہیں شیں دا
 فوٹاں ماں آیا پر ساڈے وسیب دے لوک انہیں شیں دے پیداواری عمل
 فوج توں۔ ایں واسطے اے بہ کجھ نہ کلچر دا حصہ بن گیا اتے نہ ساڈی زبان
 فوج دست آگئی۔ ایں یکے ٹھہراؤ دا نتیجہ اے نکھتا جو سرائیکی کلچر پسماندہ
 تھیا۔ اے پسماندگی، سماجی، معاشی اتے سیاسی پسماندگی تھی گئی اتے اتوں
 دی مادی اتے روحانی ترقی رک گئی۔

شمیں مٹی مال ایچ فوسل۔ انہیں آتے مٹی دیاں کئی تھاں پڑھ فوسل۔
 انہیں مٹی مال انہیں شمیں آتے بیڈاں بار فوسل فوسل مٹی ایں فوسل بار
 دی فوسل کئی گرمی پیدا تھیدی ہے بیڈے مال کیمیائی عمل تھیدی۔ ایں
 کیمیائی عمل دی فوسل کئی مٹی فوسل پوری مٹی مہتر واکوں سخت تھی کئی مٹی
 دے پتیں فوسل موجود راہدی ہے۔ ایں سارے عمل کوں مہتر تھیوں آہدن۔
 (ساعت کرنا، نہ ساڈی تھیدی ترقی تھی ہے، نہ ساڈی زبان لکھت پڑھت
 فوسل آئی ہے آتے نہ انگریزی لفظ 'Fossilization' دے خیال واسطے کوئی
 سرائیکی لفظ ہے۔ ساڈی ایں سچ سکھائی دا پتہ اقل فوسل ہوسی بیڈاں لہٹی
 زبان تعلیم دا ذریعہ بلسی)۔ بیڈاں مٹی کوں کھنیا فوسل مٹی ایں مہتر مٹی دا پتہ
 لکھے۔

لہنوں ماضی دا کلچر، ماضی دے تصورات علامتی صورت فوسل ہلی فوسل محفوظ
 تھی فوسل۔ اسان پرائے لوکھیں دے خیالیں، احساسیں آتے حالات دا پتہ
 ہلی آتے توجہ پڑے کئی کر سکھے ہمیں۔ اے ہلی آتے کلچر دا پتہ تعلق
 ہے۔

لفظ آواز ہن۔ ظاہر اے جو آوازاں محض آوازاں ہوندن۔ انہیں آوازاں کوں یعنی
 لفظیں کوں اسان ساندہ راند (سلسل) کئی شمیں واسطے، کئی تصور یا خیال

واسطے، ہک خاص آگے پچھے واسطے استعمال کر کے انہیں کنہیں مفہوم آتے
 علامتاں اُنڈرکے ہئیں آتے انہیں لفظیں کول متفق صورت فوج انہیں
 مفہوم آتے علامتاں فوج ورتیندے ہئیں۔ ایں عمل فوج کنہیں متا نہیں ہک
 پہلی ہولن آئے گروہ دے سوچ آتے احساس دے سانچے ڈھلن، ہک مشترکہ
 سوچ بندی ہے۔ اے مشترکہ سوچ ہوں متا نہیں ایں گروہ دے مسئلہ آتے
 معاملہ دے متعلق ہکو ہمیاں رو عمل پیدا کرندی ہے۔

ہک انسانی گروہ جیڑھی پہلی پلیئدے، او اوتکوں لکھدا پڑھا نہیں، اوتدے
 لکھن پڑھن دا اظہار کوئی ہئی پہلی ہے، ایسا مطلب اے جو اسان بیک وقت
 ڈو ہڈا کلپہریں فوج راہندے پئے ہیں۔ ساڈے احساس خیال آتے ادراک
 دے ڈوانج سرچھے جن۔ اسان ڈو جیڑھی دے سوار ہئیں۔ ہولن والی پہلی
 لکھت پڑھت فوج نہیں آندی، ایں واسطے کلپہر ادھورا رہندے۔ ادھورے
 کلپہر کنہیں ماسل تھئے خیال تے ادراک ادھورے، غیر واضح، غیر علمی رہے
 ورتیندن۔

اسان جیڑھی زبان فوج لکھدے ہئیں، اول زبان فوج ہولیندے ہئے۔ ایں کیتے
 اسان ڈو جیڑھی زبان ادھوری آتے نامکمل طرانج مال سکھدے آتے لہیندے

ہیں۔ ایں ڈومے کلچر دے خیال آتے ادراک سمیں اساڈی مہج ادموری
آتے نامکمل ہندی ہے۔ اسان کہیں کندھی دے نہیے رہندے۔

میڈے ایں دعوے دی تصدیق ایں کلام کنیں تصیدی ہے جو ساڈے پڑھے
لکھے آدمیں دے بولن آلی زبان سرائیکی آتے لکھن پڑھن آلی زبان اردو وچ
تخلیق تھے شاہکارں کول انگلیں آتے وی نہیں کھنڈیا وچ سکھا۔

جیوں آکھیا گئے جو بک ہلی بولن آلیں دے احساس آتے ادراک وچ اشتراک
پیدا تھی وندے آتے اے اشتراک سوچ آتے عمل دے اشتراک وچ ظاہر
تصیدے۔ جے بک علاقے وچ وٹن آئے بکی ہلی بولن والے انسانی گروہ
وچ باہر کنیں ہی ہلی بولن آئے گروہ دی بک خاص تعداد وسانی وٹھے ماں
انج کلچر آتے انج ہلی ہوون دی وچہ کنیں ایں علاقے دے لوکیں وچ ایکن
نہیں رہندا، سوچ آتے احساس داتصادم تصیدے آتے انہیں ڈوگروہیں وچ
تصادم پیدا تھی وندے۔ ایں بھک مان وچ تحفظ آتے مفاد دی مختلف
صورت پذیری تصیدی ہے۔ جے اے صورت بک خاص مد کنیں پ
وٹھے ماں ایں علاقے دے وٹوواں خون خرابے سمیں مہج وندن۔ سدھ آتے
فلسطین دی اچ دی صورت ایندی واضح مثال ہے۔

فرد دی سُجھاں آتے فرد دا مفاد

پانگل ایں پگلسوں پانگل ہے جو اونکوں لہٹی، لہٹیں پرہیں دی سُجھاں نہیں تھی سکھی۔ ایں طریقے نال لہٹی سُجھاں نہ ہون دی وجہ کنوں اونکوں اپنے مفاد دی سُجھاں نہیں رہندی جو او ماحول دا اپنے نال آتے اپنا ماحول نال تعلق نہیں سمجھ سکھا۔ لہذا اوں ماحول وچ او اپنے مفاد دا تحفظ نہیں کر سکھا۔ پانگل لہٹیں خواہشیں وچ لہٹا گم تھی وندے جو اپنے اندر دا تعلق باہر وں دے شمس نال نہیں جوڑ سکھا۔ میڈا بی۔ اے دا ہک ہم جانت ہئی۔ اوں فطیے باپان وچ جنرل میکار تھی دی واہ واہ ہئی۔ میڈے ہم جانت کوں فوجی عظمتیں دا لہٹا شوق وودھیا جو او اپنے آپ کوں جنرل میکار تھی کجھن لگ پیا۔ او باہر وں دے شمس کنوں لہٹا بے نیاز تھی گیا جو ہک ہتھ دا وٹا پا کنیں اعلان کھڑا کرندا ہونے جو اوندے ہتھیں لہٹم ہم ہے آتے او جنرل میکار تھی ہے، ہتھیار سٹ ڈیوڈ نہیں نال او لہٹم ہم پھٹا ڈیسی۔

ایں کنوں اے مطلب نکھتا جو فرد دا مفاد اوندی سُجھاں نال وابستہ ہے آتے فرد دی سُجھاں اوندے مفاد دی ضمانت ہے۔

قومی سُخاڻ آتے قوم دا مفاد

جیوں ہک فرد وُج لہٹی سُخاڻ نہ رے ماں او اپے ذاتی مفاد دا تحفظ نہیں کر سگدا۔ لہنوں بے کنیں قوم یا قومیت وُج لہٹی سُخاڻ نہ رہوے ماں او اپنا آتے اپے مفادات دا تحفظ نہیں کر سگدی۔ فرد جیوں لہٹی ذات دے اندر کنیں سوا پاہرہ دے رھے نھل وُندے، لہنوں قوم وی لہٹی ماء پھل آتے ماء دھرتی دار شہ نھل وُندی ہے۔ انہی قوم دے سیاسی مقتدر اپے سیاسی آتے سماجی مفادات کوں لہٹی مادھرتی آتے اوندے وُسیکیں دے حوالے مال نہیں ڈیسدے۔ جیوں سرائیکی دھرتی آتے وُسن آتے وُہیں غاندانیں انگریز دی پھتری بیڑا اقدار دے نکلوے پھن۔ آج وُت سرائیکی مقتدر اپے سیاسی آتے سماجی مفادات کھتے سرائیکی ڈیس کنوں پاہرہ پنجاب دے ڈیسدن آتے اوندی غلامی کریندن۔ سچ ماں اے ہے جیڑھی نسبت مال قومی سُخاڻ وُندی ہے آتے قومی شعور آندے ماں اوں نسبت مال ماء دھرتی آتے دھرتی وُاس توجہ دا مرکز بلدن۔ نہ ماں سیاسی آتے معاشی مفادات واسطے اے مقتدر پاہرول دے ایجنٹ ہوندن۔

سرائیکی قومیت دا گھٹ شعور

کیا کوئی سرائیکی کلچر ہے؟ ماہ بہلی ہے؟ ماہ دھرتی ہے؟ کیا سرائیکی فوج نہیں
قومی ڈانگوں لہٹی سُٹھان ہے آتے اتھوں دے وسوں ڈان اپنے مفادات دا
تحفظ کرے پھین؟

اے حقیقت ہے جو سرائیکی کلچر وی ہے، سرائیکی ماہ بہلی وی ہے آتے
سرائیکی ماہ دھرتی وی ہے۔ ایسے حال اے وی حقیقت ہے جو سرائیکی
فوج قومیت دی سُٹھان آتے شعور نہ ہووَن دی مدد تائیں ہے۔ لہنوں تصدیرا
رہے آتے ایوں تھی سگھے۔ ایسو کجھ برصغیر دی تریخ فوج تصدیرا رہا۔
بہر حال گدی بگلا ہے جو کہیں کلچر دا ڈڈا حصہ آوں کلچر دی ماہ بہلی ہے۔ آج
دے دور فوج ہے ماہ بہلی ذریعہ تعلیم نہیں، ایگزٹنک میڈیا آتے پرنٹنگ
میڈیا فوج او طبعی اظہار دا ذریعہ نہیں تاں ماہ بہلی دا قومی سُٹھان واسطے ہوں
گھٹ کردار نہ قہے۔ اسان تاں آوں ہال ڈانگوں ہیکیں بییدی جھ کپ
کیدھی لگتی ہووے آتے اونہ آا سگھے، نہ اولہٹی سُٹھان ڈس سگھے، نہ ای
برہہ فروش کنوں اپنا حق گھن سگھے۔

سہمی، بلوچی، پشتو پر امری ہمیں ذریعہ تعلیم ہن۔ ایں کھتے ساڈا اے مطالبہ
ہے جو سرائیکی اہلی کول وی پر امری توہیں ذریعہ تعلیم بھایا ونے آتے اقدی
رتی کھتے وی سرکاری سطح میں امداد ڈتی ونے۔

سرائیکی قوم کول قومی شعور کنہیں بے گانہ رکھن دی ایں مد ہمیں کوشش کھیتی گہنی
ہے جو 1991ء دی مردم شماری وچ زبانیں دے فائیں وچ جھتاں اردو،
پنجابی، سہمی، پشتو آتے بلوچی درج کھیتی گہنی ہے، اتھاں سرائیکی زبان دا
انج انداز نہیں تمیا۔ بے صی دی اے مد ہے جو نہ تاں کہیں سرائیکی
نہاں، کہیں تنظیم، کہیں سرائیکی دانشور، نہ عوام ایسے آتے کوئی احتجاج
کھتے۔ ہاں اے ہتی گلہ ہے جو فرد دی سطح آتے اکثر لوک ایسا اظہار کرین۔
نکدی گلہ کول مکافوں، چھوٹی کول چھوٹا کرؤں۔ بے سرائیکی کول ذریعہ تعلیم نہ
بھایا گیا تاں سرائیکی زبان دے بچن دا امکان کاسی۔ نہ سرائیکی لکھن دیاں
انفرادی کوششاں باقی رہ سگھن، نہ سرائیکی قومیت دے شعور دا ودھارا تھی
سگھے آتے نہ ای سرائیکی وائیں مال سیاسی، معاشی آتے سماجی بے
انصافیں کول روکن دی کوئی صورت اختیار کھیتی وچ سگھدی ہے۔

ایں ساری گلہ دا دارو مدار چلے سرائیکی اوہیں آتے دانشوریں آتے ہے،
ایسے بعد سرائیکی مقصدن آتے ہے۔ سرائیکی ادب آتے دانشور لوکھیں

کوں زبان ڈیون آتے سرائیکی مقصد لیں زبان دی قوت ہٹن۔ ترخا فوج ہمیشہ
لنوں تھن آتے لنوں تھیںسی۔ نہایت وضاحت مال آلاؤن لکی سرائیکی
لنوں گونگی ہے جو کوئی ایندی آواز نہیں بھیندا۔ لیں واسطے میں لنوں کلا علامہ
اقبال دے مصرعے آتے ختم کریں۔

فیصلہ تیرا تیرے باتوں میں ہے دل یا کہ ستم

دکھرپ

ڈیرہ غازی خان کنٹین ڈاہ پارہاں میل اُجے پاسوں پیر عادل دی دربار آتے ہر سال مید گہدے۔ میں ستوں پوہدا ہم آتے اے مید ڈیکھن گینم۔ پدی لگی کھڑی ہئی، منادی تصیدی ہئی جو فلائے ڈوہ پسلوان ہئی بھڑن۔ انہیں ڈوہ پسلوانیں فہل ہک سنگھڑ (توزہ) دا پسلوان ہا۔ میں ایں پسلوان کول کڈاڑیں نہ ڈٹھا۔ ایسو تعلق ہا جو میں وی آتے پسلوان وی ڈوہیں سنگھڑ دے ہاے۔ میں جو دھا منگ سکدا ہم ایں پسلوان دی جیت کیتے پورے غلوس مال منگدا ریم۔ ایں پسلوان دا کشتی کھنن سارے علاقے دی عزت دی علامت ہئی، کیوں جو میں علاقے دے تعلق مال اول پسلوان مال ہک رشتہ محوس پیا کردا ہم۔

جے کنیں وڈے انسانی ٹولے کول ذات برادری دی صری کنوں ہاہر و جیڑھلے ایسو ہک ہوون دا احساس ہووے، ایں سارے ٹولے دی ذات، عزت، وڈپ، چھپ بکو ہووے، بیڈاں بکو وسیب دے نتیجے وچ ایں ٹولے دیاں سیاسی، سماجی آتے اقتصادی امنگاں یکے ہوون تاں ایں ٹولے، لوکیں دے ایں کنڈ کول ہک قومیت اُکھیا وندے۔ اگوں دے فکر اندیشے، سدھراں، آساں، چھو کو دیاں یاداں، شیں ڈیکھن دے زاویے، خوشیں نہیں دے طور

طرحے لو کہیں دے انہیں ساریں احساس فوج ہک مہترکہ ڈھپ ہوندے۔ لہذا
 قومیت ہٹن واسطے لہو ہک ہوون دا احساس کافی ہے۔ باقی سارے فلسفے،
 کالمیں نری لٹاٹی ہن۔

کہیں ٹولے دے ہک ہوون دا ڈوہما مطلب کہیں ٹولے کنہیں انج ہوون وی
 ہوندے۔ ڈیکھن دی گلہ اے نہیں جو ہنے ساکوں پا سمجھیندن؟ پا آہن؟
 پنجابیں دے آکھن نال اسان پنجابی نہیے بن وندے۔ اصل گلہ تاں اے
 ہے جو اسان اپنے آپ کوں پا سمجھدے اتے پا آہے ہمیں؟ انج فوج کل
 شامل ہوندے۔ ساڈا کل بیٹیاں پازاں ساڈے سرائیکی ڈیس فوج ہن،
 پنجابیں کنہیں انج یا۔ لیں واسطے ساڈا انج وی پنجابیں کنہیں انج ہے۔ سندھ
 ساگر دی مٹی سرائیکی ڈیس فوج ہئی ہئی ہمیں کھنڈی ہوئی ہے، سندھ
 ساڈے ڈیس فوج کھل کھینڈا رہیے۔ کوہ جودی (کوہستان تک) دے بیٹھاں
 میانوالی اتے درہ اسماعیل خان کنہیں سندھ بھڑکے بھڑکے، ڈاہن ڈاہن تھی
 ہلدا ہا۔ دریا کوں تھل کریدا، سندھ بھادوہ دہ وڈھا اتے لے دہ واہندا رہا۔ کوہ
 جودی دے بیٹھاں کنہیں کوٹ سہاول ہمیں سرائیکی ڈیس دے ڈتے ڈتے
 اتے ساڈے سندھ دی نہر ہے۔ سندھ دے پھادھی اتے بھادھی کھنڈے کنہیں
 کچھ فاصلے اتے تھری فنی اتے روہی ہے۔ دید ڈرگہ ہمیں وراٹے، ٹولے،

ہے، لئی لائے ساڈا سرائیکی ڈیس ہے۔ اتھاں آج اتے وگ چردن۔ ساڈے
 اے ویرانے، ساڈے اے صحرا ساڈے وسیب، ساڈی خودی دے راکھے
 ہن۔ اسان مال مت انہیں ریتیں وچ بھیڑاں اتے ڈلہیاں ہرے
 اتے پلینے رہوے۔ ہماں الحق اتے شاہ شمس دا سبق یاد رکھیوے جو
 قطرے دا آنت دریا ہے۔ قطرہ سمندر وچ مل کے، سمندر اتے ذرہ رت وچ
 مل کے ریگستان بن وندے۔ اسان سمندر دے نظریں وچ بھان دے جنگلیں
 اتے کانہ دے نمبریں وچ گاہیں منجھیں چرا کے شام کول بھوکیں آسٹھروں
 با۔ آج وی بھتاں منجھیں پدھینن، اونکوں بھان آبدے ہکیں۔ اے یاداں
 گئے گھرے، نکلے دوسرے وقت دیاں ہن ہڈیاں دریا دی کدھی اتے،
 آپے بھان دے درخت ہیڑ منجھیں آہن با۔

گھرے وقت لفظیں دے اولے لگ کھردن۔ بھوک آج وی آبادی دی
 علامت ہے۔ آج وی سرائیکیں دی وڈی ڈعا ہے جو 'بھوکاں آباد ہونوئی'
 'ڈودھ پڑ ہووی'۔ اے بھوکاں، اے ڈودھ پڑ ساڈا گل با۔ اے ہئی، اے روہی،
 اے بھوکاں، اے وستیاں ساڈا ماضی با۔ گاہیں منجھیں دے گل دیاں
 ٹلیاں اتے ٹھکورے ہانگ درانیں۔ اے کتھانیں وٹھن دا، سفر دا سفیا نہیں
 پڑھیاں۔ اے بھان اتے سنہرن دا (دل وطن آون دا) بیظام ہوندا با۔

لاٹ پائی ہنسا، بھان دے ڈھونیں، دریا دا کٹھا یا آئی دا ویرانہ ہووے، ہک
 آجھیں فضا پیدا کریندن جو دل بے بے نکلن لگ پوندے۔ ایہو مٹھا نساں درو
 ایسا پچ ساڈی شامری فوج زس و س گئی ہے۔ ہڈے دھرتی دے تعلق مال
 اہمردن۔ لفظیں دی موسیقی، لفظیں دا مفہوم ماحول دی پیداوار ہوندے۔
 لفظیں فوج دھرتی دی خوشبو ہڈ تھی وندی ہے۔ دھرتی دے لیں اثر دا
 احساس وی نہیں تھیدا۔

پنجاب دی دھرتی دی لہٹی خوشبو اپنا رنگ ہے۔ راوی آتے چناں ساڈے
 کولوں ہک تھی کے آندن۔ انہیں دا او مزاج، او رقانی، او رنگ اتھاں
 سرائیکی وسیب فوج نہیں ہوندا جیہڑا لہر آتے گہرات کنیں ہے۔ ساڈے
 کولوں راوی چناں دی کدھی آتے کھنیں دے بھنڈا آتے آسپن دے باغ
 ہن۔ اے بھنڈا اے باغ، ٹساکوں پنجاب دوگٹ ملن۔ اتھاں سدھ ساگر دا
 کھنڈا ہویا، پھولیاں مہندا، لہراں بندا، ہری ہری چھیں پائی ہوندا ہا۔ ساڈیں
 لفظیں فوج سدھ دے پائی دی، روہی آتے شردے ریتیں دی وسعت تے
 پہیلا آٹھیں آتے منجھیں دے لہیں دی موسیقی ہے، کوچ دی کڑاٹ
 ہے، نکھیڑے دی پچ ہے۔ ساڈے آوازوں کولں صوت آتے سر ساڈے
 ماحول پڑتی ہے۔ ساڈا ماحول، ساڈی دھرتی لہٹی معروضی صورت فوج پنجاب

کنیں وگہ ہے۔ ایہو دھرتی دا وکھرپ لکھت صوت وُج ساڈی زبان، ساڈے
 وُسیب وُج گھل مل گئے۔ لہا وکھرپ ساکوں پنجاب کنیں وگہ کھتے۔ پائی
 جیہا زمین فہل آندے، اوں پائی دا ڈانڈ آتے رنگ اوں دھرتی دا
 ہوندے۔ وُسیب دی غیر مادی شکل صورت دے پھول دھرتی دی شکل
 صورت ہندی ہے۔ ساڈے وُسیب دیاں پاڑاں ساڈی دھرتی وُج ہن۔
 ساڈی اے دھرتی پنجاب کنیں وگہ ہے، ساڈی تاریخ وی اُج ہے۔ اُساں
 ایران دے ہخامنشی خاندان دا پاہرلا صوبہ ریے ہئیں۔ ساڈا تعلق ایران آتے
 وُسطا ایشیاء مال ریے۔ اُساں آریا وُرت دے وُسیبی مرکز دلی کنیں وی وُور
 ہاے۔ آریا وُرت، آریا وُسیب دا زور گنگا دی وادی وُج ریے۔ ہک رفاہیت
 ہے جو سندھ دے لوک برہمن دی عرت منن کردے۔ اتھاں مید آتے
 جت آباد ہن۔ آہت وُج وی بھڑوے رہندے ہن۔ درلودن دی بھین
 برہمنیں دے لشکر مال اتھاں آئی۔ مید آتے جتیں اوکوں اپنا وُڈا تیا۔ شاید
 اے پوادھی پنجاب دی ساڈے آتے پھلی بلا دستی ہئی، جیہا وُسیبی آتے
 مالی اتھال ہا۔ اوں فٹھے سرائیکی ڈیس آتے سدھو دیش ہک ہن۔ لہا عمل
 دا اُساں وی ہک حصہ ہاے۔ موریا خاندان دی وُڈی مرکزی بادشاہت قائم
 تھئی بہ خوش قسمتی یا بد قسمتی مال اُساں کوئی وُڈی سلطنت نہیے ریے نہ کہیں

وڈی سلطنت دا موڑ آتے مرکزی حصہ۔ ایں فائدان دے فٹھے وی ساڈے
 طاقے وچ قبائلی بمسورت رہی ہے۔ اتھاں مرکز دی ہدم پھوڑ گھٹ تھنی
 ہے۔ لہنوں اجیں دے گھٹا فائدان دے فٹھے وی آساں برہمن اثر قبول نہ
 کھیتا۔ برہمن ازم دا مفہوم ذات پات دا مذہبی مزاج ہے، مذہبی بنیاد ہے۔
 ہدم مت اتھاں زیادہ دیر تائیں آتے زیادہ چکھیں قبول تھنے جتھاں قبائلی
 بمسورتاں ہن آتے برہمن آتے ذات پات دا مذہبی زور گھٹ پا۔ پنجاب دلی
 دے مال پا، ایں کھیتے پنجاب آتے دلی دا اثر رہیے۔ اتھوں دے وسیب
 آتے آج وی دلی دا اثر واضح ڈسدے۔ اتھاں ہدم مت دا اثر وی گھٹ
 ڈسدے۔

لاقمہ کنیں انسان دشمن رون شناس برہمن آتے نلاں دے روپ وچ دلی
 دی مرکزی سلطنت مال ہدم نکھنے۔ مہلیں دی حفاظت لگنی کھنڈ آتے
 مہریں کنیں تھنی ہے۔ جے ہندوستان دی تاریخ کول توجہ مال پڑھو تاں پتہ
 لگھے جو ہندوستان دے مرکز آتے چلے براہمنیت دا قبضہ رہیے۔ مسلمانیں
 دے دور وچ ایہو ہندوستان دا مرکز برہمن دے قبضے کنیں لکل کے نلاں
 دے قبضے وچ آئے۔ سکندر لودھی دے وقت شہہ نلاں دا زور ہوں وڈہ
 کھنڈ۔ مذہب دے رنگ وچ اے انسان دشمنی دی حرکت مکل بادشاہ

اور نگہب دے وقت لئی اتھا تھیں چچ گئی ہئی۔ مرکز دے باہر وں انسان
 دوست تحریک پیلے ہد مت دی صورت فوج ودھدی پھلدی رہی۔
 مسلمانیں دے وقت فوج شمس آتے سرہ دے روپ فوج جاری رہی۔
 غلایت، تعصب، تنگ نظری دے غلات بڈھاں وی موسم آنے تاں انہیں
 منصوریں دا سر سردار ریے۔ اے ٹھیک ہے جو پنجاب مرکزی ہندوستان
 شا۔ مشرقی پنجاب دلی دے کولہوں با آتے یا پنجاب دلی دے راہ آتے ہا۔
 اتھاں اسلامی پاپائیت دے مرکز بلٹھنیں آتے غلاں دا قلب تھئے۔

سرائیکی ڈیس فوج غلایت نہیں پھل پھل سگی۔ اتھاں شمس سبزواری، پھل
 سر مت آتے خواجہ فرید گانے گئے۔ اتھاں سرائیکی ڈیس فوج ودت الوجود
 دی شکل فوج انسان دوستی دا پرچار تھیدا ریے۔ ودت الوجود مذہبی فوج
 دے دور فوج سیکولر ازم دی بک شکل رہی ہے۔ پنجابی آتے سرائیکی روئیں
 فوج بلیادی فرق اے ہے جو پنجابی غلاں دے اثر ویشہ روایتی اسلام دا ٹھیکیدار
 تھی، اتھال دی پشت پناہی کیتی ہے۔ سرائیکی ودت الوجود آتے بھگتی
 تحریک کنیں متاثر تھی رواداری، انسان دوستی آتے عملی سیکولر ازم سکھئے۔ آج
 پنجابی دا پدھیا لکھیا، ڈازھی متاں غلاں ساکوں روایتی اسلام دا سبق ڈے
 سرائیکی دے اتھال کیتے راہ کڈھیدا پئے۔

تصوف و مدت الوجود دا عملی اظہار ہے۔ تصوف رواج، روایت آتے زور نہیں
 پڑندا۔ تصوف وچ نیتیں آتے پھڑی ہے۔ کائنات دا جوہر ہک ہے، مگر
 کئی ہن۔ خدائی شکل نہر کئی ہے۔ اے جوہر اپنے آپ وچ، لہٹی صفت
 وچ، مختلف صورتیں وچ ظاہر تھئے۔ بیا یا ڈوبھا کوئی نہیں، ڈوبھے دا تصور مایا
 ہے، دھوکا ہے۔ اے اہمہ وچ کوئی فرق نہیں۔ رویے لفظیں وچوں بھلکدن۔
 سرائیکی دے لفظ 'ہے' وچ غیر دا وکھراپ، تصور ایں مد میں ختم تھئے جو ایں
 'ہے' کنیں نکھتے لفظ 'ہی' کوں آساں غیر نہیں ہاتا، ہی کوئی ڈوبھا نہیں،
 سگھتی ہے، اپا ہے۔ ویلائی کوئی غیر نہیں، لہٹی ہے، لہٹی جند بان دے کولوں
 ہے۔ غیر دی مد مثافون دی مد کر ڈتی گئی ہے۔

آج دا سرائیکی آتے سندھ ڈیس کل ڈوبھائیں ہک ہک ہن۔ اے سارا ڈاہر دا
 سندھ ہا۔ اے ماں ہک مار سخی کالہ ہے جو اسان تساں سارے ہاندے ہمیں
 جو سوہرے جنیں دامر کز محمد پور ہا، انہیں دے قلمے وی سندھ آتے ملان ڈو
 آنج طاقے سنن۔ دلورائے دے ضمیر، انہیں ضمیریں دے مال قابست
 روایتاں کے ہن۔ ہام پور ہامیں دا شہر ہے۔ سندھوی مقبریں دا شہر ہام پور
 دے مال دلورائے دے ضمیر آج وی سندھویش آتے سرائیکی ڈیس دے
 ہک ہوقان دے گواہ ہن۔ پرانے وقتیں وچ دریا کئی شاخیں وچ وٹدیج ویندا

ہا۔ ہر شاخ کول واہن آکھیا وندا ہا۔ سندھ ویش آتے سرائیکی ڈیس وچ لیں
 معنی وچ واہن دا مختلف جاڑیں وچ ورتارا ڈوہائیں دے کے ماضی دی
 شہادت ڈیندے۔

مخواب وچ راہپوت آتے ہٹ ڈوانج قوماں ہن۔ ڈوہنائیں کول لہٹی ذات
 آتے نخر ہے۔ سومریں دے دور وچ راہپوتانے دے کئی راہپوت خاندان
 سرائیکی ڈیس وچ ان آباد تھئے۔ مخواب دے راہپوتیں وانگول سرائیکی ڈیس
 دے راہپوتیں دیاں روایتاں نہ ریاں۔ انہیں اتھوں دی سندھ دی مٹی دا
 اثر قبول کیتا۔ ڈاہے، سیال، جوئے راہپوت نہ رھے۔ اتھاں اوہٹ سہڑہنگ
 لک پئے، ہٹ یعنی رڑہ راہا۔ مخواب کنہیں سرائیکی ڈیس دے انج وسیب
 آتے سماج دا نتیجہ اے ہا جو اے راہپوت لیں رنگ وچ رنگے گئے۔ سرائیکی
 ڈیس دے راہپوتیں وچ مخوابی راہپوتیں دا کوئی رویہ نہیں پاتا وندا۔ اے اتھوں
 دی دھرتی دا اثر ہے۔ لیں گالھوں مخواب مخواب ہے آتے سرائیکی ڈیس
 سرائیکی ڈیس ہے۔

سندھ ویش وانگول سرائیکی ڈیس آتے بلوچی وسیب دی چھاپ ہے۔ سرائیکی
 ڈیس وچ بلوچی دی سادگی، وسدہ وفتائی، سکون آتے شانہتی ہے۔ سچ تاں
 اے ہے سکون آتے شانہتی، جیرے تصوت دا مظہر ہے، سرائیکی ڈیس دا تاں

پیٹا ہے۔ اے رویہ اتھوں دے ہر فرد دے رویے فوج، روت دے کم کار فوج،
 ڈک سک فوج، سرائیکی آرٹ آتے فن فوج، سرائیکی گاؤں فوج جملکدے۔ پنجاب
 دے لوکیں فوج، انہیں دے کہیں کاریں دے رویے فوج او دھیرج، او شانتی
 نہیں ملدی جیڑھی سرائیکی وسیب دا خاصہ ہے۔ ڈڈھ صدی کنہیں سرائیکی
 ڈیس آتے پنجاب ہکی ایڈمنسٹریشن دا حصہ ہن۔ ڈونہا نہیں طلاقیں دا مرکز لاہور
 ریے۔ پنجابی بالادستی رہی ہے۔ ایسے باوجود آج وی سرائیکی لوک گاؤں،
 سرائیکی لوک بھر فوج پرائی دھیرج، پرائی مشاج، پرائی شانتی موجود ہے۔ پنجابی
 مطلبیں دے لشکر دی راہ فوج ہن، ایں کھتے انہیں دی فوج دا حصہ
 بلہن۔ پنجابی دے گاؤں فوج یا تاں گھردے کھو دی زوں زوں آتے
 یکسانیت ہے یا فوجی موسیقی دا کھپ آتے شور و غوغا۔ لہنوں انہیں پنجابی دا
 بھنگوا ہے بیسے فوج پلت بھرت دا کھپ، جمنے دی کھنٹی حرکت آتے
 جوش دا اہمار ہے۔ سرائیکی موسیقی کنہیں وڈے گھر نہیں پئی۔ ایسے آتے
 پیرن فقیریں دی ہماں رہی ہے۔ ایسا گزر مجلس آتے جویلیں فوج نہیں تھی۔
 اے کھلے میدان فوج، روضیں دی ہماں بیٹھ گانوی گئی ہے۔ من دی سونج
 آتے دل دے ہڈیں دا یک ساریں دے تارن دا نغمہ بٹے۔ اتھوں دی
 موسیقی فوج واہنوں پائیں دی روانی آتے سر ہے۔ پاندلی رات، ریٹھے

میدانیں فوج پلہیں کرہوں قطاریں دے وہدے پھکیں دا ساز ہے۔ ساکوں فخر
 ہے جو ساڈا آرٹ جو کجھ وی ہے درباریں دا پلایا نہیں۔ ایسے فوج درباریں
 دی منافقت نہیں۔ اے دلیں کنئیں اٹھدے آتے دلیں آتے اڑ کرے۔
 نوک پلک درست نہ سہی پر ایسا جذب، ایسا اثر لہنوں تھیدے جیوں ساڈی
 ہنی آتے روہی فوج دھیرج مال سہہ دے پائی جذب تھیدن۔ ایسے فوج
 کونج دی کڑا ہٹ ہے، قطرے کول سمندر فوج جذب تھیون دی بک ہے،
 ونہنوں روہیں کول بک ہے دی مانگہ ہے، ملن دی سہہ ہے۔

اساں پنجاب کنئیں انج قومیت نہیں۔ وڈا ثبوت اے ہے جو اساں اپنے آپ
 کول انہیں کنئیں انج محسوس کرے نہیں۔ ساڈے سیاسی، سماجی آتے
 اقتصادی رویے انہیں کنئیں انج ہن۔ اساڈیاں عوامی اسکاں انہیں کنئیں لکھ
 ہن۔ ڈیسنہ دی وڈی دلیل خود ڈیسنہ دا ہوون ہے۔ ڈیسنہ نہ ہوون دیاں لکھ
 دلیاں لکھو، ڈیسنہ دا تھیون ہکا کافی دلیل ہے۔ ایسا گالہ کافی ہے جو اساں
 ماضی فوج آتے انج وی اپنے آپ کول پنجابیں کنئیں انج محسوس کیتے۔ کوئی لکھ
 مت لائے اساں لہٹی تاریخ دے دشمن تھی کے اپنے دشمن بنے تھی
 سکھے۔ سونا نہیں یا پاندی، بھید کا ہتھر نہیں یا سنگ مرمر، جو کجھ وی نہیں
 اساں اوہو کجھ رہن پاہندے نہیں آتے اوہو کجھ رہن ڈیو۔ ذات (self) دی

غداری کنئیں ہنی وؤڈی غداری کوئی کائے نی۔ اسان اپے آپ کون نئے ہموؤ
سگہے، آپ کنئیں انج نئے تھی سگہے۔

تاریخ اہدی ہے جو ساڈا کل پنجابیں کنئیں انج ہا۔ کل دی گلاہ کل مال رہی۔
انج وی سرائیکیں آتے پنجابیں واکتھیں میل ملاپ نہیں۔ او ترقی یافتہ،
اسان پیمانہ، او استحصال کرن آے، اسان استحصال تھیون آے۔ پنجابیں آتے
ساڈا تعلق پاڈے آتے بیٹے دا، عالم آتے مظلوم دا، زہے آتے بکھے دا
ہے۔ سرائیکی وچ آہن پاڈے مال زادھی، کینہہ من وچ شادی۔ پاڈے
آتے بیٹے دا بھوک نہیں تھیوا۔ لی ڈڈہ صدی دے کٹھ وچ اسان پاکھئے
سے۔ تھل ڈے ٹھنھے ہئیں، چگی صدی زبان ہے او وی ڈے ہئسوں۔
پنجابی آہن جو سرائیکی پنجابی زبان دا بک لہجہ ہے۔ سرائیکی بک پنجابی دا لہجہ
ہے یا انج زبان ہے پنجابی پائٹن آتے انہیں دیاں اے دلیلاں پائٹن۔ اسان
تاں جیڑھی زبان الیندے ہئیں، ایسا آفاق پاہندے ہئیں، ایسا الیوں۔
اسان تاں لپا پورا اظہار ایسیں زبان وچ کر سگہے ہئیں۔ اساکوں زبان اظہار
لو لوڑہ ہے۔ وؤ آدمی بولن تاں پاہرو دا آدمی، اُن واقف شخص اے آسانی
مال پرکھ سگہے جو او ہکا زبان بولیندے ہئیں یا انج انج زبان ورتھندے
ہئیں۔ پرائے ما کہیں دی پوتھی دا نکووا کافی شادت ہے جو سرائیکی آتے

پنجابی انج ہے۔ مظفر گڑھ گریٹر 1988ء دے صفحے 62 آتے لکھیا گئے جو مظفر
 گڑھ دی اکریت ہانگی بولیندی ہے۔ ملتان، بہاول پور، درہ غازی خان دے
 بلوچی بولن آتے لی زبان کول ہدگالی آہن۔ پورب آتے لیکن ملتان
 لکھن۔ اتھوں دا کوئی وسندہ لی زبان کول ملتان نہیں آہا، نہ لی ماں مال
 ہاندے۔ اے زبان پنجابی، سندھی مال ملدی ہے آتے ڈونہا نہیں کنیں انج
 وی ہے۔ لی زبان دی کیسنگ (casing) کجھ سندھی مال، کجھ پنجابی مال
 ملدے آتے کجھ سرائیکی مال مخصوص ہے۔ اے سندھی، فارسی آتے پشتو
 وانگوں ضمیمے دے چھید لاجے استعمال کردی ہے۔ خوش قسمتی مال بیاں
 ہند آریائی زبانیں آزاد ہن۔ لی زبان دے فعل دا اندرونی بھکاؤ
 سندھی آتے پنجابی کنیں انج ہے۔ ملتان ہندوستانی زبانیں آتے فضیلت
 رکھیدی ہے۔ لی زبان دا فعل سندھی مال مشابہت رکھیدے آتے "ہانا"
 کنیں متھدی نہیں بٹایا ویندا۔ جیوں مارک کنیں مرہن، کھاؤن کنیں کھوہن۔
 اے ڈو مٹالاں میڈا اضافہ ہے۔ اے زیادہ جامع آتے بہتر ہے۔ ملتان خاص
 سنسکرتی زبان ہے ایسے وچ ہوں سندھی آتے پنجابی لفظ وی ہن۔ ایسا
 اپنا خاص نمایاں ذخیرہ الفاظ وی ہے۔

اے کافی مثبت ہے جو سرائیکی تاریخ، جغرافیہ و سیب، زبان پنجاب کنئیں انج
ہے۔ وت وی اے ڈونجے در بے دی کالہ ہے۔ وڈی اتے اسلی کالہ
اے ہے جو انج دا سرائیکی اپے آپ کول پنجابیں کنئیں انج سمجھیندے۔
اوتدیاں سیاسی، سماہی اتے اقتصادی امنگاں اتے جذبے پنجابی کنئیں انج
ہن۔ ایہو ساڈا وڈا مثبت ہے۔

آکاب آمد دلیل آکاب

(13 ستمبر 1985ء کول درہ غازی خان سرائیکی سیمینار وچ پڑھیا گیا۔ وت
سرائیکی لوک سانجھ دے رسالے 'سُخان' وچ چھپیا۔)

سرائیکی کلچر (۱)

کلچر یا ہے؟ کلچر دی تعریف آتے دنیا دے دانشوریں دا اتفاق نہیں۔ کلچر کہیں معاشرے دی انتہائی سوچ دے سبے عملیں آتے مادی مظاہر دا ناں ہے۔ اے سوچ، لٹریچر، مسوری، گاؤں و ہاؤس، نمک تھیٹر وچ ظاہر تھیڈی ہے۔ اے سوچ سیاسی، سماجی خیالیں وچ ساڈے عقیدیں، میلیں تھیڈیں، شہسواریں وچ وی ظاہر تھیڈی ہے۔ ساڈی تریخ دے پرانے حصیں کول یاد رکھن وچ ساڈا کلچر، ساڈی تریخ کنیں شروع تھی کے اپنا اہم کار مادی، روحانی طور تے کہندے۔ انسانیں دی ساری عملی، ذہنی سوچ دا ماسلات کلچر ہے۔ کہیں علاقے دے کلچر دا اؤل علاقے دی زمین مال گھاٹا سمبندہ ہوندے۔ کلچر دا نیو کلکس اؤل زمین دا جغرافیہ بلئیدے آتے اؤل زمین دی تریخ مال اے نیو کلکس پنھنڈے ودھدے۔ ایں کالوں سرائیکی کلچر کول سمجھن کیتے پہلے سرائیکی علاقے دے جغرافیے آتے تریخ دا مختصر جائزہ گھنڈے ہئیں۔

سرائیکی وسیب روہڑی جھیں سنع دے مال مال دا علاقہ ہے۔ بندہ پد جھیں آتے نہریں کھلیں کنیں پہلے سنع ڈاہ پارہاں میلیں وچ کھنڈ کے فہمدا ہا۔ انہیں ڈاہیں میلیں وچ، ناس کر گریں وچ ایسے کئی قاضی تھی فہمڈے

ہن۔ ٹساں ارج وی بے توجہ مال پیکھو ماں انہیں واہٹیں دے پرائی مظفر
 گروہ کنیں ہنجد دو آندے ہونے ڈسن۔ انہیں ڈاہ پارہاں میلیں کنیں تھولے
 جھیں فاسلے اتے پوادھو پچادھو تھل ہے، سچ بر ہے ہتھاں پائی گت
 ملدے۔ دریا دے مال والا علاقہ بھل پوڈی دی وجہ کنوں، دریا دے پوادھو
 پچادھو والا علاقہ سچ بر نہیں اتے تھیں دی وجہ کنیں گت آباد اتے آون ڈہن
 واسطے اوکھا علاقہ ہے۔ سندھ وچ پائی دی زیادتی اتے پہاڑ دے مال ہون
 دی وجہ کنیں ڈھلوان وچ زیادہ فرق ہے۔ لیں واسطے اے دریا تیز رفتار
 ہے۔ لندے وچ بھل پوڈی سیلاب اتے ڈعاہ زیادہ ہے۔ لندی کنڈھی
 اتے کوئی وڈا مرکز نہیں بن سگا، جیہیں راوی اتے لاہور یا سندھ وچ ٹھنڈ ہے،
 ہیرے لیں علاقے دے کھپر داسرکز بن کے لیں علاقے دی انفراسٹرکچر داما دی
 ثبوت تھی سکے ہا۔ لیں علاقے دے شہر آباد تھی کے اچھے زمین۔ لیں
 اہاڑ دی وڈی وجہ دریائے سندھ دا پائی رہیے یا کہیں بھولے موٹے راجہ ماکم
 دے مال کجھ مرصہ انہیں دی آبادی رہی ہے۔ ارج وی لیں علاقے وچ
 دلورائے ٹھیرو، کوٹ بھٹیاں، بھٹ واہن دے کھنڈر پرائے شہریں دی
 نشاندہی کردن۔ پرائے شہر اچھ کے تھوں شہریں دی آبادی تھیں بن

سیکے۔ ڈیہیں کنئیں ڈیہے نہیں ہل سیکے۔ اتھوں دی ترخ اندھارے وچ
رہی ہے۔

کچھ دی مادی صورت مثال کھتے عمارتاں، قلعے، مسوڑی، سکڑاشی وغیرہ ایں
علاقے دی خاص نوعیت دی وچہ کنئیں ایں صورت وچ کائینی جیں کنئیں
سرائیکی کچھ دی انفرادیت دا مادی ثبوت اساں لوکھیں کوں پیش کر سگھوں۔
نلان آتے آج شہریت دیاں انہمیاں باڑیں ہن جیہیاں قدسی ہن آتے ایں
علاقے دا مرکز وی رہیں۔ تھولا ہوں اے شہر ساڈی پرائی ترخ، ساڈی پرائی
تہذیب آتے کچھ دا اظہار ہن۔ میڈے اکھن دا مطلب اے ہے جو مادی
کچھ دے اظہار ساڈے کچھ ساڈے علاقے وچ گھٹ ہن جیہیاں اساں
لئی انفرادیت دے طور پیش کر سگھوں، جنہیں آتے اساں اپنے مستقبل دی
بنياد رکھ سگھوں، جنہیں مال اساں اپنا ترخنی رشتہ جوڑ سگھوں۔

پندرھویں صدی عیسوی وچ جیڑھلے ہندوستان وچ مرکزی حکومت کمزور ہئی
تاں ہر پاسوں علاقائی مرکز قائم تھئیں۔ سرائیکی علاقے وچ وی لنگاریں
علاقائی مرکز نلان وچ قائم کھتے۔ ہک تاں اے علاقائی مرکز ہوں کمزور
ریے۔ ڈوہما ایں علاقائی مرکز دی مذت ہوں گھٹ رہی ہے۔ فن تعمیر،
سک تراشی، مسوڑی اے اعلیٰ تہذیب دے منظر ہونداں۔ انہیں واسطے

جاگیری دورِ فوجِ وڈے حکمرانیں آتے جاگیرداروں دی سرے سٹی دی ضرورت
 ہندی ہے۔ ملتان اتھوں دا اہم علمی مرکز رہیے۔ اے مسلمانیں دے
 اجماعی دورِ دی گالہ ہے۔ مقلین دے زمانے فوجِ ملتان دی اہمیت گت
 گئی۔ اتھاں کوئی اے جیڈا جاگیردار قطعہ دار نہیں پیدا تھیا جو ایں علاقے فوج
 مادی ترقی تھیوے ہا، تاج محل بے ہا، تان سین تھے ہا۔ تاج مقلین یا تان
 سین واسطے اوں زمانے چھوٹے یا وڈے دربار دی ضرورت ہئی آتے
 سرائیکی علاقے فوج کوئی چھوٹا وڈا راجوڑا یا نواب کاشمی ہیندا دربار فنکاری دی
 سرے سٹی کرے ہا۔

سرائیکی کلچر آتے سرائیکی تہذیب دا اُچ وڈا مظہر سرائیکی زبان ہے۔ سرائیکی
 پنجابی کنیں لہنوں تک اُچ زبان ہے جیوں پنجابی اردو کنیں یا ہندی اردو
 کنیں۔ سرائیکی دیاں آؤلاں سرائیکی دے فقرے دی بناؤٹ آتے لہجہ سہو
 پنجابی کنیں وکھ ہے۔ اساں سرائیکی زبان کنیں اپنے کلچر دی سَنجھان کر سکھے
 نہیں۔ سرائیکی علاقے یتیم رہیں آتے سرائیکی یتیم تھی کے ملی ہے۔

سرائیکی دے بے سرائیکی دے لوک گھنٹیں دا سرمایہ ہے۔ اے لوک سرمایہ
 ہن جیندے آتے اساں فخر کر سکھے نہیں، جیہڑا سرائیکی روایتیں دا آئین
 رہیے۔ ساڈے لوک گیت، ساڈی شامری فوج ساڈی ریتیں فوج ساڈا جُغرافیہ

آتے ساڈی تاریخ ہولیندی ہے۔ میں چلے بیان کر چکاں جو سرائیکی دا علاقہ
 سدھ دے نال نال دا علاقہ ہے۔ اے پھل ہوڈ، بیچ بر دا علاقہ ہے۔ سدھ
 کنیں دور والے علاقے وی قریباً قریباً ملتان کول پھوڑ کنیں یا پھل ہوڈ والے
 علاقے ریمن یا بیچ دا علاقہ ہے۔ جھنگ ہوڈے یا سوڈی دے علاقے، ہر جاہ
 قریباً قریباً ایسا حالت زبانی ہے۔ ایسا اثر ساڈی شامری آتے ہے۔ ساڈے
 لوک گیتیں آتے کھپ دا اثر ہے۔ کھپ، پردیس، انج تھی وٹھن دا احساس
 سرائیکی لوک وڈھ فوج ہے۔ اے احساس سرائیکی شامری فوج شدید پانا
 وڈھے۔ ایں احساس اپنے مادی اظہار واسطے کونج دی علامت اختیار کیتی
 ہے۔ سرائیکی فوج کونج وٹھوڑے، ڈکھ درد دی علامت ہے، پردیس سفر دی
 علامت ہے، کونجیں دے دے دے پے پے سردی فوج پنازیں کنیں آسدھ
 دے جنگل پیلیں فوج آن لہن آتے آہن کونج دی کڑاہٹ ساڈی ہک
 وڈی علامت ہے۔ ڈوڈھی لوک روایت عورت دے عشق دا اظہار ہے۔
 اے ہئی زبانیں دی شامری، خاص کر ہندی فوج وی ملدی ہے۔ سرائیکی فوج
 ایندی تاہیر زیادہ ہے۔ سرائیکی فوج اثر انگریزی دا اے ہک وڈا ذریعہ ہے۔
 سنی دی زبانوں درد وٹھوڑے دا بیان، تھل بر دے سفر، تھی ریت آتے تھل
 دے کنٹریں دا بیان تیر بن کے دلہیں کول گھدے۔ پھل، رافل، آدرش دی،

مطلوب دی، محبوب دی علامت ہن، سرائیکی کچھ دے کلپ آتے بے
وسی دا اظہار ہن۔

سرائیکی علاقے فوج ہند ہن۔ ہند مذہب انسان دوستی دا مذہب ہے۔ اے
جہر، تشدد آتے قلم دے غلاف ہے۔ ایسے بعد اے قراٹیں دا گلو
ریسے۔ قراٹلی اسماعیلی شیعہ ہن۔ قراٹے ملائیت دا توڑ ہن۔ مقامی تہذیب
آتے مقامی کچھ فوج نل بل کے اسلامی تبلیغ کرے ہن۔ انہیں دے زور
اڑ سرائیکی علاقے فوج مرھے ہوں ترقی کیتی ہے۔ سرائیکی مرھے لکھنوی
مرھے دے برابر ہے۔ ہند مت دی انسان دوستی، کلپ دے احساس
آتے قراٹیں دے مرھے کنیں اتھوں دی شامری نم نشان، نم ہٹیاد ہے۔
سرائیکی شامری پٹھیں دردیں دا ڈوہما ماں ہے۔

مرھے دی فوج کنیں سرائیکی موسیقی دی انفرادیت ایسا محتاج آتے سوز
ہے۔ سرائیکی لوک درد ہونے یا ہنی شامری، لنگوں سرائیکیت سوز آتے درد
پڑدی ہے۔ سرائیکی موسیقی سندھ دے ہونے ہونے واہیں دی موسیقی
ہے۔ دمکی دمکی، دمیرج دمیرج ہے موسیقی بچ بڑ دی چپ چپ فضاہیں
فوج ہنری دی موسیقی ہے۔ سندھ دی کدھی آتے بھائے دی ہلدی بھاء دا
سوجھلا آتے درد آبادی دا ہک ہلکا بھنیاں احساس ہے۔ امید وی ہے، بھل

ہوں گت ہے۔ بجائے ہک پل تاں مسافریں کوں سارا ڈے سکھن، ہک
موسم تاں جمل سکھن ہر مستقل انہیں دی باہ تاں نصیں۔ ساڈا وچھوڑا آتے
کھپ ساڈی شامری واکوں ساڈی موسیقی دی وٹت وچ وی شامل ہے۔ او
دھیرج جیڑھی ساڈے گاؤں وچ ہے، اوہو دھیرج ساڈے پنک وچ وی ہے۔
جیوں پنجابی دے گاؤں وچ شور تیز ہوندے، لہڑی انہیں دے پنک وچ پنک
پنک زیادہ جھکا، زیادہ تیز ہے۔ سرائیکی علاقے دی بھر وچ دھیرج ہے۔ اے
ہوں آہستہ ہے، ہڈنیں کوں ہک سکون آتے تسکین پڑندی ہے۔

سرائیکی کلچر (۱۱)

ہر شے مادہ ہے۔ پہاڑی دے پتھر، ریگستانیں دی ریت، دریاقوں تے سمندری دا پانی، جنگلیں دے درخت، جانور تیں انسان، انہیں تیں جنہیں شہیں دا اصل مادہ ہے۔ ایسا فوج ہے جو شہیں تعلقات دے دائرے فوج ہک ہئے مال کھڑھیاں ہونین۔

اساں غذا کھاندے ہئیں۔ غذا آدمی کنہیں پاہرہ دی ہک شے ہے۔ اے گذا ساڈے معدے فوج فوجی ہے۔ اتھاں ہک خاص عمل فوج لنگھ کے ساڈے بٹے دا حصہ بھدی ہے۔ لہی کھادھی غذا کنہیں ساڈیاں پھیاں، پسلیاں، اصباب، بٹے، رگ، ریشے، گوشت پست بھدے۔ غذا دی شکل صورت ہئی، ساڈے جسم دا حصہ بن کے اوندی شکل صورت، کم کار دی نوعیت ہئی تھی گئی ہے۔

انسان دے پاہرہ ہک فوجی دنیا ہے۔ ہر کھلے اوندے فوج کھڑھیاں کھڑھیاں تصویرا پئے۔ لہی پاہرہ دی دنیا فوج تصویرا آئیں واقعات دا اثر ساڈے ذہن تیں تصویرا۔ ساڈا ذہن کنہیں ذائقے کولں صرف حسی مدد تہیں نہیں گھندا۔ سچا پایا ہال ہک آواز کولں تہاں حسی مدد تہیں گھنسی۔ او پیلچی آواز ہال واسطے صرف ہک آواز ہوسی۔ وقت دے مال مال، ہال واسطے او آواز عالی آواز نہ رہ

وپہلی۔ او آواز ماہ دی آواز ہوسی، کنیں اویہے آدمی دی آواز ہوسی۔ پیار دی،
 نفرت دی یا غصے دی آواز ہوسی۔ ہال واسطے ایں آواز فوج ہنن یا کجھ وی
 ہوسی۔ غالی مس ماں ہوسی جیڑھی کنیں دے ذریعے محسوس تھیندی ہے۔
 ایں مس فوج، ایں آواز فوج ہنن کجھ معنی وی ہوسن۔ تجربے دے مال مال
 ایں مس کول ہال مس سے سوا وی یا کجھ کے سمجھیندے۔ ایسا فوج ہے جو ماہ
 آوازے ماں ہال دارو عمل یا ہوندے، اویہا آوازے ماں ہال دا ایں آواز دے
 جواب فوج یا عمل ہوندے۔ ایذا مطلب ہے غالص سنن، ڈیکھن، سنگھن
 ہمیں لمس ہال دے واسطے اوتدے ہمیں دے بعد تھولے پٹنیں مانیں غالص
 سنن، ڈیکھن، سنگھن تے لمس رہندن۔ وقت دے مال مال، تجربیں دے
 مال مال، کوئی مس غالص نہیں رہندی۔ ہر تھولہ احساس تھولہ نہیں ہوندا۔ ایں
 مس فوج ساڈا ماضی، ساڈے ماضی دے تجربات شامل تھی ایں مس کول ہک
 معنی، ہک مفہوم پڑے پڑندن۔ ساڈے مشیں دے ڈیکھن، سنن، چکھن،
 سنگھن ہمیں لمس دے چھوٹوں ساڈے تجربے ہوندن، یا لینگوں ایں وی آواز
 سکھے ہمیں جو انہیں دے چھوٹوں ساڈی ذات، ساڈی شخصیت ہندی
 ہے۔ ایں واسطے سارے لوک کے واقعے ہمیں جکو ہمیں رو عمل دا اظہار نہیں
 کردے۔ اول ہک واقعے کول ہر کوئی اپنٹے ماضی دے مطابق معنی تے

مضموم پڑے۔ کے شعر کوں لوک ہکی طراخ محسوس نہیں کرندے۔ کے
 رد عمل دے ناں ہونوں دے باوجود ویسے لیں رد عمل دی بٹیا دا خارجی ہندی
 ہے۔ اے ٹھیک ہے جو اے رد عمل شخصی یا ذاتی ہوندے۔ ساڈی رگ،
 ساڈی نس اوں غذا کھنیں ہوں انج ہے جیڑھی غذا اسان کھا دھی ہے۔
 ایسے باوجود ویسے ساڈے سارے رگ ریٹے اوں غذا دا نتیجہ ہن۔ غذائے
 رگ ریٹے دے ہن فوج کوئی ڈائریکٹ تعلق نہیں ہندا، او ڈائریکٹ تعلق جیڑھا
 پھرا لگن میں زخم تھیون فوج ہوندے۔ اے تعلق معدے دے ذریعے
 ہندے۔ لہنوں ساڈے مشاہدے، ساڈے حسی تھریات دا ساڈی سوچ، دنیا
 کوں سمجھن دے ساڈے ادراک دا کہیں ہک واقعے ناں ڈائریکٹ تعلق نہیں
 ہندا۔ جیڑھی رگ ریٹے کوں ہرکے اے اندازہ نہیں تھیویدا جو او آلو پھولے یا
 پاول جیڑھے اسان کھا دھن۔ لیں کھاؤن دا، انہیں شمس دا اے رگ ریٹے
 نتیجہ ہن۔

سمجھاؤن واسطے جیڑھی مثال ہتی فیدی ہے، او مثال میں سمجھن آئی شے ہک
 ہے میں انہوں منطقی نہیں تھیویداں جیڑھی ڈو ٹکوں ہک ہے تے منطقی
 تھی سکدن۔ مثال دا جیڑھا سمجھن سمجھاؤن کھلہ کرن آلا بیان کرندے، مثال
 میں سمجھن آئی شے فوج صرف اے تے تانیں تعلق ہوندے۔ ہے ٹکوںیاں واکوں

ہر ضلع، ہر زاقیہ، ہر پہلو سمجھن آئی ہے دے ہمیں منطبق کریں توں ناکام
رہوں، غلط نتیجے کا حصول۔

ایں آجے اصول کوں سامنے رکھن میں خارجی واقعات میں ذہنی عمل فعل
گذر کے ہک نئی شے ہن دی مثال پیا پڑےاں۔ انسان پھونے پھونے
گروہیں فوج دل وسدا ہا۔ انہیں گروہیں دی انج لہٹی ہک آبادی ہندی ہئی۔
ایں آبادی دے باہر لوزھا یا کھد ہندی ہئی۔ اے لوزھا یا کھد ہئے گروہ
دے لہٹا ہیت ملے کنہیں ہن لو ہندی ہئی۔ انہیں بانہوں کنہیں ہن لو
جیوں سیز، گیدڑا پئے بچاؤ لو کھد کھیندن۔ انسان فطرت دے ہوتوں پوری
طرائع کھد پھلی نہیں۔ اے اپنا راہ آپ بٹیدے۔ ایں واسطے اے گدڑن وانگوں
کوہن فوج نہی رہندا۔ انہیں کنہیں کئی قدم آہوں ایں لوزھے تے کدھاں ڈے
اپنا بندوبست کیتا ہا۔

ایں پھونے گروہ فوج جیڑھے جھکوے اٹھدے ہین، او ایں گروہی جیوں کوں
ہوں نقصان ڈندے ہین۔ ایں واسطے انہیں جیڑھے جھکوں کوں مکاؤن آوا
وی کوئی ہندا ہئی۔ او ایں ساری آبادی دا انتظام کیتا ہئی۔ یعنی کالہ ہے جو
او عام آدمیں کنہیں زیادہ طاقت ور ہندا ہا۔ ہک آدمی دے طاقتور ہوون دا
اے تجربہ اول گروہ دے لوکیں دے ڈیکھن فوج آندا ہئی۔ او ہر روز اے کالہ

پُرسدے ہین۔ ہیوں معدہ غذا کوں اوندی اصل شکل فوج نہیں رہن پُرسدہ۔
 لٹوں نارنجی واقعات ذہنی عمل فہم گذر کنئیں او پیلھی شے نہیں رہندے۔
 تحلیل آدمی دے انہیں تہرات کوں اپنے تخلیقی عمل مال ہک نئی شے ہا
 پُرسدے۔ گروہی سردار دی قوت ہک تہرہ ہا۔ وسیب فوج روتہ ڈسں آلی
 شے ہئی۔ انسانی ذہن، انسانی تحلیل لیں کنئیں اے تخلیق کیتا جو فصل دا پنچا
 کدہ تھیوں، مینہ دا وسن، ماں وسن، لون بھرن فوج ہک دی فتح ہئے دی
 فہمت، انہیں تے انہیں جمیں نہیں کالیں دا وی آخر کوئی انتظام کریدا
 ہوسی، انہیں دا وی کوئی وڈا ہوسی جمیں ساڈے گروہ دا کوئی وڈا ہے۔ فصل
 ماں پچگی مدی تصیدی ہئی ہے، ایسے فوج کنیں طاقت دا اتھ ہوسی، او
 طاقت بھری نظر نی آندی، او طاقت بھری او منن سمجھ سکدے، اونکوں ہک
 ماں ڈتوئیں۔ اے قوت انہیں دی قوت کنئیں زیادہ ہئی۔ انسان ماں فصل
 کوں پنچا نما کر سکدا، ماں مینہ وسا سکدا ہا۔ لہذا لیں ان ڈنھی قوت دا ماں دھری
 دیتا ہا۔ اوندی خوشی تے مارا شگی دا فصل مال تعلق ہا۔ لیں کھیتے اویں قوت
 کوں خوش کرک کھیتے تحفے فوج پُرسدے ہین۔ اوندی خوشامت کریدن ہن۔
 لیں خوشامت دا، لیں خوش کرک دا ماں عبادت یا پوجا ہا۔

مالات بدے، وڈاں وڈاں بادشاہتاں قائم تھیاں۔ ہک آدمی دا ہوں
 سارے آدمیں تے مکم چلدا ہا۔ او ہک آدمی ہنیں آدمیں کنیں اقتدار آلا ہا۔
 اوہدا آکھن ہوں ٹولے، ہوں قبیلے تھیں ہوں لوک خیدے ہنیں۔ اے غارہی
 واقعات وڈہنی واردات ہئے۔ تھیل دی قوت انہیں کول ہک نئوں صورت
 پئی۔

لکھیں تاں انج انج مظہر دے انج انج دیوی دیہاں ہنیں۔ ہن ہک طاقتور
 بادشاہ دے تصور انہیں ہک ہوں بے حساب، بے کتاب قوت دا تصور کھیتا
 گیا۔ ات آدمی لیں نتیجے تھیں چھے جو ساریں مظہریں دے مجموعہ انج انج
 طاقتاں تھیں بلکہ ہک وڈی قادر مطلق قوت ہے۔ اے خدا ہے۔ وقت
 دے مال آدمیں دے تجربے وڈے۔ آدمیں دی سمجھ دی قوت وڈھی۔ پہلے
 آدمی بیماری دی وجہ ند دی ناراضگی سمجھیدے ہنیں۔ انج اکثر بیماریاں کول
 کنیں ناں کہیں مادی وجہ مال جوڑا وندے۔ کوئی غاص کالہ، کوئی غاص
 مالات بیڑاں پیدا تھیندن، اوہدے نتیجے وچ کوئی غاص بیماری پیدا تھیدی
 ہے۔ ہن ہر واقعہ ہک وجہ دا نتیجہ ہوندے۔ اے لیں واسطے ممکن تھئے جو
 پیداواری ذرائع وڈمن۔ انہیں دے وڈمن مال آدمیں دے تجربیں وچ
 وادھا تھئے۔ تجربیں دے لیں وادھے سوچ سمجھ کول وادھانے۔ غارہی طور ہن

بمسورتاں ہن۔ لوک کنیں سد تانیں اتھار فوج شامل ہن۔ ایسے نتیجے فوج
 سوچ تے فکر فوج 'ماؤراہیت' گھٹ گئی ہے۔ لوک ایں مادے دی دنیا
 کنیں آہن، بہاریں، واقعات تے مسیبتیں دا گھٹ تعلق جڑن۔ ہک زمینی
 واقعے دی زمین فوج مادی ڈیڑہ کھلی ویدی ہے۔ کوئی واقعہ، کوئی عمل جیڑھے
 واقعہ تھیوے، اوندے نتیجے فوج ڈیڑھا عمل، ڈیڑھا واقعہ ہے ہر صورت واقع
 تھیوے ہاں چلے عمل کوں سبب، ڈیڑھے کوں نتیجہ آہن۔ کنیں عمل کوں،
 کنیں واقعے کوں، کنیں مظہر کوں کنیں ہے تھیوں آئے عمل دا، واقعے دا،
 مظہر دا نتیجہ گھن اچ دا سانس رقیہ ہے۔ اے اچ دا سانس کچھر ہے۔
 جیوں گل یا کنیں سد تانیں اچ دیوی دی تانیں کوں کنیں مظہر دا نتیجہ گھیا وندا
 ہا۔ اے گل دا کچھر ہا۔

کچھر پا ہے؟ غارہی۔ پہلی واقعات دا ذہنی رد عمل تیں ایں رد عمل دی
 مادی شکلیں دا ناں ہے۔ ایں واسطے کنیں قوم دا کچھر اول قوم دی ہا،
 وقت، جغرافیہ تیں تاریخ دے ہک دے عمل تیں رد عمل دا ناں ہے
 جیڑھا جو اول قوم دی سانگی دا ڈیڑھا ناں ہوندے۔ لنگوں ایں وی آگے سکھے
 ہنیں جو سرائیکی ڈیس فوج وسوواں لوکیں دا ایں ہا تیں چھو آئے وقت کنیں
 اچ تانیں جیڑھے ماسلات ہن، لہو سرائیکی کچھر ہے۔ کچھر کنیں قوم دی ہا

تیں تاریخ دے اثرات دے انتہائی کٹھ دے رد عمل دا نتیجہ ہے۔ ایں کھیتے
 کلچر کنیں قوم دی سائیکی دی وی علامت ہوندے۔ کنیں قوم دی سائیکی
 کجھن لو اقل قوم دے کلچر کوں کجھن ہوں ضروری ہے۔ ایسا کٹھ دی سائیکی
 اقل کٹھ دی سٹھان ہے۔ سرائیکی لوکیں دا ایسویں کٹھ ہے بیحدی سائیکی دا
 ہک خاص اپنا زرخ ہے، ہک لہٹی خاص پھاپ ہے۔ اے نتیجہ ہے ایں جاہ
 دے لوکیں دے جغرافیہ تیں تاریخ دا۔ سرائیکی کلچر کجھن واسطے اتھو دے
 جغرافیہ تیں تاریخ دے بھاتی کرنی پوسی۔

سرائیکی ڈیس دریائے سندھ دے کھنڈے یا اوندے آسو پاسو دا علاقہ ہے۔
 پرانے زمانے ننگن راؤسی تے چٹناں دے ڈو میل دے آتو دا علاقہ ہا۔
 بڈاں جو بھنگ دریائے جلم تیں چٹناں دے آتو ہئی۔ ایں جاہ، ایں جغرافیہ دا
 اے اثر ہا جو سرائیکیں دی ہک وڈی تعداد دریاقوں دی کندھی دے کولوں
 رہندی ہئی۔ اکثر پھل پوڑ آندی ریسہ وندے ہئی۔ آدمی ایں پھل پوڑ کنیں پھس
 رہندا ہا۔ اتھاں یا تاں انہیں دریاقوں کنیں نکھٹا کوئی واہن پھل دی صورت
 فتح سیرابی کرندا ہا یا اے سیرابی کھوس تے بھلارن مال تصیدی ہئی۔ ایں
 لک کنیں اگوں او علاقہ ہئی جتھاں پانی نہی ملدا۔ اے قسمل ہئی دا علاقہ ہا۔
 اتھاں رزہ راہی دریا دی پھادھی کندھی نائیں مال، پھادھی کندھی دے پھادھی

مینہ مال تصیدی ہئی۔ تھل بوڈ دے لک فوج کاندہ تیں سرں دے جنگل
 ہوندے ہین۔ انہیں جنگلیں کول ساٹ کر کنیں کتائیں کتائیں رازہ واپی
 کیتی وندی ہئی۔ ڈنگر، ڈھور، کسیراں، ساگاں تیں ڈاگاں رکسیاں ونداں
 ہین۔ دریاؤں دے پیلے، بھنگاں منھیں دے ہدے لو ہوں چکے ہین۔
 بھنگیاں تے تھلیں فوج سرں تے کائیں دے بھریں فوج ساگاں تے
 ڈاگیاں لو انج انج بھاگ ہوندے ہین۔ انہیں بھائییں انہیں منھیں تیں ڈنگر
 ڈھور سفردے ہین۔ اے منھیں دے بھاگ دریا دے کھٹھے تیں ہوندے
 ہین۔ چوری چکاری دے زیادہ موقعے ہوندے ہین۔ چور منھیں کول دریا فوج
 سٹ کے لوزہ نیندے ہین۔

دریا سندھ اکثر واہن بد لیندا رہندا ہا۔ دریا راوی، جلم، چنناں کھٹے تھی ہک
 وڈی قوت بن وندے ہین۔ اے وی نلکان دے انو انو اکثر واہن
 بد لیندے رہندے ہین۔ ایں واسطے سرائیکی ڈیس فوج شہر وندے
 اچودے رہندے ہین۔ لوک بھوکاں و سیندے تے دریا اچودے رہندے
 وندے ہین۔ ہر قلعے، ہر پاسوں بھن ڈھا دا مل تصیدا رہندا ہئی۔ سرائیکی
 ڈیس دے لوک بد تیں تائیں فطرت دے ہتھوں بھور رہن۔ انہیں بھوری دا
 اثر انہیں دی سائیکی تیں تھن۔ لوکیں فوج فطرت تیں قلابہ پاؤں دا ہنچہ

گٹ پیدا تھئے۔ اتھوں دے لوکیں فوج ہک سُن تے راضی ہر خا رہن دی
 زیادہ قوت پیدا تھئی ہے۔ ایذا نتیجہ اے تھئے جو سرانیکیں فوج مل دی گری
 نہیں رہی۔ اے ماں لیں علاقے دے لوکیں تیں ہزارانیہ دا اثر ہے۔ تاریخ
 دا اثر تھئے جو مظہیں دے قلعے کنیں انگریزوں دے قلعے تانیں بلکہ ان
 تانیں اے صورت بنی ہے جو اتھو دی منت دا پہل اتھو دے لوکیں کنیں
 ہوں گٹ تھئے۔ مظہیں دے قلعے اتھاں ہوں گٹ منصب دار تے امیر
 رہن۔ اتھو دے جاگیر دار لاہور یا دہلی آ لے ہن۔ ایہو مال انگریزوں دے
 قلعے ریے۔ ایہو مال انج ہے۔ ایں ساری کالہ دا اے نتیجہ نکھتے جو اتھاں
 رتیہ پڑس جمع نہیں تھی سگا۔ بیڈاں صفتاں آن ماں اتھو دے لوکیں کولوں
 سرمایہ شا جو سرمایہ کاری کرن ہا۔ ایں واسطے اے علاقہ کچا مال پیدا کرن دا
 علاقہ ریرہ گئے۔ اڈیا یاس، اڈو تحفظ ماں ہوؤن دا احساس انج تانیں لیں
 علاقے فوج ہے۔

ایں رنگ کوں بے ڈیکھئے ماں اتھوں دی بھر ڈیکھو۔ ایں بھر دا دھیرج ساڈا
 ماضی ہے۔ ساڈی شامری، ساڈے گاؤں، ساڈے نم تیں یاس ہن۔ جک
 فہار دا احساس ہے، لٹلی منت دے نمل تے چین نہیں۔

ڈھانڈاں بھگاں، پڈواں کنڈھاں ساڈی قسمت زمن۔ لندا اتر اے ہے،
 ساڈے شمرن کے ڈھانڈے زمن۔ اتھاں عمارتیں فوج سرائیکی رنگ نہیں آ
 سگا۔ کانڈے تے سر وی کافی من۔ مٹی تے پائی دی تھوڑ وی نہیں۔ لیں
 واسطے آج وی سرائیکی ڈیس فوج سالیں بلیاں بلدن۔ ساڈ ساڈا قومی عمارتی
 رنگ ریسے۔ ساڈ وی کنڈہ اورو فوج آپی ہندی ہے۔ لیں آج تے کانڈ رکھی
 فوجی ہے۔ لیں کانڈ تے لہے۔ لیں تے کانڈ دے ڈٹے ترڈے۔
 ساڈن نیلے واسطے پھپر ہوندے من۔ دریا دے کنیں ڈاھن تے بھنگ
 دے آہیں، پھکدی رت دے پٹ پھر تیں ماہیوال تہہ بٹیندے من۔
 اے تہہ اوں نوٹے دا ہوندا ہا بیڑے نوٹے دے اتھوں دے روٹنیں
 دے قہن۔ اے تہہ کانڈ دے ہوندے ہن۔ انہیں دا کانڈ اے ہوندا ہا
 جو نہ انہیں نوکھو بگائی پندی من، نہ کانڈیں تے لیں وی ضرورت
 تھیندی ہئی۔ اے سالم دا سالم کانڈ مال فون کے بگا ہویا ہوندا ہا۔ اتھاں
 ٹیاں تے کنیاں ہونڈیاں ہن۔ پھیرو تے ماہیوال راہنڈے من۔ لیسو ساڈا
 ماہول ہا، بیندے فوج آکھیا گیا ہا؛
 ہکانے کھمبہ کاواں دے
 آسوہٹی دھاؤن ٹھوں

ٹھہرے پائی دریاؤں دے

مر شے ہر مظهر فوج ڈو مخالفت توکان، ہک ہنے دی ضد پائیاں قوتدان۔ اے
او حقیقت ہے جیڑھی مادے دی پھلھی تیں ڈوڑھی خاصیت ہے۔ ایسا
خاصیت، ساری حرکت، سارے ارتقا دا سبب ہے۔ کلچر لیں صورت فوج غیر
مادی ہے جو ایہدی اے صورت نہیں جیڑھی ہتھردی ہے۔ اسان آگہ سکھے
ہمیں جو رنگ غیر مادی ہے، پر رتیاں شکیں مادی ہن۔ رتا ہوؤن شکیں دی
جک صورت ہے۔ زمین شکیں کنیں رتے رنگ دا تصور abstraction
ہے۔ انہیں زمین شکیں کول ڈیکھن مال رتے رنگ دا شعور آنے۔ پنہوں
کلچر غیر مادی ہے، جمل ایہدی اصل، ایہدی بکیاو، ایہدی پاڑ مادے فوج
ہے۔ لیں واسطے ایہدے فوج ڈو مخالفت توکان ہندیاں ہن۔ جک کلچر کول
آفاقیت دو نیہدی ہے۔ اے قومیں تے لوکیں تیں علاقیں دی مدیں دا پابند
نہیں راہندا۔ لیں واسطے دنیا دے اکثر کلچر فوج کئی نہ کئی گالہ سانجھی
ہندی ہے۔ کجھ نہ کجھ ہکو ہیئت بلدی ہے۔ ایہدے خلاف کلچر دی جک
ہئی خاصیت ڈکھرپ ہے۔ جیوں کلچر دا اے رجحان ہوندے جو کلچر جک تھی
ڈنہن، ایوں کلچر دا اے رجحان ہوندے جو او ڈکھرپ دو ہوندے۔ کٹھے
تھیوں دا، ہکو جیساں ہنن دا عمل تیں ڈکھرپ، انہی دا عمل ہر قوم دے کلچر

فوج تھیندا راجدے۔ ساڈا کلپر سہ میں تے ہنجاہیں مال بلدے۔ لک کھپ،
 کھپ دے باوجود ساڈے کلپر داں پاڑاں ساڈی باہ، ساڈے ڈیس فوج ہن۔
 ساڈے کلپر دی تاریخ انج ہے، اصل انج ہے، ہنجاہیں دے کلپر مال کھنہ
 کھنہ ملن دے باوجود اے انج ہے میں راہی۔

ساڈے کلپر دا وڈا مظر ساڈی زبان ہے۔ سرائیکی کلپر کول بھن لو سرائیکی
 زبان دا بھن ضروری ہے۔ سرائیکی کلپر سرائیکی سانکی دا ڈوہما ماں ہے۔
 سرائیکی سانکی کول بھن، لک علاتے فوج جیڑھی تحریک، جیڑھی تنظیم بانی
 ویسی، اورت تے اسراکھر عوسی۔

لوٹ شامری ہوندا، لوٹ ہتھریاں (fossilized) تمیاں تھبیاں ہوندا، لوٹ
 گل دے واقعات ہوندا، گل دی تاریخ ہوندا، لوٹ قوم دے مزاج دا اظہار
 ہوندا۔

سرائیکی زبان دی وڈی خوبی، ہنیں زبانیں کنیں وکھرپ، ایسا ڈو لوٹیں کنیں
 بٹیاں ترکیباں ہن، یا ڈو لوٹیں دا گنڈھپ ہوندے۔ ہنیں زبانیں فوج لک
 طراح دا گنڈھپ گھٹ ہے۔ فارسی فوج اے گنڈھپ کھ زیادہ ہے۔ ہل
 سرائیکی فوج اے گل فارسی کنیں وی ودھ ہے، میں انہیں ڈو لوٹیں کول
 جوڑن تو انہیں لوٹیں فوج مال گنڈھیا نہیں کرنا ہندا۔ ایسا گنڈھپے دا ودھاپا، لک

زبان دی کیفیت تبدیل ہے۔ گنڈے یا جوئے لوظ فریضے نہیں۔ اے ہئی
 گالہ ہے جو قدر دے فرمائے دی شے دا احساس گت تھیندے۔ لہ
 گنڈپ دی صورت اے ہے:

آونج، دھرک بچ، اہمالاں، سدر سلی مونہ مونہاری، گپ لوہ، آپت پتیت،
 مرن جیون، کم کالج، گلہ کو لہر، لت نک، اکہ نک، اقل سول، کلمہ تس، نگ
 ہنپ، راہ پتہ، جن ترث، لای پازی، بچ بر، روہ ڈونگر، منہ منابا، بھر جنگل،
 دل پھیرو، اقل سول، بر بریان، اقل کھوٹ۔

فارسی فوج لہ طرائع دیاں ترکیباں جن، جیوں درد و نم، شب و روت، بلند و
 پت۔ اسان آہے ہمیں ڈکھ درد پتہ رات، آج بھک۔ تمی گہے جو
 اے ساڈیاں ترکیباں فارسی دے اثر دا نتیجہ ہون۔ سوال اے نہیں جو اے
 ترکیباں فارسی دے اثر دا نتیجہ ہن۔ سوال اے ہے جو اسان فارسی دے
 لہ اثر کوں اتنا زیادہ کیوں قبول کیتے؟ ڈونہی گالہ اے ہے جو فارسی دے
 بلاؤن آے صرف ڈکھوں قبول کیوں نہ کیتا۔ کہیں اثر دا قبول یا رد قومی
 مزاج دے مطابق ہوندے۔ ایسے پھولوں اذمادی صورت مال ہندی ہے
 ہندی ہن ذہنی عمل فہم گور کے قوم دی سانگی بن ٹکی ہونے۔ آو ہیں
 ترکیبیں کوں ذرا نورمال ڈیکھو انہیں گنڈے لوظیں دا یا تاں جکو مضموم عوسی

یا جک ہے دے اٹ عوسن۔ سرائیکی علاقے دے جُزائیے دؤ ذرا دید
 بھالو پرائے وقتیں فوج پندھریں میلیں فوج دریائے سندھ واہندا ہا۔ لیں قہیند
 تہیں پائی فوج کانہ تے سرہں دا نھر ہوندا ہا۔ ساری اکہ درکھ تہیں بکو جیہاں
 منظر ہوندا ہا۔ لیں کنہیں تھولا جیہاں پری تھیو ہاتماں لیں منظر کنہیں اٹ منظر
 ہوندا ہا۔ اکہ درکھ تہیں اڈردی رت ہوندی ہئی، جتھاں نہ جیون تو پائی دا قطرہ
 ملدا ہا، نہ ساؤل دانشان۔ لوک ساؤل دے خواب تو وی ترساندے ہئین۔
 ایسا خارجی صورت ذہنی عمل قہو گور کے ساڈے انہیں ترکیبیں فوج وی
 جھلکدی ہے۔ ساڈیاں اے ترکیباں، 'لوٹ گنڈھاپے' دے لوٹیں دا بکو مفہوم
 ہوسی۔ بکو منظر ہوسی، یا اے ڈؤ لوٹ جک ہے دا ضد ہوسن۔ انہیں ڈؤ لوٹیں
 کوں بلاؤن آئے کنہیں رت دی ضرورت ماں ہئی جو گنڈھپ یا اپٹاؤن ساڈا
 سرائیکی مزاج ہے۔ ڈؤ جھی گالہ اے حنی جو اساں کندھیں تے وی تے
 راہندے ہاے۔ بھریں کنہیں نکل کے ہئی دے نہیں تہیں چُج قہندے
 ہاے۔۔ اے تضاد ماں ساڈے جیون فوج لہنوں جک ہے مال جوے
 حونے ہن جو انج منن تھی سکدے۔ اساں اپے لوٹیں فوج انہیں تضاداں یا
 جکپ کوں کیوں انج کرن دا اہر کرؤں ہا؟ اے ڈؤڑیں صورت ماں ساڈی روڈ دی
 صورت مال ہن۔ جتھاں لوتے ہن انہیں دے مال بے وی ماں ہن۔

اساں ہن ہک ہئی ترکیب کول گھنوں۔ لیں ترکیب کنیں سرائیکی مزاج ظاہر
 تصیّدے۔ بے آہت ہے ناں ہنپت ہے۔ بغیر ہنپتے، بغیر امداد کیجئے، بغیر
 زل کھادے آہت نہیں تھی سکھی۔ آہت ہنپت ناں ہے اہیں ہنپت آہت
 ناں ہے۔ ساہے فوج آہت ہنپت ہے۔ لین دن نہیں۔ اساں ہنپت
 گھن دی ترکیب کڈا میں نہی پاتی۔

انوں ناں خارجی طور میں باگیر داری جنگی مرفج تے ہوسی، اونی نسبت ناں
 داخلی میں کلچرل طور میں، پیر ہستی دے ہنپت ہوسن۔ باگیر داری تے پیر
 ہستی ہنپت فوج ہنپت پا کے ہنپت۔ سرائیکی ہنپت فوج پیر ہستی دی صورت
 پنجاب میں ہندوستان کنیں اچ ہئی۔ سرائیکی میں سدھیں دی لیں مظهر فوج
 سانجھ رہی ہے۔ پنجاب میں ہندوستان فوج مھلیں دی حفاظت منبریں کنیں
 تصنی ہے۔ سرائیکی ہنپت فوج آپے مھلیں دے راکھے آپے روئے رہن۔
 سدھ میں سرائیکی ہنپت فوج سہروردی سلسلے دا ظہر ہے۔ لیں سہروردی
 سلسلے میں دنیا دار میں پیسے کھنئے کرن دا الزام ہے۔ اتھوں دے پیر اتھوں
 دے باگیر دار رہن۔ لینا نتیجہ پا جو اتھوں دن میں دنیا تصوف میں سرداری
 دی شکل فوج ہنپت رہن۔ سرائیکی ہنپت فوج بلوچیں دے سردار مرگ دے بھد
 پیر تھی گھن۔ ست گراہ فوج پاکر ہنپت فوج لوک ناں نکالی قوم دا سردار

رؤبھان میر دوست محمد خان دیاں قبریں اُج تھیں منت منوتی دی باہ ہن۔
 بیٹریں ہی لوکیں دے سردار ہن اے، مر کے پیر بن بھین۔ سرائیکی سائیکی
 ہے۔

سرائیکی میں سہو ڈیس فوج ہندوستان میں پنجاب دے مقابلے فوج ہند مت
 داخلہ دی تھیں رہے۔ لی واسطے اتھاں تھہر دے پکر میں یقین لوکیں
 دے مزاج خاصہ ہا۔ ہند مت دے عقیدے دے مطابق ہن دا جنم تیرہ
 ہے ساڈے پہلے دے جنم دے عملیں دا۔ ہند مت اے گلا منیندے جو
 آدمی دل دل ہمدے۔ پہلے ہم فوج اونے ہے بھنیں کرم (عمل) کیتن،
 اوتے تیجے فوج او پکے بلکے گھر فوج ہمدی۔ نواں ہمن پرائے ہمن دا تیرہ
 ہوسی۔ ظاہری صورت فوج ماں اے عقیدہ تھہر دے عقیدے دی مخالفت
 کردے۔ عملی صورت اے بلدی ہے جو آدمی اے محسوس کردے جو پہلے
 کرم (عمل) ماں لی ہمن فوج نہیں بدلے فوج سکھدے، لہذا پرائے جنم دی
 سزا ماں بھکتی اسی بھکتی ہے۔ اُج دے عمل اوتے اُج دے ہیون فوج
 کوئی تبدیلی نہیں آن سکدے۔ اوہن جو کجھ کریسی، آون آے جنم تو ہوسی۔ اُج
 دی تھہر ماں پہلے کل دے جنم فوج لکھی گئی ہے۔ ہند مت دا لہنو رویہ

مسلمانیں دے عام تھہرے دے رویے دے مطابق ہا۔ لکھن واسطے سرائیکی تی
 بد عورتیں فوج تھہرے دا رنگ ہنیں ملاقیں کنیں چوکھا ہے۔
 سرائیکی ڈیس فوج سہروردی سلسلے دا غلبہ ریے۔ سہروردی سلسلے دا تصور
 دے ہنیں سلسلیں وانگہوں اے مثبت پہلو ہے جو وجود (being) ہک
 ہے۔ اے وجود او ذات مطلق آپ اپنا نظارہ کرن پابندی ہئی۔ انسان اول
 وجود مطلق یعنی خدا دا حصہ ہے۔ جیوں پائی دا ہر قطرہ سمندر دا حصہ، انسان
 خدا دا شیئہ، خدا اپنے آپ کوں انسانی شیئہ فوج ڈیسے۔ لکھن عقیدے دا
 نتیجہ انسانی احرام تان ہا ہر عملی طور تیں خدا مال انسان دے ملن دا، خدا دا
 مشاہدہ کرن دا ذریعہ مختلف وظیفے و تقاضا ہن، جیوں ہندو مذہب فوج تہے
 مال آدمی کوں دیوتائی قوت حاصل تھیندی ہئی لہنوں تصور فوج ریاضت
 مال انسان کوں رومانی قوت ملدی ہے۔ لکھن دیوتائی قوت یا رومانی قوت
 کنیں انہیں مذہبی لوکیں دیاں مادی دنیا فوج بغیر اسباب بدلے تصرف تیں
 قدرت ہندی ہئی۔ آج تان مادی دنیا فوج سائنسی طریقے مال تصرف یا
 تبدیلی تھی سکدی ہے۔ اول تصور دے دور فوج عقیدہ ہا جو اے تبدیلی
 ریاضت یا تہے مال آسکدی ہے۔ تصور دے لکھن ریاضت آلے رویے
 انسانیں کوں عملی دھرمک بچ کنیں، قوت عمل کنیں مہروم کر ڈتے۔ البتہ قوت

برداشت زیادہ پیدا کیتی ہس۔ لئ مالت دی کہ فوج کہ پاونئ نہیں سکھایا۔
 راضی برضار ہن دی تعلیم ڈتی ہس۔ ساڈی شامری فوج ہمہ اوست دا اظہار
 ہے یا ڈکھ سن دا پرہار ہے، ہک کرلاٹ ہے، ہک ملن دی جھپ ہے،
 ہک تھیون دی آرزو ہے۔

اُج ضرورت لئ گلہ دی ہے جو عظمت انسان دی پرائی رت میں زور ڈتا
 ونجے۔ آدمی ذات مطلق دا حصہ ہے۔ لئ واسطے ذات مطلق دی قدرت
 دا وی حصہ دار ہے۔ انسان قادر کل ماں نہیں، اے قطرے سمندر ماں نہیں۔
 قطرے دی مدد تھیں ساڈی قدرت ہے۔ اسان قطرہ تھی کنئیں وس سکھے
 نہیں، ضرورت لئ گلہ دی ہے جو قطرہ تھی اُج نہ رہوں، بلکہ قطرے تھیوں،
 سدھ کروں، قطرے تھی کے وسوں، تھی سکھے ساڈی اے نگری وس
 پونے، اتھاں ہر پائے ساؤل ہونے۔ اسان اپنے کلچر کول اپنا کرائیں لئ
 کلچر دا زانویہ اُج دی ہدوہند مال جھڑوں۔ اسان بے دریا سدھ دا قاعن بدلون
 ماں لیندے مال وسدے گھر، وسداں جھوکاں اچو ونہیں۔ لئ قاعن دی تبدیلی
 دا کوئی قائمہ نہ تھیسی۔ بے اسان سدھ دے قاعن کنئیں اُج نہراں کڈھ
 کے انہیں نہریں دا رخ سچ بر دو کروں ماں تنویاں وسٹیاں وس پوسن۔ اسان
 پرائے کلچر دے اگوں بند ہدھ کنئیں پنچاں کم نہ کریوں۔ ضرورت لیندی ہے

جو اسان فاعل کنئیں نہراں کڈھ تے انہیں دا رخ آج دے ضرورتیں دؤ کرئیں،
ماں جو ہک نواں صحت مند وسیب پیدا تھیے۔

جہم ہک گل ہے۔ اسان جہم دے گل کول بھجن تو لہندے حصیں دا انج
انج ناں رکھیندے ہئیں۔ اے حصے جہم کنئیں انج کڈھ ہئیں۔ نہ انہیں حصیں
فہ کنئیں حصے دا گھٹ وادھا جہم لو چنگاں ہوندے۔ لہنوں جک قوم دا کلپر
جک اکائی ہوندے۔ اسان سرائیکیں دا کلپر وی جک اکائی ہے۔ لہندے
بھجن لو اسان آگہ سگہے ہئیں جو سیاسی کلپر، مذہبی کلپر، تجارتی کلپر، ادبی
کلپر وغیرہ۔ کلپر دا اہمار روایتیں مال تھیندے۔ اسان کلپر دے وادھے
واسطے آج دی ضرورتیں دے مطابق جیون دی راہیں تیں نئوں سوچ دے
ڈیہے ہالوں۔

پہلے اے گلہ تھی نکلی ہے جو ساڈے لہنامی تجربے، لہنامی ڈکھ سکھ لہنامی
بیک سدھر دا اہمار ساڈے لوٹیں فوج تھیندے۔ اسان فارغ کول جیوے
لہنامی اہمار فوج گھٹے ہئیں۔ اے فارغ جیوں ساڈے ذہنی عمل فہم کڈھ
کے ہک ہتی شے بلدے، لہو ساڈا کلپر ہوندے۔ کلپر دا وڈا اہمار زبان
ہے۔ (اوتوں ماں کلپر جک سائیکی ہے) اسان ہن کئی لوٹیں تے محاورے

تیں اکھاٹیں کول ڈیسے ہئیں جو انہیں قوج ساڈے کلچر دا کیوں اہلدار
تھئے۔

اکھیا قینے، لڈے تیں لٹے۔ ایذا مطلب اے ہے جو کنیں کم کول ہے
شروع کر پنا ونے ماں اے ختم تھی ویسی۔ لیں ڈولولیں ہک ماں اتھوں
دی سامان آقاں نیوں دی کھانی ہے، پار برداری دی تاریخ ہے۔ ڈوہما لیں
کنیں اعدادہ کرو جو رقد دا بکو عمل کیوں اتھوں دی سائیکی دا حصہ تھی کے آپا
اہلدار کھیتے۔ قوج سید جلال دی ڈھامن لگی ماں، کوم کرٹے وی ونے
وسیعے عن۔ لیں اکھاٹ کنیں ہک ماں لیں علاقے تیں پیریں دے
وڈے اثر دا پتہ لگہے۔ خاص کر قوج تیں ننگان دے گھرانے دا، ڈوہما اے
طبقاتی قوج ہک دا وی اہلدار ہے۔ جاگیرداری طبقاتی نظام قوج ٹھٹھے طبقے
دی نفرت تیں آگے طبقے دا احترام جھلکا کھڑے۔ ڈوہما من کھوتی، ڈھانی من
بار۔ چہ کریسی سید جلال۔ ہک ماں سید جلال دا لیں علاقے تے اثر دا پتہ
لگہے، ڈوہما ہی کالا اے جھلکا دی ہے جو اسباب نہ حروفن ماں پیر فقیر وی کتھ
تیں کر لگہے۔ اے ٹھیٹھ سیکولر رویہ ہے۔ ہک ہنڈہ رادھی سد سٹ
قینن۔ رقد دا عمل کیوں سائیکی دا حصہ بن قینے۔ رادھی دے سٹ
ونگن کنیں کیوں موت دے نال مفاہمت کرائی گئی ہے۔ بگھا کرلا ڈھیاں

ڪُنن۔ اردو دی 'ب' سرائیکی دی 'ق' مال بدلدی ہے۔ جیوں اردو 'فوج' 'بال' ہے، سرائیکی 'فوج' 'قال' بن ویندے، لہنوں اردو 'بھی' سرائیکی 'وہی' ہے۔ اے ہمدون دے کھاتے دار جسر ہوندا ہا۔ خارج دے جگ عمل کوں داخل تہرین مال گنڈھ کنیں انسانی فطرت دا وسیب دے حوالے مال کینجھیاں سوہنا اظہار کھیتا ڪنن۔ مالی حالت خراب تھیون تہیں، آدمی نھلے کچے حساب یاد ڪرندے، مٹاں کوئی کنیں دے ناں قرضہ نکل آوے، مٹاں کوئی جیون دا آسرا بلھا ہووے۔ لہنوں آگھیا ویندے، وٹھے دیاں وائواں پندھیرو پُئین۔ لہنوں کنیں سرائیکی علاقے 'فوج' بینہ نہ تھیون دا اظہار تھیندے۔ بے کوئی وڈا واقعہ تھی وپے ناں، اول واقعے آلی ہاہ کنیں آون آ لے اول واقعے دا ذکر ڪرین۔ سرائیکی پُئیں 'فوج' بینہ تھیون جگ وڈا واقعہ ہوندے۔ لہنوں واسطے مسافر وپن واقعیں وائگوں، لہنوں واقعے کوں وی آن پُئین۔ ڈوہما بینہ دی وڈی اہمیت ہئی، ہڈاں لہنوں علاقے 'فوج' نہراں نھن۔ سوہن سہرے یا پُئیں وٹ۔ سوہن سونے کوں آگھیا ویندے یا ناں سنہری سہرے ہون۔ سہرے خوشی تے کامیابی دی علامت ہن۔ یا پُئیں وٹ۔ پُئیں قبریں تے وی ہالے ویندن۔ پتر اگو نہیں تے ڈکھ پھو نہیں۔ پدوسری سماج 'فوج' پتر دی اہمیت ناں ظاہر ہے۔ ناس ڪر اول فطری ہڈاں نہ بینک ہوندے ہن نہ فرو

دا اولاد دے سوا یا کوئی تحفظ دا ذریعہ ہوندا ہا۔ اے اوں زمانے دا اکھاں
ہے۔ اینوں ڈٹھوں ہنے مٹاؤے، اکھاں تے دھائی نکلے ڈتے ویندن،
ٹساں خود اندازہ کرو:

تریت دی مت (تریت) کھری وُج ہے۔۔۔ اللہ ڈودھ پتر ڈیوی۔۔۔
پتوں دے شاہر تھیون۔۔۔ اللہ رچ کچ ڈیوی۔۔۔ ان ڈدھیاں پھرنیں۔۔۔
اڈی لودھ وُج پھن۔۔۔ سیت نہیں بی، اندھے پیلو آ ڈٹھن۔۔۔ کوئی
کوں ترکھے دا ڈنہہ وی کافی ہے۔۔۔ پرب لباقے، پتالوں پائی
آفے۔۔۔ نر ڈاند کوں ڈوہن۔۔۔ ماء سرچی (جک کم نہ آونک والا پودا)، جو
سندھلا (ساگ دی جک قسم)، دھی کھیر دی پو۔۔۔ توں تاں کتا لیں، تیڈے
سائیں دامونہ ہے۔۔۔ لیا گدھا ان کان، ہتھوں چدے کیاہ۔۔۔ رچ یا نمہ
پھچیدی ہے یا بھابرا (ہک ہندو ذات)۔۔۔ وہن دریا ملن نصیب۔۔۔
وقت پیا دریاقں کوں، پھانیاں مائی وی تارا ہے۔۔۔

(اے ان پھنپیل کھت سیں مٹھراوت دے وسیلے مال ملی جی رہی جو
سٹھاں رسالے وُج پھچن مقصود ہئی)

ہک غلط رویہ

بس فوج بیٹھے آدمی کول کنڈکٹر ایس گاہلوں کھڑا کر پڑھدے جو اول تمولے فاصلے
جس دن پچھا ہوندے۔ اوندی جاہ تیں ہک ہے آدمی کول پلہا پڑھدے جسیں کجہ
زیادہ فاصلے پہنچا ہوندے۔ جیرے آدمی کول اشالا فصدے اوچپ چپاتے انھی
کھردے۔ بس فوج نہیں لوکھیں کول وی اے احساس نہیں تھیندا جو اے
ہک بے اصولی ہے۔ انہیں دے بیٹے فوج اے نہیں آندا جو بس مالک
دی ہے، بھل سرک تاں بس مالک دی نہیں۔ اے تاں لوکھیں دے
نیکھیں مال بٹی ہوئی ہے۔ ایں کھتے جے بس دے مالک سرک اہیں بس
تھرتی بڈیاد لو پلاؤئی ہے تاں اونکوں کجہ اصولیں دی پابندی کرئی پوسی۔
اونکوں بس دی سواریں دی حفاظت کرئی پوسی۔ سواریں دا احترام کرنا پوسی،
گت گیدے کہیں مسافر کول نہ کھڑا کھیتا ویسی، نہ راہ فوج لہایا ویسی۔

ہک پولیس دا سپاہی کہیں وسقی فوج آندے۔ کہیں جرم متوں، آنوں بہانوں
اونکوں کول تھانے ونگل نیندے۔ اوندی ایں زیادتی اہیں کوئی احتجاج نہیں
تھیندا۔ قانون ہے جو کہیں تحقیق واسطے پولیس کہیں کول بغیر لکھے سہ نہیں
سکھی۔ جے اول آدمی اہیں کوئی جرم ثابت نہ تھیسے تاں پولیس انکوں
بھی گھنٹے کنیں وودھ پلہا نہیں سکھی۔ کئی آدمی کئی کئی پڑھ تھانے بیٹھے

راہنما۔ استاد، شاگرد، ذکیل، مزدور سب ایسے بے اصولی، ایسے زیادتی نہیں
 پُپ راہنما۔ کہیں کون اے احساس نہیں تصیدا جو حکومت دا ہڈیادی مقصد
 ہے جو او امن قائم رکھے، لوک ہک ہے نال نہ بھرن، خون خرابہ نہ تھوے
 جنگل دا اصول نہ ہوئے، طاقت حقہ نہ ہوئے، تشدد دا راج نہ ہوئے۔

آہن ڈو پلایاں روٹی میں ہک ہے نال بھڑ پیاں۔ انہیں دا پھیرا حصے دے
 تھوے ہوں انہیں ہا۔ انہیں بھولوں کون جج جوڑے۔ اول روٹی دے ڈو حصے
 ترکوی دے ڈو پلڑی فوج پائے۔ جیرے پاسا بھکا تھوے، بارہا ڈوے، اتھو
 روٹی دا ٹوٹا بھن کے کھا ڈنچے۔ لہنوں او ساری روٹی کھا گیا تے پلایاں ہک
 ہے دامنہ بھیکیدیاں رہ گیاں۔ انہوں ای تشدد کون روکن دے ہمانے پو لیس
 تشدد کرے، رشوت گھنے، لوکیں کون بے عزت کرے، اے نہ حکومت واقع
 ہے، نہ اقتدا اختیار ہے۔ حکومت کون ماں اختیار لوکیں لیں واسطے ڈتا ہونے
 جو وسیب دی ترقی تھی سکے جیڑھی ہک سیاسی تنظیم دے، سیاسی اختیار دے
 استعمال منہں نکلن نہیں۔ حکومت، حکومت دا کارندہ، پو لیس دا سپاہی، انہیں
 اختیاری کون لوکیں دے مفاد فوج استعمال کر سکے، لوکیں دے خلاف نہ۔
 ہل اے ساریاں بے اصولیاں ڈھے ہیا نے انہیں تصیدن، وت وی لوک
 پُپ راہنما۔

استاد شاگرد کوں زمانہ وانکوں و پھیندے پا جو اونکوں کل دا سبق نما آندا۔ اے
 کوئی نہ پچھسی جو شاگرد دی پہلی کمزوری کھلی ہے؟ استاد آپ کل دا سبق
 شاگرد کوں کیڑی مدد تائیں سمجھا سکے۔ آگھیا ایہو ویسی جو استاد دی مار، پیو ماء دی
 مار کنیں چکی ہے۔ استاد دی ایں مار دا نتیجہ توڑے یوشن وی ہوے، بھل
 جین اے کیتا ویندے جو استاد ہال دی چنگائی برائی کوں ہال کنیں وڈھ سمجھ
 سکے۔ استاد مار مار کے شاگرد دی خود اعتمادی، خود عزتی کوں ختم کر ڈیندے،
 وت وی اسل چپ زہندے ہئیں۔

ساڈے آج فوج کل شامل ہوندے۔ اے ہئی کالہ ہے جو ساڈا ارج سہو کل
 عین ہندا۔ بس فوج کنڈکٹر مسافر کوں چپ پچاتے انھی کھڑیندے، لوک بے
 برم ہونک دے باؤجون، اے ہاٹن دے باؤجون جو اے پولیس دا سپاہی کجھ پنن
 لو انہیں کوں تھانے نیون چاہندے، وت وی چپ راہندن۔ شاگرد زمانہ
 وانکوں کھلے کھا کھا، سکھے پڑے طوطے وانکوں لفظ یاد کریندن، ایں زیادتی کوں
 کوئی محسوس نہیں کریندا۔ اے ساریاں ہک وڈی و سبھی بیماری دی علامت
 ہن۔ جیوں وارے دے بی مال گوسا تھیون علامت ہے، بیڈاں جو اصل
 بیماری طیرا ہے۔ طیرے دے تھیون دی غاس وچہ مھر کنیں ٹھہرن ہے۔
 بے اول مھر دے ٹھہرن دا اثر دود تھی وے نچے ماں وارے دا بی مال کوسا نہ

رہی۔ اے علامتاں ختم تھی واپس۔ علاج سی دانہ ہوسی، بھکار دانہ ہوسی،
 علاج پھر دے جراثیم کول ختم کرن دا ہوسی جیندیاں او علامتاں ہن۔ لہن
 ساڈے انہیں اچ دیں روئیں کول کھن کھن کھن ساکول اپٹا کل کھنن پھی۔
 جیوں اچ دا بھکار کل دے پھر کھن کھن کھن دا نتیجہ ہا، لہنوں ساڈے اے
 روئے کل دی کھی گالیں دا نتیجہ ہن۔

رہ واپی دی ترقی دی نسبت مال جاگیرداری وسیب ترقی کھتی۔ جاگیرداری
 وسیب ناں اے انہیں واسطیں، انہیں تعلقات دا جیرھے ایں وسیب وچ
 لوکھیں دے ہک ہے مال بٹن۔ جاگیرداری نظام ناں اے اوں حکومت دا
 اقل سیاسی اقتدار دا، جیہا جاگیرداری وسیب تعلقات دے نتیجے وچ وجود وچ
 آندے۔ جاگیرداری وسیب تعلقات کینوں بٹن؟ سماجی تعلقات دی پٹیاد
 پیداواری ذرائع ہونن۔ ہک او وقت ہا پڑاں آدمی ہتھ دے سدریں تیں
 اقداریں مال شکار کھندا ہا۔ اقدار سارا ہنہ شکار دی کول تیں شکار کرن وچ لگ
 وندا ہا۔ اوں کول ہوں گھٹ نلک دیاں گھریاں ہوندیاں ہین۔ شکار واسطے کھ
 مال فائدہ کھندا ہا۔ کھ ناں آدمی سماجی بانو ہے، ایں کالوں کے خاندان
 دے، کے رھے دے لوک کھن رہندے ہین، کھن شکار کھندے ہین،
 کھن کھاندے ہین، کھن رہندے ہین۔ کوئی چھوٹا وڈا نما ہوندا۔ وقت

دے مال مال رڑھ وایہی دے اوزار بٹاؤن فوج ترقی تھئی۔ زمیں کول پٹن
 واسطے مل کھن بن گئے۔ ڈاندرن کول ہجوؤن واسطے جولا تیں ودھرا ہئین۔
 کھن کول پائی ڈیون واسطے کھو، بھلا آتیں نہراں بن گیاں، آبادیاں وس
 گیاں۔ اوزارن دی ترقی دے نتیجے فوج پیداوار ہوں تھیون لگ پئی۔ ہڈاں
 گزارہ شکار تیں پاتاں ہر کھیں کول سارا پٹنہ کم کرنا پندا ہا۔ پیداوار دے زیادہ
 تھیون مال کجھ لوک رڑھ وایہی کھنیں فالتو تھی سکے۔ او دستکار، سپاہی یا غلام بن
 گئے۔ سپاہی کھیں دی سرداری فوج لوانی تیں جنگ کرن دے ہئین۔ سردار
 ذاتی طور تیں ہمار تیں جنگی فن دامبر ہندا ہا۔ او سپاہی تیں اپنے لوکھیں دی
 مدد مال زمینیں دے وڈن تیں چھنیں نکلن تیں قبضہ کر گھندا ہا۔ اے ہنیں
 کھن کسی زمین کجھ آپ کن رکھیندا ہا، کجھ اپنے آدمیں فوج وندا پندا ہا۔
 جیڑھی نٹ پٹ تھیوے ہا، آپت فوج ونددے ہن۔ سردار کول کجھ زیادہ
 حصہ ملدا ہئی۔ زمینیں دی ملکیت دی بنیاد ساڈن فوج وڈریاں دی نٹ پٹ
 کول با مقصد کر پنا گئے۔ ایسا نٹ پٹ ساری ذاتی جائیداد دی بنیاد ہے۔
 ذاتی جائیداد دی اساری لیں کھن کھوہ تیں تھئی ہے۔

ڈاکو سردار تیں جاگیر دار فوج فرق اے ہا جو ڈاکو کھنیں وسبھی نظام دا حصہ تھیں
 ہوندا، جاگیر دار وسیب دا حصہ ہئین۔ جاگیر دار دے آتیں وڈا جاگیر دار یا بادشاہ

ہوندا ہے۔ ہاگیردار دا پیداواری عمل فوج حصہ ہوندا ہے۔ ایں واسطے اوتدے وسیں
 تعلقات ہوندے ہین۔ وسیں تعلقات فوج جزے اصول تیں ضابطے ہن،
 او قانون ہین تے انہیں قانونیں کوں وسیں حماقت ہئی۔ اے اول وقت
 دے پیداواری عمل فوج دادے دا سبب ہین۔ اے فائدہ ہک خاص ذہنی
 عمل فوج گروہ کے ہک او ضابطے یا اصول ہن وندا ہا جیکوں مذہب دی تھہس
 حاصل تھی وندی ہئی۔ ہاگیردار بادشاہ دے کھٹے سیاسی اقتدار فوج وی شامل
 ہوندا ہے۔ ڈوہیں ہکی جڑی دے سوار ہوندے ہین۔ ایں واسطے بادشاہ کوں کئی
 مشکل پیش آوے ہا یا کہیں مال جگ تھوے ہا، اے ہاگیردار بادشاہ دے
 سہے تیں اپنے سپاہی بادشاہ دی مدد کیتے گھن وندا ہا تے اوتدے کھٹے
 جگ فوج حصہ گھندا ہے۔ عام طور تیں ہاگیردارں دی قسمت، ہاگیردارں دی
 تھہر، بادشاہ دی قسمت یا تھہر مال بدلدی ہئی، خاص کر انہیں ہاگیردارں
 دی جزے بادشاہ دے ننگ دا وال ہوندے ہین۔ جیوں بادشاہ مال ہاگیردار
 دی قسمت جڑی ہئی لہنوں، کہیں مدد تھیں گھٹ وندا، ہاگیردار دے
 آدھیں دی قسمت ہاگیردار دی قسمت مال پڑی یا تھردی ہئی۔ جیوں بادشاہ
 تیں ہاگیردار دا سماجی، معاشی تیں سیاسی مفاد گھنا ہوندا ہے۔ ایں مفاد دے کھٹ
 دی اخلاقی شکل ذاتی وقاداری ہئی۔ اے اول زمانے وڈی خوبی تیں وڈی

پہچانی ہوتی۔ بے افس زمانے وچ کوئی بادشاہ یا جاگیردار دا ملازم وچ تھیوے
 ہاں ملازم تھیوں دی درخواست دے اٹھار دے لوظ ہوندے ہائین۔ 'پا
 نے دا وڈ کھا'۔ ایسے پھمپوں اٹکی اے ہئی جو ملکیت دا مالک تان
 بادشاہ ہے، بادشاہ دی ذات تان جاگیردار کھاندے، جاگیردار دی زمینیں تیں
 ہنے پھیلے لوک پلدن۔ ایں سارے وسیعی تعلقات دا اتلاقی رویہ ذاتی وفاقداری
 ہئی۔ کارنریں دا اپنے جاگیردار لو جاگیردار دا اپنے بادشاہ لو بان ڈیوں فخر دی
 بھل ہئی، بک وڈی چنگائی ہئی۔ اے مفادات دے بک ہوون دا تقاضا ہا۔
 جاگیردار دے اؤکھ وچ کارنریں دا جاگیردار مال نہ تھیوں، بادشاہ دے اؤکھ وچ
 جاگیردار دا اؤکھ مال نہ بھانڈن خداری ہئی، بک وڈی برائی ہئی۔ افس
 زمانے ملک تیں قوم دے حوالے مال مفادات وابستہ نہیں۔ مفادات دی
 برت تیں ورتارا ملک تیں قوم دے مال نہ ہوون دی وجہ کنیں ملک تیں
 قوم علی زندگی دے باہر و ہین اہیں انہیں دی تجریدی۔ ایڈیٹرکٹ صورت
 ہئی۔ ایں واسطے تہاں ملک یا قوم دا کوئی واضح تصور نہا، نہ ای انہیں مال
 وفاقداری یا خداری دی کوئی قیمت ہئی۔ انہیں سیاسی ذاتی وفاقداری دا پر تو
 ساکن افس زمانے دی ذاتی محبتیں وچ وی ملدے۔ ذاتی محبتیں دے
 ساہے 'لوک تھے' جاگیرداری نظام دے ڈوہریں دے فطے دے ہین۔

اے سارے قسے اوں ویلے وجود وُج آئن ہڈاں افراد دی شخصیتیں سے
 ڈھالن وُج جاگیر اداری نظام دا وڈا حصہ ہا۔ ہیر رانجھا، خسی ہٹوں، سوہٹی سنہال،
 راٹو مول، سارے دے سارے قسے اوں وقت دی پیداوار ہن۔ جاگیر اداری
 دور، ہیر وُلام دا دور ہوندے، رانجھے تیں ہٹوں ایں دور دا نتیجہ ہوندا۔ جیہں
 سیاسی وُقاداریاں دا تقاضا ہا جو اپنے اگوان واسطے ڈکھ سیجے، جان ڈیوٹی پئے
 وُہے مال ڈتی وُہے، لئوں ذاتی محبتیں وُج وی محبوب مال وُفا کھتی وُہے،
 محبوب لو درد کٹالے پاتے وُہن، جان ڈیوٹی پوئے تاں او وی ڈتی وُہے،
 محبتیں دی لاج رکھی وُہے۔ جیہں سیاسی وُقاداری دا پرتو ہنسی محبت آہیں
 ہئی تیں ایں محبت وُج ہیر وُلام پیدا کھیتا وُندا ہئی، لئوں ای ایذا اثر ذاتی نیر
 ہنسی دوستی آہیں ہا۔ اکبر بادشاہ دے وقت بہرام خان تیں قاسم خان ڈو
 دوست ہن۔ بہرام خان بک بہمان کول ماریا۔ ایں بہمان دا پتر بہرام خان
 دی گول وُج ہا۔ او بہرام خان کول شاہشاہ، او بک دے مال لوکھیں دے
 پتے ڈسن تیں اتہ آ پٹاں جتہ بہرام خان تیں قاسم خان بیٹھے ہن۔ قاسم خان
 اپنے آپ کول بہرام خان ظاہر کر کے دوست دی جان پہچانی تے آپ مرچ
 گیا۔ اے تیں لیسو جیہں پئے ہوں سارے واقعات اوں دور دی تاریخ وُج
 ملدن۔ آج دے دور وُج اے اطلاقی قدر ہوں کمزور ہے، کھیں جو آج

پاگیر داری دور کمزور ہے ہمیں اول دور دیاں انلاقی قدراں وی کمزور تھی بھین۔
 انلاقی قدراں کوئی اتلی ابدی شے نہیں ہوندیاں۔ اے بلے وسیب مال
 بدلن۔

پاگیر دار آپت دی جھگیں فوج، اپنے لوکیں دی حفاظت فوج اپنے سپاں،
 اپنے لوکیں دا اگوان ہوندا ہا۔ جنگ ہڈباتی ہونن دا ناں ہے۔ ہڈباتی گمراں
 ہاڑ تھیون دا وقت ہونن۔ جیوں کپڑے تیں سہا یا کاندھ تیں نہر لگب زندگی
 ہے، لہنوں ہڈباتی کیفیت فوج آدمی تیں اثر پاؤن اکی کلا ہمیشہ لو دل تیں ہر
 زندگی ہے۔ ایں واسطے جنگ جیتن آلا، اگوان لوکیں دا ہیر و ہن وندے۔
 لوک اونکوں خاص قوت تیں قدرت دا مالک ہاٹن لگب ہندن۔ لوک یقین
 کرن لگب وندن جو او ہر مشکل کم کر سگسی۔ ایں واسطے ہیر وازم پاگیر داری دور
 دا لگب مٹھر ہے۔ ہیر وازم دا خاصہ اے جو لوک لہٹی ذات تیں یقین نہیں
 رکھیندے، ایں واسطے کٹھ تیں تنظیم نہیں کر سگدے۔

پاگیر داری دور دا ڈوہما خاصہ ذاتی تعلقات ہونن تے ذاتی تعلقات فوج ذاتی
 ونا داری اہم ہندی ہے۔ کٹا انسان مال ہوں قدیم کنیں مانوس تھن۔ او
 مالک مال ونا دار ہوندے۔ اسلامی وسیب فوج مذہبی طور تیں مسلمان کتے
 کں پیت بانور بھیندن۔ اتھے تانیں وی آکھیا وندے جو چیزے گھر فوج کتا

ہوئے اٹھان رمت دے فرشتے نہیں آندے۔ ایسے باوجود وی اسلامی
 وسیب وُج کتے دے تعلق دیاں ہوں کھائیاں بن جنیں کنیں کتے دے
 احترام دا پہلو نکدے۔ دُستیں وُج لوک آدمی تیں کتے دی قربانی ناہانز ہوون
 دی ایں تشریح کرین جو آدمی وُج ادب ہے، ایں کیتے آدمی دا احترام ہے،
 شوں آدمی دی قربانی دا حکم نہیں دتا گیا۔ لنوں ای آہن جو کتا وُقادار ہے
 تے کتے دی وُقاداری دا لحاظ کر کے ایسی قربانی دا حکم نہیں۔ کتے دا
 احترام وُدھاؤن آے کئی قصے کھائیاں ہن۔ ہک لوک قصہ ہے جو ہک آدمی
 کول روپے دی ضرورت ہئی۔ اوں اپنا کتا گائے رکھ کنیں کچھ رقم ادھار
 گیدی۔ وُعدہ اے تھیا جو رقم دی واپسی آئیں کتے دا سائیں کتا واپس گھن
 سگی۔ اتفاق ایں تھیا جو ہک پُتر کتے دے ننوں مالک دے گھر پور
 آنے۔ انہیں سامان پاتا، کتے کول جاگ آئی تے او پھریں دے پھو پھو گیا۔
 پھریں جھتاں جھتاں مال دفن کیتا او ڈیکھ کنیں کتا گھر وُل آیا تے مالک کوہکا
 کنیں اوں باہ تیں گھن گیا۔ کتا لہٹی ٹوندریں مال زمین کھٹن لگ پیا۔ ایں
 طریقے تیں سارا مال مالک کول واپس مل گیا۔ اونکوں اپنی خوشی تھی جو کتے
 دے گل وُج ہک ہنسی پا کے اونکوں آزاد کر دتا۔ کتا اپنے پرانے مالک
 دے گھر دے وُعدا پیا ہا۔ انوں مالک رقم کول کے آندا پیا ہا۔ راہ وُج وُذناں

دا نکرا تھیا۔ مالک کتے کوں بچا ڈتا تے اوں کوں بے وفا آکھس۔ کتا اے میٹا
 نں کے اتھا میں مر گیا۔ اے تیں ایسوں جیں بے قسے کتے دی وفاداری کھتے
 مشور ہن۔ اے قسے اشارہ ہن اوں وسیبی تعلقات دا ہیرے تعلقات اوں
 نلے دے ذرائع پیداوار دا نتیجہ ہین۔ لہنوں گھوڑا کارآمد بانور ہے، گاں وی
 کارآمد ہے۔ گاں دا پیداواری عمل قوج دغل ہا۔ ڈاند مل ویندا ہا۔ اے مل
 رزم ذاتی قوج ہوں اہم ہا۔ ایں واسطے انسان دے قدیم تہذیبی دور قوج گاں
 دا احترام ہا۔ گاں پو پو تہاں دی نشانی ہے۔ جاگیرداری دور قوج زیادہ ہک
 ہن مال زیادہ جنگاں تصدییاں ہن۔ اے بہادری دا دور آکھیا ویندے۔ ایں
 دور قوج ڈاند کنیں گھوڑا زیادہ کم آونک آلا بانور ہا۔ ایں واسطے ایں دور قوج
 گھوڑے دی وڈی قدر ہئی تیں گھوڑے دی وفاداری دے قسے ہوں سٹائے
 وندے ہین۔ گھوڑے دی وفاداری انسانیں دے ذہن تیں ایں حد تائیں
 ہئی جو سکندر دا گھوڑا مویا تاں سکندر ہوں موں بچا تھیا۔ کئی بچ روٹی نہ کھاؤس۔
 گھوڑے دی قبر وی بٹوانس۔ گاں تیں منجھ زیادہ فائدہ مند ہن تے ایذا فائدہ
 نہیب لوک وی پاسکھے ہن۔ گھوڑے دا فائدہ تاں جاگیردار کوں ملدا ہا۔
 جاگیرداری دور داں قدراں غلامی وسیب کنیں ارج ہن۔ غلامی دے وسیب
 قوج گاں اہم ہئی۔ جاگیرداری دور قوج گھوڑا اہم ہا۔ انہیں دی اہمیت ہئی

تیں اول وقت دی سبھ مطابق انہیں دی قدر کھیتی گئی۔ جگان، کھوٹے تیں
 کتے دی اہمیت ہک وسیبی ذہنی عمل ہئین۔ ایں وسیبی ذہنی عمل، قدماں
 اصول، ضابطے قانون تیں مذہب واسطے ہک لونا 'بالائی ڈھانچہ' ڈھیا
 وندے۔ بالائی ڈھانچہ نتیجہ ہوندے وسیبی تعلقات دا۔ ایندا مطلب اے کہ
 وسیبی رویے وسیبی تعلقات دا اظہار ہوندن۔

ہاگیرداری فرج تعلقات ذاتی سطح تیں ہوندن، ہاگیردار تیں اوتدی ہاگیر فرج
 وندے آدمیں واپالے ذاتی حوالے ہئین۔ اوتدی ہاگیر دے لوک اوتدے
 ہوندن۔ ایں واسطے ہاگیردار لہٹی ہاگیر دے لوکیں دی حفاظت دا خیال رکھیندا
 ہا۔ انہیں تعلقات دا اظہار زمانے دے رسم و رواج فرج تصیندا ہا۔ ڈھریں فرج
 وقت دے زمیں دا خیال رکھیندے ہن۔ ہاگیردار دے مر و ٹھک تیں بادشاہ
 اوتدی اولاد دے گزارے دا بعد و بہت کریندا ہا تاں جو بادشاہ دے اقدار دے
 اے تھنہ سہلن تھی کے بادشاہ لو مر سگن۔ لہنوں مزے تیں ڈھریں
 لوکیں دے مرگ تیں ہاگیردار انہیں دی اولاد دا دھیان رکھن اپنا فرض ہاندا ہا
 تاں جو اول لہٹی اولاد دے مستقبل کنہیں بے فکر تھی اوتدا ساتھ بہاؤن۔

لکھن پڑھن دی ابتدا تاں عبادت گاڑیں کنہیں شروع تھئی۔ عبادت گاڑیں
 دی نذر نیاز دا حساب رکھنا پوندا ہا۔ لوکیں کوں رزہ ذابھی دا وقت ڈھیا عبادت

ہمیں دا ہک وڈا کم ہا۔ ایں وُجہ کنئیں لکھائی پوچھائی شروع کنئیں مقدس
 آدمیں دے ہتھیں ہئی۔ باگیرداری دُور وُج اے چنگاں کم سمجھا وُندا ہا۔
 بادشاہ تیں باگیردار مدرسیں کول زمین تیں فھر رقم پُندے ہن تاں جو مدرسیں
 مدرس دے خرچ پورے تھیندے رہن، انہیں کول اپنی ضرورت دے
 پے لکھے آدمی ملدے زہن۔ ایں دُور وُج وُی مسیتیں، مدرسیں تیں پد پیں
 اتے قبضے ہین۔ لیدارنگ مذہبی ہا۔ ہرچھا پد لکھ وُنجے ہا اوتدا مستقبل بن
 وُنجن دا یقین ہوندا ہا۔ استاد حکومت دے ملازم نمون ہوندے۔ مدرسیں دی
 آمدنی تے لوکھیں دی ذات مال او ہک عزت دی زندگی گذریندے ہن۔ ایں
 کم کول مقدس وُی ہانڈے ہن۔ پوچھن آکھیں دا وُی سارا خرچ مدرسہ برداشت
 کیندا ہا۔ ایں واسطے لوک باگیردار وُانگول طالب علم دی بھلائی دا استاد کول
 نگران ہانڈے ہن۔ اول فصلے دا اکھاں اے جو نہیو دے پیار کنئیں استاد دی
 بار چنگی ہے۔ طالب علمیں دے ماء جیو استادیں کول آکھنیں آہے ہن۔
 نہم تساڈا تیں ہڈیاں ساڈیاں۔ مطلب اے ہوندا ہا جو تساکول اہانت ہے جو
 لنگول مارو۔ باگیرداری دُور دا رواج ہا جو وفا دا انعام تے خداری تیں سزا۔
 لیسو رویہ مدرسیں وُج ایں صورت تیں ہا جو سبق دے یاد کرن تیں انعام، احترام

تیں پسندیدگی ملدی ہی تے سہی یاد نہ کرن تیں سزا۔ اول وقت انعام تیں
سزا تعلقات دی ہک منی منائی صورت ہئی۔

ہانگ لنگھ ویدے اودی گھنیل پھو رہ ویدی ہے۔ وقت تیں اوتھیاں
ضرورتاں تبدیل تھی ویدن، او وقت تیں انہیں ضرورتیں دے بے سہی
تعلقات دا بالائی ڈھانچے قائم رہ ویدے۔ ضرورتاں او تیں راہنیاں، انہیں
ضرورتیں دے تقاضے وچ بے رسم رواج تیں روئے باقی رہ ویدن۔

اساں اپنے ماضی دی روایت دی وجہ کنیں اہاں بس دی ملکیت تیں
ہاگیرداری ملکیت وچ فرق نھے پئے کردے۔ کل دے ہاگیردار تیں لہا
دے تھائے دار تیں مالک وچ ہیرہا فاصلہ ہے، اونکوں نھے سمجھ سکے۔ کل
دے مدرے تیں اچ دے مدرے، کل دے استاد تیں اچ دے استاد وچ
بڈیادی فرق ہے۔ ایں فرق دے مطابق ساڈیں روٹیں وچ فرق تیں ہا
آندا۔ ایں فرق کوں ہائٹن لو ساکوں وت ماضی دو وٹھٹا پوسی۔

مظہیں دے بعد ہندوستان وچ انگریزی دی حکومت قائم تھئی۔ ہڈیاں انگریز
اتھاں قابض تھئے تے 1857ء وچ ہندوستان ڈائریکٹ انگریزی حکومت دے
تاج تھیا، ہڈیاں انگریز ہک وڈی صنعتی قوت ہا۔ انگلستان دے سماہی تعلقات
صنعتی تعلقات ہن۔ ایں واسطے انہیں دے وسیب دا وسیبی تعلقات دا او

مال خراج دے اور وہی تعلقات دا ہا۔ اتھاں مشینیں دا
 استعمال ہا۔ اتھاں سرمایہ داری دور ہا۔ سرمایہ داری دور وچ کارخانے، بینک
 تے فرم دا پیداواری عمل وچ وڈا حصہ ہوندے۔ جاگیر داری دور وچ تاں
 اسان ڈٹھے جاگیر دار تیں مرے وچ تعلقات دی نوعیت ذاتی ہندی ہے۔
 سرمایہ داری دور وچ لینوں نہیں ہوندا۔ سرمایہ داری دور وچ مشین مالک
 تیں مشین تیں کم کرن آلیں وچ غیر ذاتی، غیر شخصی تعلق ہوندے۔ مشین
 مالک تاں اکثر مزدوریں دی شکل وی نہی ڈٹھی ہندی۔ تعلقات دی اے
 نوعیت مشین مالک کول مزدوریں کنیں بیگانہ رکھیدی ہے۔ تاں آپ
 قیاس کرو، جینکوں نے ڈٹھا ہووے، جیندے مال نے الایا ہووے، جیندے مال
 کوئی واسطے نہ پیا ہووے، اوندے مر جی مال کھلی دلجھی تھی سکھی ہے؟
 مشین دے مالک کول نہ مزدور کڈاویں ڈٹھے، نہ الائے، نہ اونکوں انہیں
 مال کئی واہ جتی ہندی ہے۔ اونکوں مزدوریں مال کیدی دلجھی تھی سکھی
 ہے؟ کیدی ہمدردی تھی سکھی ہے؟ او انہیں دا کیرےا ڈکھ درد ہان سکھے؟
 ایندے برعکس جاگیر دار لہٹی جاگیر دے آدمیں کنیں اکثر ذاتی طور تیں واقف
 ہوندا ہا۔ رسم رواج دے تحت اکثر نذرانے وصول کریندا ہا۔ جاگیر دار مرے ہا
 تاں جاگیر دار دے آدمی نئوں جاگیر دار دی پگ ہر من تیں آندے من۔ پگ

دے پیسے ڈیوڈے عن۔ لہنوں باگیر دے اہم آدمیں دی موت تیں باگیر وار
 دے ہا۔ اوتدے وارث کول پک پد عوردا ہا۔ پک پد عن باگیر داری دے دی
 رسم ہے۔ ایں رسم دا مطلب نئوں وارثیں دا نئوں ذمہ واروں کول سنبھال
 ہے۔ ذاتی وقاداریں دا نئوں وارث مال گانڈھا گنڈھ عن ہے۔ مشین مالک یا
 مزدوری دے فوج پک پد دے مر جی تیں آونج نہیں ہوندا۔ نئوں مشین
 مالک دا مزدوری مال نہ کوئی ذاتی واسطہ ہے، نہ کوئی ذمہ داری ہے۔ انہیں
 دا تعلق بھی محنت دے فوجن آتیں ہے۔ مزدور محنت فوج کے ہنٹے یا مینے
 بعد ایندی قیمت گھدے۔ اے قیمت مل نیجر اونکوں ڈے ڈیوڈے۔ مزدور
 مرے یا جیوے، ایندے مال کارنانے دے مالک دا کوئی تعلق نہیں۔
 باگیر داری دے دیاں اے قدریاں تے رواج ماں پھرا ماضی دا دے ہن۔
 تعلقات دی بیکانگی دی وجہ کنیں تعلقات فوج پک پد تھریو۔ ایسٹریکشن ہندی
 ہے۔ سرمایہ داری دے فوج ماں قاعدے، قانون تیں ضابطے اہم ہوندا۔
 اتھاں ذات دے حوالے نہیں ہوندے۔

ماڈرن انگریز سماج صنعتی دے دی پیداوار ہئی۔ انگریز قاعدے قانونیں دے
 مادی ہن۔ بعدوستان آکھیں وی انگریز قاعدے قانونیں کول دھنچا۔ او مادی
 ماحول، او پاہر لے مالیاں، بیوڈے نتیجے فوج قاعدے قانون اہم ہوندا، او

پیدا نہ کھنیں۔ لوکیں فوج رواج رسم اہم ہن تے او اپنے ڈگہ سکھ فوج اپنے
 حکمراہیں دو ڈیسے ہن۔ ماکم تہیں محکوم فوج پھر زمین قاسلہ بنا، ذہنی
 قاسلے وی ہن۔ ہک ماں انگریزاں دا ہندوستان مال پھیادی تعلق تہارتی با
 ہر پھا پلے کنیں غیر انسانی با۔ ڈوہمی کالہ اے تہنی جو اتھاں خارجی مالات
 پیدا کیتے نتوں صنعتی دور دے قاسلے لاگو کیتے گئے۔ ہک پکڑ ہنی ڈوہما
 ہسینہ مترا۔ اسان باگیر داری سماج دے واسی ہاے۔ اے قاسلے قانون
 ساڈے سنگھوں نہ لنگھ سکے۔

انگریز دے آؤن کنیں پیلوں زمینی ملکیت دی اے صورت نئی ہجڑھی آج
 ہے۔ اے انگریز دی پیدا کیتی ہوئی ہے۔ انگریزی زمینی بندوبست کر کے
 ذات برادری دی کھنی زمینیں کول یا تاں برادری دے سردار دے ناؤں کر
 ڈنایا لوکیں کول ایں ملکیت دا ہوں تھولا حصہ لے۔ ایسے نتیجے فوج ملکیتاں
 مستقل تھی گین۔ سرداراں دا مفاد انگریز دی حکومت مال جو گئے۔ ایں
 واسطے سردار تہیں باگیر دار، باگیر داری دور وانگول انگریز ماکم دے وفادار بن
 گئے۔ ایں وفاداری دی نوعیت اقدار فوج حصہ داری تھی۔ زیادہ صحیح ماں
 اے ہے جو اے باگیر دار نمں، اے زمیندار ہن۔ انہیں دی وفاداری دی
 نوعیت حکومت دی فوجی امداد تھی نہ انہیں کنیں ذاتی فوج ہنی۔ اے

انگریزی دی حکومت کو قائم رکھن دی آہنٹی کرندے ہن۔ اے اپنا سواد
انگریزی دے اتھامیں رہن وُج بھیندے ہن۔ انگریزی اپنی قوت تیں اتھار
واسطے انہیں دا آسرا گیدے۔

لوک رواج تیں رت دے واقف ہن۔ رواج ہا جو وُکھ سکھ وُج باگیر دے رہن
آلے باگیر دار دو یا ذات برادری دے سردار دو وُہن ہا ہڈیاں جو سرکار دہار
دے وُج وُہن دا رواج نھی۔ انہیں دی باہ قاعدے قانونیں گمن گیدی
ہے۔ لوک قاعدے قانونیں مال جو تان گئے پر او انہیں قاعدے قانونیں
کنہیں واقف نھن۔ انہیں کوں جیڑھی مشکل آوے ہا او مقامی زمیندار دو
پُرسدے ہن۔ خاص کرسرائیکی علاقے وُج اے صورت زیادہ ہئی۔ پنج
کنہیں پوادمی پنجاب تان انگریزی قانونیں کنہیں پہلے واقف ہا۔ مانجے دا علاقہ
اُونوں حکومت دا مرکز ہا۔ اُونکوں اے قاعدے قانون بھن وُج کُج آسانی
رہی۔ اوں وقت سرائیکی پُرس وُج آون وُہن اوکھا ہا۔ بھر بھنگل زیادہ ہن۔
وُڈے وُڈے زمیندار ہن۔ لوک قاعدے قانون نہ ہان سکے۔ او انہیں وُنگوں
زمینداریں دو گئے پر زمیندار اگے زمیندار نھن۔ انہیں کوں تئوں صورت وُج
ذاتی جائیداد جوڑنی ہئی۔ لیں واسطے او مزیں دے استحصال کیتے ہک ہن
دے ہاہنہ ہلی بن گئے۔ انگریز اپنے وقادار طبقے زمینداریں کنہیں دیسی

انتظامی ہیں فوجی افسر کی ہے۔ اسے ویسی افسر شاہ کنیں شاہ دے فوج و قوادار
 بن گئے۔ سارے ہندوستان فوج پنجاب دی پولیس انگریزی و قواداری لو بدنام
 ہی۔ حکومت فوج سیاسی اقتدار فوج لوک شریک نہیں۔ حکومت انگریزی مفاد
 دی بنیاد میں تصدیق ہی ہے۔ اس واسطے لازم ہے جو لو کہیں دے اندر جرات
 خم کھیتی و بے تباں جو او انگریزی دے خلاف کوئی قدم نہ پا سگن۔ لہذا
 زمیندار ہیں انگریزی دے مفاد فوج تضاد تھا۔ زمیندار انگریزی دے مال
 تھے۔ لوک قاعدے قانونیں کنیں واقف نہیں۔ تھانے شاہ دے و قوادار ہیں۔
 او قاعدے تے قانون جیڑھے انگریزی دے مفاد فوج آپ انگریزی بنائے
 ہیں، انہیں دی پرواہ نہ کھیتی گئی۔ تھانے عذاب گھریں گئے۔ تھانے کوں
 زمیندار دی ضرورت ہی جو او جیڑھا غیر قانونی کم کرے اوں کوں زمیندار دی امداد
 حاصل ہووے۔ زمیندار کچھ سرکار دربار کنیں واقف ہے، اوہو کچھ تھانے واسطے
 لنگھ پیدا کر سگدا ہے۔ انہیں کنیں آؤن و نہن دے ذریعے ہیں، اوہو اتوں میں
 کتھیں فوج سگدا ہے۔ زمیندار پہلے جاگیر دار ہوؤن دی وجہ کنیں آپ اپنے آدمیں
 دا انتظامی افسر ہے۔ جے کوئی تابع دار نہ رہوے ہے، اوں کوں سدھا کر سگدا ہے۔ ہن
 اول کنیں انتظامی اختیار نہ رہے بلکہ اسے اختیار تھانے آ گئے۔ زمیندار کوں
 اپنے زمین کوں قابو فوج رکھن لو تھانے دی ضرورت ہے۔ انہیں ڈونٹا نہیں

دیاں ضرورت مل کے لوکھیں لو تھائے زیادتی روکوں دیاں ہاڑیں نہ رہاں۔
 اے بک عذاب ٹانے ہن۔ اوں وقت دے زمیندار تیں تھائے دے ایں
 اتحاد دا نتیجہ ہے جو ارج وی کوئی دوستی یا قصبے دا پڑھا لکھا تھائے وُہے ہاں
 مقامی زمیندار کوں یا اوندے کارندے کوں مال گھن ویسی۔ تھائے جیڑے علم
 روکوں لوہے، ظلم دیاں ہاڑیں بٹ گئے۔ آزادی دے بعد وی ایں صورت وُج
 کوئی تبدیلی نہیں آئی۔

آج دی صورت مال اے ہے جو اسان جاگیر داری دور کنیں نکلدے پئے
 ہئیں۔ صنعتی دور پیداواری لحاظ مال مکمل آ گئے۔ ہر شے آج مشین دی
 جٹی بلدی ہے۔ ایں واسطے ساکوں قاعدے تیں قانونیں تیں زیادہ زور ڈیوہا
 پابندی۔ آج اجتماعی پیداوار دا زمانہ ہے۔ کوئی بک شخص پوری بک شے
 نہیں پئیڈا۔ پیداواری تعلقات گڈ پڑ ہن۔ ایں واسطے ہر کہیں کوں اپنے حقوق
 دا تحفظ کرٹے۔ اے تحفظ دل کے، کھڑ کر کے، تنظیمیاں جوڑ کے تھی سکدے۔
 بس دے کنڈکٹر دے اٹھاؤں تیں، تھائے دے غیر قانونی سڈھے تیں، استاد
 دی مارتیں بے اسان چپ ہئیں تاں اے غیر صحت مند گالہ ہے۔ اے
 ویسی بیماری ہے۔ اے اوں ماضی دی گالہ ہے جیڑھا گڈر گئے۔ آج دے
 سرمایہ داری دور وُج اے رویہ وسیب کوں اوندھے کھوہ دو گھن ویسی۔ آج

ہوں چیزاں ڈبے ہیما نے تیں تیار تصنیفیاں پھین، لہنوں اساں ڈبے ہیما نے
 تیں تنظیمیاں جوڑوں۔ جاگیر داروں، سرمایہ داروں تے ماکھیں تیں کوئی بھروسہ نہ
 رکھوں۔ اساں لہٹی ذات تیں یقین رکھ کے، اپنے طبقے دے مال جو کے،
 تنظیم جاکے اپنے حق دی حفاظت کر سکھے ہمیں تیں کرٹی پاہیدی ہے۔
 پرانے سارے راہ بند گلیاں دو ویندن۔ آج دی ضرورت لو آج دے راہ
 گھنوں۔ سرمائے تیں مزدوری وچ بیگانگی ہے۔ سرمایہ دار تیں مزدور وچ بیگانگی
 ہے۔ زمیندار تیں مزرے وچ بیگانگی ہے۔ بیگانے بیگانے ہوندن۔ اپنا اوہو
 ہے جیسا اپنے وانگوں مظلوم ہے۔ مظلوم ہک ذات برادری ہے۔ سہر جھکا
 کے نرن و سبھی بیماری ہے۔ سر پا کے ہتھ وچ ہتھ پا کے نرن تیں اپنے
 حق دی حفاظت کرول۔

سرائیکی دا قدیم ورثہ

قدیم انسانیں دریاؤں دیوں وادیاں کوں اعلیٰ انسانی تمدن دے گھولے دا شرف منجھے۔ لیکن گھل پھولیں دنیا دیوں ساریاں قدیم تمدنیاں دریاؤں نال ہی مشرب ہن۔ دریا قدیم زمانے فوق، زراعت دے طاؤہ مسفت و ذرفت آتے آمد و رفت دا ذریعہ وی ہن۔ ایسے نال نال تجارتی مراکز، مقامی قلعے آتے دریائی بندرگاہواں دریاؤں دے کنارے موجود ہن۔ اے تمدنیاں اعلیٰ تمدن آتے نمود و نموش دیاں نامحدود ہن۔ محل جنھوں جنھوں جغرافیائی تبدیلیاں دے نتیجے فوق دریا سگڈے گئے، اوتدے نال اسی شہر آتے قلعے بہاؤ آتے، بہتیاں و زمان تصنیفاں کیاں، جیہڑی ہک محل سرائیکی و سرتاق ذوق سمرانے بہ لٹان دی شکل فوق نظر آندی ہے۔

انسان جیڑے وی اپنے مستقل دے بارے سوچے تاں اونکوں اپنا ماضی ضرور یاد آندے۔ دنیا فوق ارتقاء دا عمل ہماری ہے آتے ہر شے اکوں وادھی جتی ہے۔ ہاے وی حقیقت ہے جو انسان اپنے ماضی نال ساٹھ نہیں ترقی سکھا۔ اے ہک فطری عمل ہے جو انسان جھن اپنے مستقل بارے پنہینے آتے خواب بڑھدے، اتصال اواز اپنے ماضی کوں وی اکوں دی کوئی کریندے۔ ساڈا آکریے اے ہے جو ساڈے ماضی دا پھولناں پرائے حد آنداں

دے ہتھوں تباہی آتے کھٹے دی تہہ دی وچہ کتھوں ہوں وھندلا تھی جکے۔
انسان لئی گول پھرقل دی خواہش ہتھوں مجھد ہے آتے ڈیسند چہ ڈیسند لئی
بے پھانوں کوں نھلاؤن دی کوشش کریدا ہے۔

وادئ سندھ دی تہذیب دنیا دی قدیم تہذیباں فہول ہک تہذیب ہے۔
ترانے ہرہ سال قبل مسیح فوج موہنجوداڑو آتے ہرہ وادئ سندھ دے ڈو
ڈے شہر ہن آتے اعلیٰ انسانی تہذیب و تمدن دا مرکز ہن۔ انساں شہراں دی
کھائی توں ساکوں ہوں ساریاں شہیں ملن بہتیاں فہول تھیاں، جکے، جواہرات
آتے مہمیاں دے علاقہ قدیم عمارتاں دے آثار خاص کر قابل ذکر ہن۔ انساں
شہیں توں انساں لوکاں دے جیون دے حالات، رہون سون دے علاقہ
ہوں ساریاں ہنیں نکالیں دا آسانی نال پتہ لا سکھے ہنیں۔ اقل و قد فوج
وادئ سندھ دی ثقافت آتے رہون سون دے طریقے ہوں معیاری ہن۔
لے ڈوئیں شہر ہوں سلجے نال آسارے گئے ہن۔ سڑکاں پکیاں آتے قانہ
ذائقہ آتے بٹیاں ہویاں ہن۔ پائی دی نکاسی دا نظام ہوں اعلیٰ ہئی۔
پھوڈیاں نالیاں فوڈیاں نالیاں نال آلدیاں ہن۔ ہر نالی پکی آتے آتوں ڈھکی
عہلی ہندی ہئی۔ صحت دے اصولاں کوں سامنے رکھیا ویدا ہئی۔ انساں
قدیم شہراں فوج موہنجوداڑو دا عام آتے ہرہ دا انداز گھر ہوں اہمیت رکھدن۔

محلّات دی غیر موجودگی جمسوری طرز حکومت دی نشاندہی کردی ہے۔ جگلی
 آلات دانہ ہونک لیں بیج داسوت ہے جو او لوک ہوں امن پسند ہن۔ شاید ایسا
 وجہ ہئی جو کہیں طاقتور قوم دے ملے دی وجہ توں اے عظیم الشان معاشرہ
 نک گیا۔

انساں پوئناں تہذیب دے وچالے وچ جیڑھی تہذیب ساکوں بلدی ہے، او
 وادی سندھ پاکوہ دی تہذیب ہے بیندے آتے پولستان دی تعلیمی ریت دے
 پردے کئے ہون۔ وادی پاکوہ وچ پار سو اٹھھے مقامات ہن جیڑھے ہک ہزار
 سال توں پار ہزار سال قبل مسیح دے زمانے دے ہن۔ سمرانے پولستان
 وچ آساکوں گنوری والا دے مقام آتے موہنجودازو طرز دا شہر وی بلدے، بیہنا
 رقبہ اکاسی (81) ہیکڑ ہے۔ لیں شہر کوں موہنجودازو آتے ہرپے دی کار اہلی
 حکام آتے عام شہریاں کیتے مختلف حصیاں وچ ونڈیا گئے۔ لیں توں علاوہ ہن
 منارا، قلعہ مروٹ، قلعہ منو، قلعہ ڈراوڑ آتے بھٹ واپن ساڈے قدیم ڈرٹے دا
 ہوں وڈا سرمایہ ہن آتے سرائیکی دھرتی دی عظمت دی نشاندہی کردن۔
 وادی سندھ دی قدیم تہذیب دے فروغ وچ بیرونی اثرات دی بھانے
 مقامی لوکاں دی ذہانت دا ہوں دخل ہے۔ انساں مقامات کنوں جیڑھیان
 شہیں ملن، انساں قلعن ہندھ ہندھ آتے اسلامی دور دے آثار ہوں زیادہ

اہمیت دے حاصل ہن۔ اتھوں دی ہک ہند مبادت گاہ فہوں ملن آلا کو تم
 ہند دا مہر ہوں زیادہ اہمیت رکھیندے۔ سکندر اعظم دی وادی سندھ فوج
 آدے بعد اتھاں یونانی اثرات وی ملدن آتے اتھاں گندھارا آرٹ دے
 اثرات وی موجود ہن۔ ایندے بعد اسلامی اثرات دا دور شروع تھیندے۔
 وادی سندھ فوج موجود قدیم ہستیاں اسلامی مبادت گاہوں آتے اسلامی
 اثرات دیاں نمائندہ ہن۔

آج وی وادی سندھ دا اے عظیم الشان ماضی لیں دھرتی فوج دفن ہے آتے
 اپنے پرستاراں کھیتے ہک عظیم چیلنج ہے۔ نخل لیں عظیم ماضی کوں گولن کھیتے
 کولن توجہ نہیں ڈتی گئی۔ جیڑھیاں تمولیاں ہوں شیں اتھوں ملن، انہاں کوں
 محفوظ کرن کھیتے کوئی خاص انتظامات نہیں کھیتے گئے۔ ایسا توجہ ہے جو وادی
 ہاکرہ فوج موجود بے پناہ سرائیکی قدیم قدس رت دے سکے دفن تھیندا
 ہندے۔

لنڈن ہی ملان سرائیکی وسیب دا سہ توں پرانا شہر ہے آتے ایندے قلعے
 سکے دفن شیں دی صورت فوج معلومات دا خزانہ سرائیکی دھرتی دے لوکاں
 کھیتے ہک عظیم سرمایہ ہے۔ کچھ عرصہ چیلوں آگار قدیم دے ناہراں ایندی
 گھنڈاں شروع کھیتی ہی آتے اتھوں کچھ مجھے آتے ڈوڈھی ماہر شیں ملیاں

ہن۔ بھلا اوں فٹھے جنرل ضیاء دی مارشل لاء حکومت ایس کم کوں فوری بند
 کروا ڈتا، جیہدی وجہ توں اسان اپنے ماضی کوں ڈیکھن ٹوں محروم تھی گئے
 ہئیں۔

ایں توں علاوہ پورے سرانگی وسیب وچ ہوں سارے لیہو جنیں مقامات
 ہن جتوں اسان اپنے ماضی کوں ڈیکھ سکھے ہئیں۔ لوزہ ایں گالہ دی ہے
 جو لینے اتے کم کھیتا ونجے اتے اے کم نوجوان اپنے پچے بنزیاں اتے
 اپنے موصلیاں مال ہی کر سہدن۔ انہاں کوں اپنا مستقبل سدھارن کیتے ہک
 عظیم ماضی دی لوزہ ہے۔ ایں توں علاوہ ہوں سارا ادبی، علمی سرانگی ورثہ
 موجود ہے۔ بھل او یا تاں گھٹا کونہی یا اول او کجھ بزرگ لوکاں دے سینے وچ
 دفن ہے اتے لکھائی دی صورت وچ موجود کائنی۔ ساڈے نوجواناں کوں
 پاہیدا ہے جو ایں ادبی ورثے کوں محفوظ کرن۔ سرانگی علاقے وچوں ملن
 آلے ساریاں مادر شہیں کوں ایں علاقے وچ موجود میوزیم وچ رکھیا ونجے۔

حکمران طبقے دی ودھکی پاروں ہوں ساریاں پرائیاں شہیں کوں بہانل پو
 دے میوزیم کنوں لاہور منتقل کر ڈتا گئے۔ آگار قدیمہ ٹوں ملن آلیاں شہیں کہیں
 وی قوم دے ماضی دا پہچانواں ہوندن۔ سرانگی ڈیس وچ موجود قدیم آگار دی
 کھدائی کر کنیں ملن آلیاں شہیں اتے تحقیقی کم کرنا پاہیدا ہے۔ سرانگی علاقے

فوج وود تعداد فوج میوزیم تعمیر کر کہیں انساں نہیں کوں اتھاں محفوظ کیتا وئے۔
ساڈے لیا ہائے تار معنی ورتے کوں لاہور یا ڈونے شہراں منتقل کرن دا
سلا بند کیتا وئے۔

(اے لکت 1990 فوج سرائیکی شاگرد سانجھ دے میگزین "سٹیڈیا" فوج ہمدیا
ہئی)

سُنچاڻ اَتِيں پوٺِي

ماء پہلی کیوں؟

اے نہ ماں کوئی لگی پٹھی کلمہ ہے، نہ لینگوں کبھن ہوں اؤنگما ہے۔ اے ساڈے ہر روقہ دا تجربہ ہے جو زبان اظہار دا ذریعہ آتے وسیلہ ہے۔ ساڈے پارہ و دھار مادی دنیا ہے۔ شعور اؤ آکھنسی ہے بیحدے ذریعے ساکوں ساڈے پارہ دی دنیا دا علم تصدیقے۔ ساڈیاں حواس (senses) اصحابی نظام دی معرفت پارہ دی دنیا دیاں شئیں، واقعات آتے حالات دا پیغام دماغ تھیں پہنچین۔ اے احساس یا ارتسام (sensation) ہمیں فطری آتے آوندے تھوئے عرصے بعد تھیں ماں غالص زہندان پ ہولیں ہولیں اے ارتسام / احساس غالص تھیں رہندے۔ انہیں ارتسامیں / احساسیں کوں آساں اپنے پھللیں تجربیں دی روشنی وچ ڈیکھن شروع کر گھندے ہئیں۔ مثال کیتے ہئے ہانے ہال کوں ماء بھولی پاتے ماں ہال کوں آوندے ٹچ (touch) دا احساس تھئے۔ وت بیڈاں ماء بھولی پاکنیں اقل ہال کوں کھیر پانے ماں ڈوبھی لگی اے ٹچ دا احساس کھلا احساس نہ ہوسی آتے لیں احساس مال پھملا تجربہ گڈ پٹہ تھی ویسی۔ لیں احساس وچ کجھ مفہوم وی ہوسی۔ ہال احساس وچ مفہوم پیدا تھیندے ماں اے غالص احساس تھیں زہندا بلکہ

اے ادراک بن وُعدے۔ ارتسام محض حسی پیغام ہے بیڑاں جو ادراک ہک
مفہوم آلا پیغام تھی گئے۔

زبان کیا ہے؟ اے لفظیں دا مجموعہ ہے۔ لفظ کیا ہن؟ اے علامت ہن کہیں
مادی شے دی، کہیں واقعے دی، کہیں کیفیت دی جیڑھیاں ہک جاہ آتے
ؤلؤل ساڈے سامنے آئدن۔ مثال کھتے ہک خاص جانور واسطے آساں
ہک لفظ 'کُٹا' ؤؤل استعمال کردے ہئیں۔ ایں جانور آتے ایں لفظ ؤؤج
ہک اُن ؤؤشا تعلق جو وُعدے۔ ایں جانور دیاں کہنی خاص چیزاں آتے خاصیتاں
ہوندن جیں کہیں آساں نکتے کول ہنہیں جانورں کہوں اُنج سمجھن لگ پندے
ہئیں، جیں کہیں نکتے دی لہٹی ہک سُٹھاں پیدا تھی وُعدی ہے۔ ہولیں
ہولیں او تہربات جیڑھے ساڈے ذاتی ہوندن، ہئے لوک وی ذاتی طور ایں قسم
دے تہربات ؤؤج گردن۔ 'نکتے' دے ہاں ہاں مختلف قسم دے تاثرات
پیدا تھی وُعدن، خوف دے، بچتے تھیوں دے، شکار کھینڈن دے، آتے سہ
ہال بھراؤن دے۔ اے تجربے ذاتی ہوں دے باؤہود ذاتی نہیں رہدے۔
اے تجربے ہک زبان ہولن آلیں دا مشرکہ وُعد بن وُعدن۔

ہال پاہلی دنیا دا عیلم شعور اپنے گھر کہیں ماسل کردے۔ پہلے ارتسامیں دا
احساس گھر دی دنیا کہیں تصیڈس۔ ارتسامیں کول ادراک ؤؤج بدلن داکم وی گھر

وَج تھیدے، او گھر جتاں اوندے کنیں وَج ماہ دے لفظ ہندن۔ انہیں
 لفظیں، انہیں آوازیں دا تانا پینا، تعلق، رابطہ سچے ماہ دی پہل کنیں شروع
 تھیدے۔ لفظ علامتاں ہن آتے علامتاں سچے فکر آتے استعمال دی بڈیاد
 ہندن۔ ایں کالوں صحیح فکر ماہ پہل دے بغیر نہیں آندی، خواہ اے ماہ پہل
 کئی سادہ، کئی ابتدائی آتے کئی محدود کیوں نہ ہووے۔

لفظ علامتاں ہن آتے علامتاں دے کئی کئی مفوم تھی سکدن۔ طریاتی ترقی
 واسطے، بحث مباحثے واسطے لفظیں دا ٹھیک ٹھیک (exact) استعمال لازم
 ہوندے۔ ایں واسطے سائنس دی زبان وَج ہیرا پھیری نہیں تھیدی، اوندے
 مفوم آتے مطلب وَج قطعیت ہندی ہے۔ علامت دے مفوم وَج
 قطعیت اوں فطری پیدا تھیدی ہے بڈیاں اوں علامت کوں ورتن آئے لوک
 ازگنوں دل دل ہک مفوم وَج استعمال کریندن۔ لفظ کتے کوں اسماں ہک
 آتے صرف ہک معروض واسطے استعمال کریندے نہیں پیدا نتیجہ اے ہے جو
 ایں علامت دے استعمال وَج مفوم سمجھن وَج واضح ہوندے۔

اسماں بڈیاں آہت وَج علمی کالیں کریندے نہیں تاں اپنی زبان استعمال
 کریندے نہیں۔ الجھن اے آوندی ہے جو اے لفظ، اے علامتاں دل دل
 کتے مفوم لوئیں ہولیاں ویدیاں، کیوں جو اہاں ساڈی زبان علمی آتے ادبی

صورت اختیار نہیں کیجی، کھسی ہولن تھیں محدود ہے۔ اسل ہئے تھیں لہٹی کلا
 واضح اتے صاف نئے ہنچا سکھے۔ لیں کالوں ساکوں ہتی زبان دے لفظ
 استعمال کرتے ہندن اتے لازمی شرط اے ہے جو سنٹی آلا اول لفظ دے
 مفہوم کنیں ان ہان نہ ہوئے، اول مفہوم کول اوتھے پورے حدود اربعہ مال
 ہاندا ہوئے، نہیں تاں اسل اتوں اپٹے اکلار وچ ناکام ہوسوں۔ اپٹے
 لفظیں کول علمی نئے بنا سکئے، ہتی زبان دے لفظیں کول اپناؤن دے باوجود
 انہیں دے مانے پئے کول گندرائی کھڑے ہئیں۔ لفظیں دے ہجھوں
 احساس اتے ادراک ہندن۔ سماہی ماحول کنیں انج پلہیں ودھیں ہونیں
 علامتیں کول جڑھلے استعمال کردے ہئیں تاں احساس اتے ادراک دے
 پئے ہونے رے ٹٹ وندن۔ ایسے نتیجے وچ فہم دی کھپ پیدا
 تصیدی ہے۔

کجھ لفظ تھیں دے تاں ہندن، کجھ لفظ لہٹی علمی اتے سائنسی ایگزیکٹو
 (exactness) رکھیدن اتے کجھ اثر لفظیں دے انہیں کنیں علامت
 ہندن۔ اے کھلا انسان دا خاصہ ہے جو او علامتاں بٹیدے، ہر وقت ہر فیلے
 ان گنت علامتاں تخلیق کردے۔ کجھ علامتاں لفظیں دی صورت اختیار
 کردن۔ انہیں علامتیں دے کئی کئی مفہوم ہندن۔ کہیں علامت کنیں کوئی

دی مٹوم گھنوں بہر حال ایندی بٹیاو ساڈے پٹھے احساسات آتے تھریات
 دی وسعت آتے بہراں (richness) ہوسی۔ ایسے علامتاں ساڈے سماج
 دے اچھے ڈھانچے کو سلسلہ روڈے داکم پڑین۔ اے علامتاں او نکلیاں نکلیاں،
 ہولیاں ہولیاں پھلنوں ہن جیہیاں ساڈے کلچر، ساڈے وسیب، ساڈی ونگدی
 ہنناں دی سیرہ کنیں پیدا تھیندین۔

ایسے علامتاں ساکوں ساڈے اپنے وسیب دے لوکیں دے کولہوں کرین۔
 کھپ دا تھناتی دا، انج انج رہن دا احساس گھٹ کرین۔ بے آساں اپنے
 لوکیں مال تعلق نہ جوڑ سگوں تاں کھپ دے بار بیٹھ لہنوں کرچج وٹھوں جیوں
 ساڈے اندر ہوانہ ہووے آتے آساں پاہرلی ہوا دے وڈن بیٹھ پھس وٹھوں۔
 اے بھگن سمجھاؤں دی کالہ نہیں، محسوس کرن دی شے ہے۔ ماہ بہلی دے
 بغیر ساڈیاں علمی بٹیاواں رت دی ڈھاء لگی کندھی ہن، کچ دے دھاکے
 ہن۔ لہٹی ماہ بہلی دے سوا آساں کھکے کھکے، تھل مارو دے او بھڑ مرندے
 رہوں آتے لہنوں ٹھراں ورسا ورسن۔ لہٹی سٹھان، اپنے لوکیں دی سٹھان اپنے
 وسیب دی سٹھان کو لہٹی ماہ بہلی دے سوا پارہ نہیں۔

کے رہ قیدی ہے آتے ہیں نظمیں سرمانے قوج وی روایت و تسلسل نہیں
ہوتا۔ توئی تقاضیں واسطے شاعری سانچے (Poetic Pattern) نہیں
ہوتے نہ اسی انہیں سانچیں و ارتقاء تصدیقے۔ لیکن کنیں و دہ اے ہے جو
شاعر نہیں پولیس دے ترقی یافتہ شاعری سانچیں آتے ڈکشن قوج شاعری پڑھا
راہتے۔ لیکن واسطے لکھی نہ و نمونہ آلی لہٹی ماہ پہلی قوج اظہار دیاں ہوں
مشکلات آئندہ۔

پہلی ہمیں شاعر یک تخلیق کار دی حیثیت وُج

زبان مجموعہ ہے لفظیں دا، لفظ اشارہ ہن کہیں شے دا۔ کہیں شے دا لفظ
دے طور ادراک کیا وُجے ماں لفظ اول شے دا اشارہ ہن وُجمن۔ وُجے
لفظیں وُج اے وی آکھیا وُج سگہے جو اشارہ یک شے دے تصور کرن دا
ذریعہ تصدیقے۔ ایں لحاظ مال لفظ کہیں شے دے طبعی وُج دا فوری اسماں
وُجمن۔

اشارہ ہمیں سگنل دا فرق

لفظ اشارہ دی حیثیت وُج یک شے کہتے مخصوص تھی وُجمن۔ ایں واسطے
اشارے آتے سگنل وُج کجھ ملن ملن آتے یک رنگی پاتی وُجی ہے۔ اشارہ
وی یک شے واسطے مخصوص ہوندے، سگنل وی یک شے واسطے مخصوص
ہوندے۔ فرق اے ہے جو سگنل جتھاں یک شے لو مخصوص ہوندے ماں
آوندے مالوں مال او باہد ہوندے۔ یک شے دا سگنل لکھی اے مات نہیں
بدل سگھا ہڈاں جو ایندے برعکس اشارہ متحرک ہوندے۔ اشارے کوں یک
کہیں زیادہ گالھیں آتے واقعات واسطے وُجیا وُج سگہے۔

سکول دی ماضی دی گھنٹی تھرا ماضی دا سگنل ہوسی۔ ایں کہیں وُجیا
کوئی مطلب نہ گیدھا وُج سگھی۔ ایندے خلاف چند یک لفظ ہے، یک اشارہ

ہے۔ ایں کنیں آسان دا چند وی تھی سکھے، محبوب وی تھی سکھے،
 ہک خوبصورت شخص وی ایں کنیں مطلب گیدھا قریج سکھے، کیوں جو اشارہ
 حرک ہے۔ اے اپنا مفہوم آتے مطلب بدلیندے۔

اشارہ آئیں استعارہ

استعارہ دے لغت قریج معنی ماں کنیں کنیں کئی شے کجھ وقت کیتے مانگوں
 گھنن ہے۔ شامری دی اصطلاح قریج بڈاں کوئی لفظ اپنے لغاتی معنی دی
 بھانے کنیں مجازی معنیں قریج قریجا قریجے آتے ایں لفظ دے لغاتی آتے
 نہیں مجازی معنیں قریج کوئی مشابہت آتے تعلق وی ہوئے ماں اے استعارہ
 ہوی۔ چند کول بڈاں آساں آسانی چند دے معنیں قریج قریجوں ماں اے
 قریجا لغاتی ہوی، اشارہ ہوی۔ بے چند کول محبوب یا خوبصورتی دے مفہوم
 قریج قریجوں ماں اے استعارہ تھی ویسی۔ لفظ یا اشارے قریج لیندے معنی
 زبان دے اندر بنیادی طرائح مال مقرر ہوندن بڈاں جو استعارے قریج کنیں
 لفظ کول تنوں معنی ڈیوٹے ہندن۔ اشارہ آئیں استعارہ زبان دے ڈو مستقل جز
 ہن۔ اشارہ مفرد معنی گھن کنیں آندے، استعارہ مرکب معنیں قریج ہوندے
 آتے لیندے معنیں دیاں کئی سمتاں آتے چٹاں ہوندن۔

کنیں زبان دی شعری لسانیات اشارے آتے استعارے دے ہک ہے دی
 تعلق دی بنیاد آتے اسر دی ہے۔ اشارہ آتے استعارہ اصل فوج لفظیں دی
 او حیثیت ہوندن ہیر می حیثیت فوج اے ورتے ورتن۔ جیوں جو پلے آگیا
 گئے جو استعارے فوج لفظیں کول انہیں دے سیاق و سباق فوج نئوں معنی
 پڑوئے ہندن بیندے نتیجے فوج زبان فوج پہلاؤ آندے آتے آندا ودھارا
 تصیّدے۔ جیوں آج ہال شیں دے ایج (Image) کنیں لفظیں شیں
 ہنہے لنوں ای ابتداء فوج آدمی شیں دے امیز کنیں لفظیں شیں ہے۔
 اے استعارہ ای ہے، مارتہ اوپ فرائی دے مطابق، جیہا حقیقت داخل
 (fabric) تیار کردے آتے ایندی معنوت، ایندے سیاق و سباق آتے
 لفظیں دی جوت آتے تعلق مال الام گھدی ہے۔ ای واسطے اشارہ شعری
 عیں تھیلی ہے۔

شاعرک تخلیق کار

شاعر لفظیں دے ورتارے مال لفظیں کول اشارے دی حیثیت کنیں اپا
 کر کے استعارہ دی حیثیت فوج ورت کنیں، لفظیں کول نواں ابلان، نواں
 مفوم پڑے کنیں معنیں دی نئوں دنیا تخلیق کردے۔ مثال کیتے عزیز شاہ
 دی ایں نظم کول گھدے ہیں۔

پیداں ساز سواہ کر چھوڑن

کچھ نہیں چھوڑیا ہے

کیا ڈنگاں کیا ڈال ڈلانگے

کیا مندریاں کیا پھیلے

وہی سواہ کوں لوڑو ڈنا اے

وہی سیرو دے ڈے

کوں پھوتے ڈے

ہن تاں بک بے انت طلب وا

تسل اے پیریں تھے

کوں پھوتے ڈے

ایں نظم وچ پیریاں، ڈنگاں، مندریاں، پھیلے آپے لفظی معنیں وچ نہیں ڈرتے
گئے، نہ وہی سیرو آتے تسل وا او مفوم ہے جیسا انہیں وا لفظ وچ
ڈنا گئے۔ پیریں، ڈنگیں، مندریں، پھیلیں کنیں مراد اسباب ہے آتے وہی
سیرو کنیں مراد ایں اسباب، ایں سامان دی تباہی آتے بربادی ہے۔ اے
سہ کچھ بک عزم، بک ارادہ، بک طلب واسطے کہتا گئے آتے طلب دے
وچ ثابت قدمی کہتے ایں سامان کنیں ہی پھوڑایا گئے۔ تسل دے ڈنگ

کٹھالے جیسے جو شام میں عرم واسطے برداشت کرنی لو تیار ہے۔ اس نئی
انداز وچ لفظیں کوں قدرت کنیں خیال دی ہک نئی دنیا خلق کھیتی کہی
ہے۔ لہنوں عزیز شاہد دی ہک ہئی لائن ہے:

ساقن مینگو ملاراں موسم

جنگل پہلے وسوں

آسانول ول وسوں

ساقن، مینگو ملاراں موسم جنگل، ویلا ہے اپے لفظی مفہوم وچ ورتے وٹھن ہا
تہاں اے لفظ اشارہ دی حیثیت رکھن ہا۔ ہن اے لفظ شادابی، خوشحالی دا
استعارہ ہن۔ ساڈے کلچر وچ ساقن، مینگو ملاراں آتے جنگل پہلے کوں قدیم
کنیں ہک خاص حیثیت رہی ہے۔ اے او کلچر ہے جہاں ساقن وچ مینو
تھیوں ہا، دریا پڑھن ہا، کانہ پہلے وچ ساڈے ہون ہا آتے مہاگاں پھڑکے
کھیر دے لوٹے ڈھان ہا، آتے اے کھیر مکھن لوکھیں دی خوشحالی دا موجب
ہن ہا۔ انہیں لفظیں دے پھول جیڑھی روایت ہے اے جیوں پہلے
شامری وچ ورتیے آن، اوہدا سارا گھن کے عزیز شاہد انہیں کوں استعارے
دے طور ورتے۔ لفظیں دا اے جذباتی آتے تصوراتی رویہ انہیں دے
استعاراتی استعمال دی وجہ کنیں پیدا تھئے آتے ساڈے اندر خوشی آتے خوشحالی

دی بیک تے سدھر پیدا کر کے سانول مال ول وسن دی خواہش پیدا کھیتی
ہیں۔ لفظیں دا ایسہ دھارا شاعر دی تخلیق کاری ہے۔ ایسا تخلیق کاری زبان
کوں وسعت دیندی ہے۔

دراصل گلاب کنیں ہٹ کے استعاروں دی لہٹی ہک روایت ہندی ہے۔
بدلیں صورتیں قوج روایت دی صورت وی بدلیں پندی ہے۔ وقت لفظیں
کوں نواں تناظر، زبان کوں نواں لب ولہجہ دیندے۔ اے لب ولہجہ استعاروں
دے دھارے دا نتیجہ ہوندے۔ بے استعارے نواں وقتیں قوج پرائے
دوتے وٹھن، وقت دے خیالات نہ جذب کیتے وٹھن، نواں خیالیں دے
مطابق زبان کوں نواں آہنگ نہ دتا وٹھے ماں زبان دی ترقی رک دیندی
ہے۔ وت مدیں تھیں کھنڈر کھنڈر ای رہن۔ پر اے ماں نشان ہوندن جو
اتھال کڈاویں آبادی ہندی ہئی، اچ دی آباد کاری دا موجب تھیں ہوندے۔
نیراے ماں گلاب ہئی بے زبان کوں وسعت نہ ڈتی وٹھے ماں زبان پڑھریں
پڑھریں مَر دیندی ہے۔ اے نہ ہیون وات ہندی ہے نہ مرک وات۔ بے
برے کنیں کنیں زبان کوں نہ تنیا وٹھے، نہ لکھیا وٹھے، نہ پڑھیا وٹھے، ماں
لؤل زبان دا کیا بھدے؟ زبان دے بولن آے شاید کجھ ڈس سگن یا صحیح
غلاب تخلیق کاری دے سگن۔

سرائیکی ہلی

(سندھی آتیں پنجابی..... موبہجورؤ آتیں ہرپے)

سرائیکی پنجاب دی ہک ہلی ہے؛ سرائیکی سندھی دی فگڑی ہونی شکل ہے؛
سرائیکی ہک انج زبان ہے؛ سرائیکی سندھی تیں پنجابی کنیں قدیم ہے۔
انیں کالیں آتے بھٹیں دا فیصلہ زبان دے ماہر کرے پھین آتے
کرے رہین۔ نئوں علمی تحقیقیں، نئوں حقائق دے سامنے آون آتے
سامنے سوچ دے ودھن مال اے دھند صاف تھی آسی۔ ایں فطیے تاں ایں
مٹے آتے مخالفت موافق بے فریق محل کنیں ودھ ہذباتی انداز مال پھیندے
ہین۔

زبان دے پنڈت فیصلے ودے کرین پے ایں کالہ کنیں تاں کوئی انکار نہیں، جو
سرائیکی ہک ہوں وڈے علاقے وچ ہلی وندی ہے آتے سرائیکی ہک
ہوں وڈے علاقے دے ہذبات آتے تہذیب دی زبان ہے۔ ایں فطیے
سرائیکی دیاں کئی آوازیاں پنجابی کنیں وکھ ہن۔ ایں کالوں لکھن وچ گھٹ
توں گھٹ پنج آوازیاں واسطے پیاں علامتاں یعنی ہئے پنج حرف ودھاؤٹے
پانن۔ پنجابی دے مقابلے وچ لیندے لہجے وچ زماہٹ آتے زس ہے۔
لیندے وچ پنجابی جیہاں کراڑ نہیں بلکہ سندھی تھینھا مستحاج ہے۔

ماضی فوج بھاتی پا، وقت دے پت اٹ کنیں ڈیکھوں تاں آج دا سرائیکی
 پولن والا علاقہ گل دے موہنؤ داڑو آتے ہرپے دی دراوڑی تہذیب دا علاقہ
 ہے۔ لازم ہے جو اول وقت لیں علاقے فوج دراوڑی زبان دی کئی ونکی ہلی
 قیدی ہوسی۔ ہڈاں آریا آئے تاں او وی پہلوں لیں علاقے فوج آباد تھئے۔
 لیں فوج کنیں ڈوہمی آریائی ہندی زبانیں وانگوں سرائیکی وی ہک آریائی ہندی
 زبان ہے، پر ایسے فوج وادی سندھ دی دراوڑی زبان دا عنصر نہیں لندا
 آریائی زبانیں کولوں زیادہ باقی رہ گئے۔ سرائیکی انہی آریائی زبان ہے جیڑھی
 دراوڑی تہذیبی علاقے فوج وڈی پھولی تھئی ہے۔ لیں کیتے پادھی پنجاب
 دے مقابلے فوج سرائیکی زبان آتے تہذیب آتے دراوڑی اثرات وڈے
 ہن۔ ایسا فوج ہے جو ایسے فوج سدھی دا رس تیں مشاج ہے۔

سرائیکی، سدھی آتے پنجابی منڈھ لاکھوں انجو آج یا ہک ہیٹن یا وت ہک
 پئے دیاں بھیٹیں ہن؟ اتھاں اسماں لیں مسئلے آتے کالہ نہیں پئے کئے۔
 اے مختصر جائزہ انہیں اثرات دا ہے جیڑھے جو سرائیکی آتے آج تاہیں
 مرتب تھیدے رہن۔ اے علاقہ ایران دا ہک صوبہ وی رہ گئے، لیں
 واسطے اتھاں ایرانی آتے یونانی باخترا سلطنت دے اثرات پادھی پنجابی
 کنیں زیادہ ہن۔ محمد بن قاسم دے فٹھے کنیں آتے پنجاب کنیں سرائیکی دا

علاقہ پنج گہا آتے ایسا آہوں سندھ مال تعلق زیادہ رہ گئے۔ لہٰذا ہی عربی تہذیب دے اثرات آتے پنجاب کنیں پہلوں ایں علاقے آتے پئے ہن۔
 مہر غزنوی دے عظیم تائیں کنیں نہ کنیں شکل قوج ایں علاقے آتے
 مسلمانیں دی حکومت رہی ہے آتے علم عربی تہذیبی اثرات اتھاں آتے
 پنجاب کنیں زیادہ عیسوی شکل اختیار کردے بھگین، کیوں جو ایں قلعے لاہور دا
 علاقہ بعدہ راہیں آتے بعدہ تہذیب دے زرہ اڑ ہی۔

مہر غزنوی ملتان کول قراصلیں کنیں فتح کر کے ملتان دا تعلق لاہور مال
 بڑیے۔ ایں تعلق دے باوجود اتھاں غلاماں، غلبی، تعلق آتے لودھی
 پٹانیں دے وقت دلی دے مرکز بن ونگن دے باوجود وی ایں زمانے
 ملتان آتے ایسے اہل انوں دا علاقہ پنجادھی تہذیب دا مرکز رہ گئے۔ البتہ
 عقلمیں دے وقت کنیں ایسی اہمیت گت ملی ہے۔ اکبر اعظم کئی سالیں
 آہیں لاہور قوج قیام کیتے۔ لاہور دے قلعے دیاں کئی عمارتاں اوندے عہد قوج
 بلنیں۔ لہٰذا جانگیر، شاہ جہان، اورنگزب آتے انہیں دے ہانہیں آتے
 ات سکھیں دے عہد قوج لاہور ہک اہم مرکز رہ گئے۔ بس ایں دور قوج
 سرائیکی آتے پنجابی لہٹی لہٹی او شکل اختیار کیتی ہے جیڑھی انہیں دی

موجودہ شکل ہے۔ لیکن علاقہ سرانگی اتے بلوچ قبیلے دی آمد وی اتر انداز تھسی ہے۔

ڈوہجی پاسو مظنی تہذیب دا مرکز دلی پا۔ لیکن کالموں اول تہذیب کنیں پادھی پنجاب اتے پادھی پنجاب کنیں لاہور اثرات گھنڈا ریے۔ انگریز دے مدد وچ وی ایہو سلسلہ جاری ریے۔ وقت دے انہیں ڈکریں اتے پل کنیں، انہیں تاریخی لہیں پاڑھیں دی وجہ مال آج دی سرانگی دا پنجابی اتے سدھی کنیں ہک طبعہ تشخص بن گئے۔

لفظیں دے پھول علاقائی، جغرافیائی حقیقتیں اتے صدیں دا تاریخی عمل ہوندے۔ لفظیں وچ انہیں علاقیں دے جغرافیہ دا پرتو ہوندے، لفظ اول علاقے دی تاریخ داست ہوندن۔ اول علاقے دے پیداواری تعلقات دی وجہ کنیں جڑھا تہذیبی، تمدنی، انتظامی ڈھانچہ بندے، لفظ انہیں دا عکس ہوندن۔ اسل ماہ دی جمولی کنیں لفظ سن ہلدے ہکس۔ انہیں لفظیں مال ساڈے ذہن وچ خاص طرائع دیاں وابستگیاں اتے مفہوم وچ وس ووندن۔ انہیں لفظیں دے مال ساڈے ذہن وچ خاص طرائع دے احرام، تھکس، محبت، نفرت، کراہت دے احساسات زل مل کنیں انہیں کول ہک ہنڈاتی پارچ ڈے ووندن۔ یا لیکن کجھو جیوں نامپ مشین دے کی بورڈ دے لفظیں

اتے ہتھ پوٹن مال انوں کاغذ آتے حرف دا عکس مہپ تھی وُعدے، لہنوں
 ہی کوئی لفظ بڑاں زبان کنوں نکھدے تاں فٹ آوندے مال واہتہ احترام،
 تھیں، محبت، نفرت دا احساس ابھر دے۔ زبان ساڈیاں تہذیبی لوڑھاں
 پہیاں کھدی ہے۔ زبان لوکیں دے جذبات آتے احساسات کوں متاثر کرن
 آہک مشرکہ سرمایہ ہے جیڑھا لیں دھرتی آتے لیں دھرتی دے تار سنی عمل
 کنیں وُعد وُج آندے۔

اردو ساڈی قومی زبان ہے؛ اردو ساڈے رابلے دی زبان ہے؛ اردو ساڈی
 ملی زبان ہے؛ اردو ساڈے واسطے ناگرہ ہے۔ لہنوں سرائیکی پنجابی دی شکل
 ہے یا پنجابی سرائیکی دی شکل ہے، اے سبے گالیں ساڈے لو بھگوتے دی
 گالہ تھیں۔ ساڈے کیتے وُڈی حقیقت اے ہے جو سرائیکی ساڈے جذبات
 آتے احساسات دا مظہر ہے۔ ہندیں لا کنیں اے زبان ساڈے کھیں وُج
 زں گھلیندی ہے۔ سرائیکی دا اپنا ہک انج اہمار ہے، ایہدے اہمار دیاں
 لہیاں فویاں آتے نامیاں ہن۔ اساں اپنے گھٹ پڑھینے لوکیں تھیں ننوں
 نیاں آتے ننوں احساسات بھجاؤن۔ جے ایں علاقے ترقی کرتی ہے تاں
 انما لنگوں ننوں بھٹیک آتے سانس کنیں روشناس تھیوٹے۔ جیڑھی گالہ
 جیڑھا مسئلہ اساں اردو یا پنجابی دی ابھی غاسی لیاقت ماسل کر کے بھجیوں،

اؤ مسئلہ ہے ساکوں سرائیکی وچ سمھایا ونجے تاں اؤ معمولی علمی لیاقت ہاں سمجھن دے قابل ہوسوں۔ جے اساں ترقی کرنی ہے، اپنے تمدنی ونے کول اہول و دعاونے تاں ایسے کھتے لازم ہے جو سرائیکی وچ کلا کھن ونجے، سرائیکی وچ لکھیا پڑھیا ونجے تاں جو لوکھیں تاہیں نئوں علم، نئوں کالہیں نئوں حکمیک ہن۔ آج سرائیکی دی اؤ پوزیشن ہے جیڑھی آخری معل دور وچ اردو دی ہئی۔

پیداواری رشتے بدلے پھین، فاصلے سنگودے وندن۔ مختلف عوامل لپا لپا کم کرنے پھین۔ سرائیکی علاقے وچ عوامی حکومت دے دور وچ ڈو یونورسٹیاں بن گھین^{۱۵}۔ اسماعیل آباد کالونی آتے رحیم یارخان دے کارخانے وی سرمایہ داری حکمیک کول اہول و دھیندے پھین۔ اساں ہک ڈنڈا ہے اتے کھڑے ہن۔ ساکوں ہنوں فیصلے کرن دی لوند ہے۔ اساں وقت دے ہنوں سارے سوالیں دے جواب ڈیون۔ سرائیکی باقی رکھی ونجے یا نہ؟ جے سرائیکی باقی رہے تاں اوندی لکھانی دی شکل کیا ہووے؟ نئوں پیداواری رشتیں کول اپنے اہلدار واسطے نئوں اصطلاحیں آتے نئوں لفظیں

۱۵ اتھان عوامی حکومت کنیں مراد "قوة الفکار علی بسنہ دی پھیلز پارٹی دی چلی حکومت

ہے۔ (ایڈیٹر)

دی لوڈ ہے۔ اسان اپٹیاں اے لوڈھاں کیزمی مد تاہیں کیزمی شکل فوج
پہری کرہں جو سرائیکی دا مشاج، چک اے زس باقی رہے۔ ساڈے کولوں
ادبی خاص کر بھری سرمایہ ہوں گھٹ ہے۔ ادب دے مختلف قسمیں دی
بھری دولت ماں ہونڈن دے برابر ہے۔ اسان اپٹا اے بھری سرمایہ کیوں

ڈوماواں۔؟

(اے لکھت 1970 دے پھیکڑی ڈہا کے فوج تونہ کنیں ننگن آے سرائیکی
میکن سٹییا فوج چھی ہئی۔)

مسئلہ سرائیکی رسم الخط دا

رسم الخط کیا ہے؟ کہیں زبان دی بنیادی آوازیں آتے انہیں آوازیں دی صورت خطی دا تعین کرن رسم الخط ہے۔ تحریر پڑھنی بنیادی شے ہے۔ تحریر واکم، تقریر کوں نظر آون والی شکل پڑھن ہے، آوازیں کوں علامت دی شکل پڑے کنہیں کاغذ آتے متعلق کرن ہے۔ لکھن واسطے بنیادی آوازیں دا تعین کر کے انہیں آوازیں لو کجھ علامتاں مقرر کیتیاں ہون۔ اے علامتاں کاغذ آتے جیڑھی شکل صورت وچ لکھین، او شکل صورت آون زبان دے حروف دی صورت خطی ہے۔

ساڈے سامنے صورت خطی پڑھن۔ چیلھی روہن صورت خطی ہے بیحدے وچ حرف لفظیں وچ لپٹی شکل صورت نہیں بد لیندے۔ ہر لفظ وچ حرف انج انج رہن آتے سالم ہون۔ ایں وچ کنہیں زبان سکھن والا آسانی مال علامتاں کوں سچاں گھدے آتے پڑھ گھدے۔ آسانی مال آوازیں آتے علامتاں وچ تعلق پیدا تھی وچن دی پاروں ہوں سکھیں آواز دی علامت ذہن وچ آوندی ہے آتے جلدی مال لکھی وچ سکھندی ہے۔ ایں واسطے اے سکھت وچ سامنی ہے آتے زبان سکھن، لکھن آتے پڑھن کیتے آسان

ہے۔ ایسے فوج وقت دی بھت ہے جیڑھی جو آج دے مزاج دا کھانا
ہے۔

ڈوہی صورت فظی سامی ہے جیندے فوج زف بک صورت فوج نہیں
رہے۔ ایسا فوج ہے جو ایس سکریٹ فوج پڑھن، لکھن، پھلن مشکل ہے۔
اے سکریٹ عربی، فارسی آتے اردو فوج ورتیندے۔ ساڈے جسدھی آتے
لانی رٹے عربی، فارسی آتے اردو مال جودن۔ آج جیڑھی ہنڈاتی فضا پیدا کھیتی
گئی ہے ایسی فوج کنوں عملی طور اے نامکن نہیں تاں ہوں مشکل ہے جو
اساں آساں آتے سائنسی رو من صورت فظی ورتوں۔

رم الخدا دا ڈوہما صہ حروف دی تعداد دی گن متہ ہے۔ حروف علامتاں ہن
پلے وٹھن والیں سادہ آتے بڈیادی آوازیں دیاں۔ انہیں سادہ آتے بڈیادی
آوازیں دی پرکھ کیا ہے تاں جو آساں حروف دا تعین کر سگوں؟ صوتیات
(phonetics) سائنس دی بک شاخ ہے جیڑھی آوازیں بارے بھت
کھدی ہے۔ ایس سائنس دا میدان آوازیں دے مخرج (manner of
articulation) آتے نقطہ ادائیگی (point of articulation) دا مطالعہ
ہے، آوازیں دی صوتیاتی حیثیت آتے انہیں دے استعمال دی بھت ہے۔
صوتیاتی حیثیت دا تعین تیں اسواتی تضاد (phonetic contrast) معلوم

کرن والے سائنسی طریقہ 'اقلی جوڑے' (minimal pairs) بتاؤں آتے
'صوتیہ' (phoneme) دے معیار آتے پکھن ہے۔

صوتیہ کیا ہے؟ گلکین دے مطابق آلاؤں وُج، اکلار وُج آؤنوں دا اہلا معمولی
کنیں معمولی، اٹلا گٹ کنیں گٹ فرق جیڑھا معنی معلوم وُج فرق پیدا کر گئے،
اے صوتیہ ہے۔ جیڑوں جو بلا، بھلا، پال، پھال وغیرہ۔ اتھاں آلا دے اکلار
دے معمولی فرق نال معنی آتے معلوم بدل بھگین۔ ب 'بھ' وُج 'بھ' اُج اُج
صوتیہ بھگے وُجین۔ اے اُج دا واہد سائنسی طریقہ ہے کھوں جو انہیں آؤنوں
واسطے ڈو اُج علامتاں مقرر کیتیاں وُجین۔ ایں اصول آتے معیار دے مطابق
ڈ 'ظ' ض 'ز' سرائیکی وُج ہک صوتیہ یا فونیم ہے، ایں کھیتے انہاں دی ہک
علامت مقرر تھیولی پاہیدی ہے۔ لہنوں ٹ، س اتے ص واسطے، لہنوں
ت اتے ط واسطے، ک اتے ق واسطے، ح اتے ہ واسطے، ا اتے ع واسطے
ہک ہک علامت ہوولی پاہیدی ہے۔ اصول اے ہے جو ہک آؤن واسطے
ہک حرف ورتیا وُجے۔ م، ٹ، ط، ظ اتے ق وغیرہ دیاں عربی وُج واضح
آتے اُج اُج آؤنوں ورتیاں وُجین۔ عربی زبان وُج اے اُج اُج صوتیہ بن
آتے عربی وُج انہیں حرفیں دا استعمال جائز آتے درست ہے۔ اردو، سندھی،
پنجابی اتے سرائیکی وُج اے حرف انہیں زبانیں دے موندھیں آتے نویاں

ایساں ہن۔ ڈاکٹر مسعود حسین دے مطابق اے اردو رسم الخط واسطے ہک مسیت ہن۔ ساڈے ہالیں آتے پڑھن آکھیں انہیں ہک وڈا آتے ماہانہ پارے جو ہک س آواز کوں کہیں فطے 'ٹ' مال آتے کہیں فطے 'س' مال لکھن۔ جیوں ثواب آتے صواب وچ تصیّدے۔ اسان الیحدے فطے مال ہک آواز استعمال کروں ہ لکھدے فطے ڈو آنج علامتاں ورتوں، اے اہمھی منقح سمجھ نہیں آندی۔

ہک اجزاس اے کیتا وندے جو ہک حرف دے استعمال مال ہک لفظ دے کئی معنی تھی وینن ماں گذارش اے ہے جو انگریزی، عربی، فارسی اردو وچ وی کئی لفظ ہن پئے جنہیں دے کئی کئی معنی ہن۔ لفظیں دے معنیں دا تعین آسانی مال انہیں دی اگلی پھیلی عبارت مال تھی وندے، اے کوئی خاص رکاوٹ نہیں۔ ہر زبان وچ ہم اظا الفاظ ہوں تعداد وچ ہن آتے موقع عمل دے مطابق انہیں دے معنی دا تعین تھی وندے۔ اے پہلے اوکھ کہیں گت اوکھ ہے۔ مثلاً خود اردو عربی وچ لفظ 'ملک' صورت فطی وچ ہک ہے ہ اداہگی دے فرق مال کتنے وکھرے معنی رکھدے۔

تہذیبی ارتقائی عمل وچ سادہ آتے بلیادی آوازیں حرفیں دی صورت اختیار کھیتی ہے۔ سائنس تجربوں دے پیراں مال اگوں ودمی ہے۔ سائنس دی ترقی

سدھی لکیر فوج نہیں تھسی۔ اے دل دل راہ اتے آئی ہے۔ مارخ دا
 ہک موڑ فوج عرب علم اتے غالب آئے۔ عربی دے غلبے دی وجہ کنیں
 ہوں کثرت مال عربی لفظ لہٹی صورت غلطی مال فارسی فوج وڈیج بگھین۔ نتیجہ
 اے تھئے جو فارسی زبان عربی حرّوت قبول کرن لگ پئی ہے۔ عربی دے
 حرفت مال فارسی فوج منتقل تھی بگھین پر آوازوں فارسی دیاں لہٹیاں رہیں۔
 ایو سبب ہے جو فارسی فوج ہک آواز دے کئی حرف ہن۔ اے مارخ دا
 اوچھڑا۔ اے سانس دا پیرے کنیں دل و نہن ہا۔ ایسا فطری، ایسا نسل
 برصغیر فوج فارسی دے غلبے دے ہتھوں تھسی ہے۔ ہک آواز واسطے کئی
 کئی حرف ورتے بگھین اتے حرفیں دی صورت غلطی عربی رکھی گئی ہے۔
 مارخ دا اے ریہہ گمن و نہن ساڈی لسانی اتے علمی ترقی فوج رکاوٹ بن
 گئے۔ اسان قدسوں صدی دے آخر فوج ساہ گھنڈے پئے ہمیں۔ تھرہیں
 دے سو بھلے کنیں لہج دی دنیا دا انداز سائنسی ہے۔ سرائیکی دا لہجہ گججا
 ہے، سرائیکی دا لہجہ یتیم دا پلو ہے۔ اسان بے غیر جذباتی انداز فوج اپنے
 مسئلے اتے ہتھتھیں کول بگھین دی کوشش کرولں تاں ساڈا ایو نالی پلو ہوون
 ساڈی ہک وڈی دولت بن سکھے۔ اس دولت واسطے ہر مارڈھا سکدا

موتے۔ اسان آج اپنا سکرپٹ سائنسی بنیادوں اتے قائم کر سکھے ہئیں
جیسا جو ماضی دے امیر زبانیں واسطے خواب ہے۔

امراض کھیتا وندے بے ہک آواز واسطے ہک حرف استعمال کھیتا گیا تاں
اسان اسلام کنئیں، اردو کنئیں ہوں دور تھی ویسوں۔ ساڈا مرض اے ہے جو
اسان دل مال پھیرے اتے ذہن مال محسوس کرندے ہئیں۔ مذہب ہک
ذریعہ ہے جیسا انسان خدا دے مستحق اعتقاد کرندے۔ مذہب احساس
مہویت دا ڈوبھا ناں ہے۔ مذہب دا زبان دے حرفیں دی تعداد مال کوئی
تعلق نہیں۔ لہنوں ہی اردو قومی زبان ہے۔ ایسی ترقی دا ذریعہ طلاقائی
زبانیں دے حرفیں دی تعداد نہیں۔ اردو دی ترقی واسطے جو تھیوٹا یا او نہیں
جیسا تھیوٹا، جو تھی تھیوٹا پاہیدا اوندے اتے زور دتا وندے پئے۔ لہذا ایں گالہ
دی ہے جو اردو دی ترقی تھیوے۔ طلاقائی زبانیں دی ترقی دا مقصد اردو دی
ترقی مال جوہا ہونے۔

ہن زائد حرفیں دی گالہ چھوڑ کھیں کجھ سرائیکی دے آپے حرفیں، آپے
آوازاں دی گالہ کروں۔ سرائیکی اتے سندھی وچ کجھ آوازاں اردو پنجابی کنئیں
انج ہن۔ سندھی وچ انہیں انج آوازاں واسطے ست حرف ہن۔ سرائیکی
والے عام طور اتے پنج حرف گھنن اتے علامتاں یا نقطے اپنے لیکن۔ بے

سرائیکی والے ج اُتے ک کوں مخلوط آوازیاں سمجھ کے ترک کریندن تاں لیں
 اصول دے مطابق 'ن' دی ضرورت نہیں رہندی بلکہ جناب مہر مہدالین دا
 موقف صحیح ہے جو لینگوں 'نوا' لکھیا ونجے۔

جے سرائیکی والے سائنسی سکریٹ استعمال نہیں کردے تاں سندھی کنیں
 طبعہ سکریٹ اختیار کرن بے ٹکا ہے۔ سرائیکی پڑھن والے ہوں گت
 ہن۔ لیں گالوں سرائیکی کتابیں دی مارکیٹ نہ ہونن دے برابر ہے۔
 تجارتی پیمانے اتے سرائیکی والے اپنا ماپ بناون، لیں قلمے اے گلا ممکن
 نہیں۔ اردو ماپ دا استعمال وی اوکھے۔ سرائیکی سندھی کنیں ماپ دے
 علاوہ وی ہوں کجھ گمن گھدی ہائی۔ سندھی سکریٹ کوں چھوڑن تیار ماپ
 دی سولت کوں چھوڑن ہے۔ جے لغویں کھیتا ویندے تاں ایذا کوئی قائمہ
 تاں ہوننا پاہیدے۔ قائمہ ایسوتھی گھدے جو اسان سرائیکی رسم الخط دی بنیاد
 سائنسی رکھوں۔

تاریخ کنیں دا انتہار نہیں کرندی۔ اجتماعی غلطیاں کڈاڑیں معاف نہیں
 تھیویاں۔ اسان نیں دی سپرد اتے لُحدے گھٹے۔ اسان آپ اپنی
 جی اُتے آپ اپے ونجھ (چونٹا) ہئیں۔ ساکوں اپنی ترقی واسطے، پاکستان
 دی ترقی دی خاطر، علاقائی زبانیں دی ترقی دی فوری اُتے اشد ضرورت

ہے۔ اسان تمولے کنئیں تمولے وقت فوج ہوں کچھ کر سگھے ہئیں۔
 اسان ہوں کنئیں ہوں لوکئیں تائیں آج دے سانسی علم ہنچا کنئیں بھکئیں
 بھکئیں ترقی کرئی ہے۔ سرائیکی قالیں واسطے لازم ہے جو او سرائیکی کنونشن
 فوج سکریٹ دا فیصلہ کرن۔“۔ ہرطعا فیصلہ ہووے اوندے اتے سہ سرائیکی
 عمن والے عمل کرن۔ سرائیکی زبان کھیتے ہک طے شدہ سانسی سکریٹ
 اختیار کرن وقت دا تقاضا ہے۔

(اے بھکت 1970 دے ڈپا کے فوج تونہ فوج نکلن آ لے سرائیکی میگزین
 ’سنلیا فوج بھچی ہئی‘)

”اتھان سرائیکی کنونشن کنئیں کیا مراد ہے؟ اے جگہ ہوں سو بھل نہیں۔ ذود نکلن لےوے ہے
 نولے 1974 دی نکلان فوج تھیاں آلی سرائیکی کانفرنس دے بھوں کنئیں کٹھ دا حال ہے
 ہنچا ہک ڈپا مسدہ سرائیکی سکریٹ کول طے کرن ہئی۔ (ایڈیٹر)

وسپي ودهارا آتياں تعليم

وسیب دا ودھارا

جہلی ہک وڈی حقیقت ہے۔ ہک وڈا سچ ہے، ایں کنیں کوئی انکار نہیں کر
سکدا۔ ٹساں لہٹی وستی، اپنے شہر کول ذرا توجہ نال ڈیکھو۔ سو سال پہلے بے
مکانیں دے ڈیزائن تبدیل تھی بھین۔ ٹساں اپنے برہمیں دا اٹھن ہن، ملن
آتے آواؤن ڈیکھو۔ انہیں دے طور طریقے، انہیں دی سوچ، انہیں دا
احساس ٹساں کنیں انج ہے۔ ہر شے ہر گھڑی بدل دی ہئی ہے۔ خدا ہک ہے،
نبی ہک ہے، قرآن ہک ہے، قرآن دے لفظ ہک ہن۔ بھل قرآن دیاں
تفسیراں وقت دے نال نال بدل دیاں آئین۔ ساڈے علم، ساڈے عقیدے
وچ وی تبدیل آندی ہے۔ اے تبدیل ہولی سہی پر تبدیل آندی ضرور ہے۔
تبدیل آبدی اتلی حقیقت ہے۔ ساڈے سونے دی گالہ اے ہے جو ایں تبدیل
دی وجہ پا ہندی ہے؟ ایذا رخ کیڑے ہوندے؟ جے آساں او اصول، او
قاعدے معلوم کر گھنوں پوندے مطابق ساڈی سوچ، ساڈے احساس بدلن نال
آساں ایں پوزیشن وچ تھی سکدے ہئیں جو اگوں آؤن آلی تبدیل کول لہٹی پرند
دا رخ، لہٹی پاہت دی سمت ڈے سگوں۔
آؤ! اے سونے جو تبدیل کینوں آندی ہے؟

تبدیلی دے اسباب گولن لوسا کوں پھولوں سارے وسیب دا جائزہ گھنٹا پوسی۔
 کہیں ہک کچھ دانیں سارے وسیب دا مطالعہ کرنا ہوسی۔ ایں مطالعے دے
 بعد آساں ایں قابل فوج تھیوں جو سا کوں تبدیلی گھن آؤن آلے عوامل دا پتہ
 لگ سکے۔

کچھ تاریخ کھنگالوں، کچھ پرانے شواہد کچھ قیاس مال پتہ لگدے جو آج کنہیں کنہی
 ہزار سال پہلے آدمی جنگلیں فوج زبندے ہائن۔ اے لوک شکار آتے جنگلی
 پھلیں آتے گزارہ کردے ہائن۔ آدمی دی وڈی خوبی اے ہے جو اڈوڈ
 ہنگلیں آتے رُنگدے۔ ہنیں بانورں واپکوں ایسے ہتھ اگلیں ہنگلیں دا کم
 نہیں ڈیئدے۔ اے ہتھ فارغ ہوندن آتے انہیں مال اڈو کم کار کر سکدے۔
 بانورں واپکوں آدمی دے ہتھ پہلے اگلیاں ہنگلیں ہائن۔ آدمی جیوں جیوں
 پھلیں ہنگلیں آتے ٹرن سکھا، اونوں اونوں اوندیاں اگلیاں ہنگلیں آزاد تھی
 کے ہتھ تھین۔ ہوں ویلہا ٹرن دے بعد آدمی ہتھیں مال کم کار کردوں،
 اڈاریں آتے سدریں سلویں دا وڈنڈا سکھے۔ سدریں سلویں دا استعمال ہتھ
 دے کم کوں آسان کرک ہے۔ اے ہتھ دے کم دی وادھ (توسلج) ہے۔

آہن ہر سوال دے اندر اوتدا جواب وی ہوندے۔ ہر صورت اپن تھیوں دا
 آپ ہی راہ ڈکھیندی ہے۔ آدمی اپن ماحول دے شہیں کوں اپنی لوند پوری

کرن کیتے ورتیندے۔ آدمی جنگل وچ زمیندے ہن۔ اے جہانی طاقت وچ
 ہوں سارے جانوراں کنیں گت ہن۔ اگڑ جانور وی آدمی واکوں شکار یا
 پھلیں اتے گزارہ کردے ہان۔ خوراک آدمی دی پھلی اتے وڈی ضرورت
 ہئی۔ ایں ضرورت کوں چنگی طرائع پورا کرن کیتے آدمی اڈواڈو پنے پتھریں
 کوں جمن جوڑ کے اونگوں ہر پاسوں کاٹھیں مال پدہ کنیں پتھری نمازی بنا کے
 شکار دے کم کوں آسان کنیں۔ لیندے مال اوں اپنی پھلی کنیں زیادہ حفاظت
 کر سکدا ہا۔ ایں دور وچ آدمی بھاء ہالن وی سکھ گیا ہا بیندی وچ کنیں اوجھلی
 زمانوں (جانورں) کنیں اپے آپ کوں زیادہ بچا سکے۔ ایں کافی خوراک اتے
 کافی حفاظت دا اے نتیجہ نکھتے جو آدمی دی تعداد وڈھ گئی۔ جیڑھی نسبت مال
 آدمی دی تعداد وڈھی، اوں نسبت مال پھل اتے شکار گت گئے اتے
 خوراک ہک مسئلہ بن گئی۔

ہر شے دے ہٹن دے عمل مال فکراں دا عمل وی لکھیا ہوندے۔ ہر شے، ہر
 وٹسی عمل، ہر سماجی مظہر وچ مثبت دے مال مال منفی وی ہوندے۔ ہر
 شے، ہر وسیب آپ ہی اپنا دشمن ہوندے۔ ہر شے، ہر وسیب ہک خاص حد
 تک ہٹن دے عمل فہوں کردا رہے وندے۔ اے تعمیر جیڑھلے ہک خاص
 نقطے اتے پھدی ہے تاں لیندے وچ جمن تڑت شروع تھی وندی ہے۔

پہلے عمل، پہلے کم دے اٹ، ڈوبھا عمل، ڈوبھا کم تھیون لگب پندے۔ جیوں
 ہک پونا ودھدے، لیندے ودھن دا عمل ہک باہ تیں فوج کنیں رک
 قیدے۔ پھمیں او پونا ہولیں ہولیں سکون لگب قیدے۔ انت جمن توت
 کے ہوا دا بھانگاں تھی قیدے۔ پونے دے لیں ودھن دے عمل کوں
 مثبت عمل آتے اوندے سک وٹھن دے عمل کوں منفی عمل آکھوں۔ ایہو
 مثبت آتے منفی عمل وسیب فوج ہوندے۔

اساں لہٹی گلہ جتاں پھوڑی ہی اونکوں اتھاہوں قل شرف کورں۔
 ہڈاں آدمیں دی تعداد ودھ بگنی تاں شکار گنت گیا۔ آدمی پہلے خوراک کیتے
 شکار کرندا پا۔ ہن اونکوں ضرورت لیندے اٹ عمل کرن آتے مجبور کیتا۔
 آدمی سوپے جو کڈاڑیں شکار ملدے، کڈاڑیں شکار نہیں بلدا۔ راتیں کوں بچھا
 زبٹا پئے قیدے۔ او جانورں کوں شکار کرن دی بھانے انہیں کوں بے پال
 سگے تاں اوندے کیتے چنگا ہوسی۔ لیں طرانج مال آدمی جانور مارن دے اٹ
 عمل جانور پالن دے عمل آتے آگئے۔

بے ہک عمل بدلدے تاں لیں عمل دے بدلن مال آدمیں کوں وی بدلا
 پندے۔ پہلے جنگل فوج رہ کنیں آدمی شکار کر سکدا پا، پھل کھن کر سکدا پا۔ ہن
 جانور پالن لو آدمی کوں دیا انہما ماول درکار ہی جتاں جانور سوکھ دے آتے آرام

مال بڑ پھر سگن، انہیں دی ڈیکھ بھال آسان ہوئے، گھاہ آتے ساؤل وی کافی ہوئے۔ لہجے کھتے آدمیں کول دریاں دی من آتے آؤٹا پئے گئے ہتھ درخت گٹ بان۔ آدمیں کول ڈھپ، ٹھنڈہ آتے مینہ کنیں ہن لو ہمکیاں بگاڈلیاں پئے کھین۔ اے چیلھی عمارت سازی ہئی۔

بہاں آدمی جانور پال گیدھے ماں اے جانور اوتدی چیلھی باہیاد ہئی۔ چیلھے ماں ہرجہا جانور شکار کر گئے ہا، او اوتدا ہوندا ہئی۔ ہن ماں تپے تپے زمانہ (جانور) ہن۔ انہیں جانورں دے ہڈن پھرن لو نچوہ دی لوند ہئی، بیٹھے کھتے آدمی کول کہیں زمین دے ٹونے کول وی ہتھیکا کرنا پئے گئے۔ اے نچوہ دے ٹونے چیلھی زمینی باہیاد ہئی۔

جنگل جانورں کول ہک باہ مستقل رہن دی شرط نہیں ہندی۔ جیڑے خوراک لے، جیڑے حفاظت دا احساس تھیوے، اوڈو لگے زمین۔ جنگل آدمیں لو وی ہک باہ آتے مستقل رہن دی ضرورت نہیں ہندا۔ جیڑے خوراک آتے حفاظت دا احساس تھیوے، آدمی اول پاسوں لگا ہوندا ہا۔ ہن او کجھ جانورں آتے ٹونے زمین دا مالک ہا۔ اونکوں چیلھے کنیں ہوں زیادہ ہک باہ آتے رہتا پئے گئے۔ ایں ہک باہ آتے رہن دا نتیجہ اے نکھتے جو خاص گھاہ، خاص موسم فوج تھیوے، وت سک ویندے۔ آدمی کول ہن اپنے پالتو جانورں

کھیتے گھما دی لوڑہ ہئی۔ ایذا نتیجہ اے نکھٹا جو او گھما دے ہڈاؤں آتے کہیں
 دے عمل کنیں گھما دے رہاؤں دے عمل آتے آگئے۔ اوں نوک آے
 پڈنڈیں نال زمین آتے بھرپاں پا، انہیں وچ گھما دا بیج سٹ کنیں رڈہ واپس
 دی اجراء کیتی۔ اے کنگ، اے جوار پابھری اگے وقتیں دا گھما ہا۔ او نوک
 آا پڈنڈا ساڈا چیلما بل ہئی۔ وقت دے نال نال آدمی دے سندر اوزار بہتر
 تھیندے بھین۔ انہیں سندر سلوہیں کنیں کم گھن ہئی آدمی لہٹی لوڑہ کنیں ودم
 پیداوار ماسل کر سگن دے قابل تھی گیا۔ انہیں اوزارن دے استعمال کنیں
 آدمیں دا کجھ وقت لہٹی خوراک کولن کنیں بچ گیا۔ ایں فالٹو وقت وچ اوں کھپرل
 کم شروع کیتے۔

اوں ویلے آدمی بھتیں دی صورت وچ رہندے ہاؤں۔ اے جتھے تاریخ وچ
 قبیلے دے روپ وچ ہین۔ بانور ماں ہک ٹاندان دی ملکیت ہن پر زمین
 تے جو یا جوہ قبیلے دی ملکیت ہئی۔ بڈاں تیڈی میڈی دی اے تفریق تھی
 ماں جوہ انہیں زمین لو قبیلے دے جھگڑے شروع تھی گئے۔ پہلے جھگڑے
 ترمت آتے تھے۔ شکار دے کھاؤں آتے بانورن وانگوں ہک شخص دے
 ہن شخص نال انفرادی سلح آتے جیڑے جھگڑے ہوندے ہن۔ ہن جو
 قبیلے دی ملکیت ہوؤں دی وجہ کنیں جھگڑے قبائلی سلح آتے تھیوں لگ

ہے۔ لوہیاں وی لٹامی سلخ آتے، قبائلی سلخ دیاں تھیں دیاں ہن۔ ڈاؤھا
 قہیدہ نہیں قہیلے کوں پہلے پہلے تاں مار سئیدا ہا۔ ہولیں ہولیں اوکوں اے
 اجاس تھیا جو اہلیں آدمیں کوں مارن دی جاہ انہیں کنہیں کم کھوں نہ گیدھا
 ونے۔ ہن پہلے مارن دے عمل دے خلاف آدمیں کوں رکھن دا عمل شروع
 تھیا۔ او لوک جیڑھے شکت کھاوندے ہن او غلام بنا گیدے ہن۔
 اے غلام انویں ہک جائیداد بن گئے جیڑوں ڈنگر ڈھور۔ جانوری دے شعور
 کنہیں اپی شعور دی سلخ دے اے جانور اپنے مالکھیں لو کم کرندے ہن۔ اے
 وسیب غلامی دا وسیب ہا۔ کجھ لوک آزاد ہن۔ کجھ لوک غلام ہن۔ اے غلام
 آزادی کھتے کم کرندے ہن۔

ہولیں ہولیں درختیں دے لڑوں دی جنگلی بناؤن کنہیں آدمی کچی سنی دے
 کٹھے تھین لگ پیا۔ کچے سنی دے کوشے جھگھیں کنہیں ودھ محفوظ ہن۔
 انہیں کوشیں فوج آدمی آپ آتے اوندے جانور ڈھپ، ٹھڈا، بینہ اتہیں
 کہے کنہیں بچ گئے۔ بے جنگلی جانوری کنہیں وی حفاظت فوج آگئے۔ آؤن
 ڈہن لوگھوڑے، اٹی خمر آتے گڈانہ ورتے وٹہن لگے۔ گھوڑے کھتے لغام،
 انہیں کھتے مہارتے پلان، گڈانہ کھتے آتھرہوڑے، بٹاؤٹے ہے۔ ایں طرفاں
 بھوہیاں بھوہیاں دستکاریاں وودھن لگ پیاں۔

سدریں آتے اقداریں دی ترقی مال، آون و نون دیاں سولتاں و دہ و نون مال،
 عیجے دی انقلابی ایجاد مال، قبیلے دیاں بنگاں نواں رخ اختیار کر گیاں۔ کنیں
 ڈاڈے قبیلے دا سردار بن دھامیں دے استعمال ہاٹن آتے استعمال کرن دی
 وجہ کنیں کئی قبیلے کول زے کر کے بک بھومنا بادشاہ بن گیا۔ لغوی رزم راہی
 فوج بیا وادھا تمیا۔ آدمی گھٹ وقت آتے گھٹ محنت مال لہٹی ضرورت
 کنیں زیادہ پیدا کر سکے لگا۔ ایں وجہ کنیں رزم راہی دے کم کنیں کئی آدمی
 فارغ تھی سکے۔ کجھ اے فارغ آدمی بگ بھیتے مخصوص تھی سکے۔ کجھ
 دستکار بن گئے۔ رزم راہ آتے دستکار بادشاہیں، انہیں دی امیریں،
 جاگیرداریں آتے فوج بھیتے خوراک پیدا کر دے بن آتے شہیں بلیندے بن۔
 بادشاہ زمین دا مالک ہانا وندا ہا آتے فتح تھنی زمین اپنے لوکیں فوج و تلہندا
 ہا۔ اے عمل سیز تمیا۔ وڈے وڈے بادشاہ پیدا تھئے۔ انہیں کول وڈیاں
 وڈیاں فوجاں رکھتاں پیاں۔ بادشاہ لو بادشاہ دے امیریں آتے جاگیرداریں لو
 دستکارں آرام دیاں آتے خوبصورت چڑیاں بلانیاں۔ پھلے ڈو ٹولے مالک
 آتے غلام بن۔ ہن ڈو وڈے وڈے ٹولے جاگیردار آتے مرے بن گئے۔
 اے بک ہے دی ضد ہن۔ انہیں دامخاد بک ہے دے غلام ہا۔ پھلے
 غلامیں مالکیں دے غلام بھاؤناں کیتیاں ہن۔ انہیں غلام لوکاں دامالکیں

ہل نکرا تمہا ہا۔ ہن مزے آتے جاگیر داری دے نگر او تمہی دے رہندے
ہن۔

جاگیر داری دا اے دور جاگیر داری دور سہندا ہا۔ ڈو وڈی ٹولیں مزیں آتے
جاگیر داری دے سوا وی ہئے چھوٹے چھوٹے ٹولے ہن۔ اے جاگیر دار دے
مزے تال ہن پر اوندے کھیتے رڑھ راہی مانن کرندے۔ کہیں حد تاہیں
اے رڑھ راہ دے کم آندے ہن۔ اے لوک لوہاں در کھاں، مائی، کنبھار ہن۔
اے لوک وستیں فوج رڑھ راہ لو کم کرندے ہن۔ فصل آتے انہیں کول فصل
دا خاص حصہ ملدا ہا۔ لنگوں چنگ آہے ہن۔ اے لوک کمی سہندے
ہن۔

رڑھ راہی دی وجہ کنہیں تال چھوٹیاں وستیاں بٹیاں ہن۔ وڈی بادشاہیں دی
وجہ کنہیں وستیں دی ضد وڈے شہر بٹے۔

لیں دور دی خاص گلہ اے ہئی جو بادشاہ آتے اوندے امیر آتے جاگیر دار
بھگلیں فوج حصہ گھندے ہن۔ بادشاہ دی شکت فوج اوندے امیر آتے وڈے
جاگیریں آتے رعاستیں کنہیں وانے وندے ہن۔ اے جاگیراں آتے رعاستاں
فتح پان آتے ڈونجے بادشاہ دے آدھیں کول ملدیاں ہن۔ لیں کھیتے جاگیر داری
دور فوج ذاتی و قناداری آتے زیادہ زور دتا وندا ہا۔ ہاتھی دے پر فوج ساریں

دے پیر۔ بے بادشاہ سلامت ماں اوندے چلتی سلامت۔ اوندی حکمت
 وچ ساریں دی سماہی آتے نقصان۔ ایں کھیتے ضرورت آتے حالت دے
 تقاضے دی وچہ کنیں ذاتی بے وفائی وڈا صیب ہا۔ لہنگوں نمک حرامی آگیا
 ویندا ہا۔ انسانی انفاق، انسانی رویے، وقت دے تقاضیں آتے سماہی
 تعلقات دی ضرورتیں دا نتیجہ ہوندا۔ غلامی دے دور وچ مالک غلامیں مال
 کاپیں منجھیں دا سلوک کردے ہن۔ یونان لہٹی ترقی دی استیا آتے وی
 غلامیں مال لہو سلوک رکھیا ہا۔

یونان وچ چھوٹے چھوٹے شہر ہن۔ انہیں شہراں دے مال مال بیچ ڈاہ میل
 تانہیں ہک شہر دی حکومت ہندی ہئی۔ وت لیں کنیں اگوں ڈونجھے شہر
 دی۔ یونان دی انہیں شہری ریاستیں وچ جمہوریت ہندی ہئی۔ سارے لوک
 حکومت دے اختیار وچ حصہ دار ہوندے ہن۔ انہیں لوکیں دے ووٹیں مال
 انتظام کرن آتے انصاف کرن آتے چٹے ویندے ہن۔ اے یاد
 زہوے جو غلامیں کول ووت دا حق نہی ہوندا۔ انہیں دی نہ کوئی باہیداد ہئی
 اتے نہ اسی انہیں کول آزادی ہئی۔ یونانی فلسفے دی ساری ترقی دے باوجود
 غلامی بانز ہاتی وندی ہئی۔ اتمول ظاہر تصیندے جو ڈو وڈے طہتے بیڈاں بن
 وینداں ماں ڈاڈھا طبقہ جیڑا فلسفے آتے انفاق پیش کردے، او فلسفے آتے

انلاق اول ڈاڈے طبقے دے مفاد وچ ہوندے۔ فلسفہ علم آتے مذہب
 کپڑاں طبقے دے مفاد دیاں صداں نہیں جنم لگے۔ طبقے دی سوچ آتے اقتدا
 کچھ اقتدے مفاد وچ ہوندے۔ ہر طبقے دی سوچ آتے کچھ ایں کھیتے انج
 ہوندے۔ ہر طبقے اپنے مفاد کول قائم رکھن دی کوشش کردے۔ جیڑے طبقے
 کنیں وسائل ہوندن، اول طبقے دا کچھ، انہیں دے خیالات، سوچاں آتے
 نظریے زیادہ لوکھیں تھیں ہیج وُعدن، ڈو جھے طبقے دے خیالات آتے کچھ آتے
 غالب آ وُعدن۔ ایں کھیتے آگھیا وُعدے جو لوک بادشاہ دے دن آتے
 ہوندن۔ جاگیر داری دؤر وچ بادشاہ ساریں کنیں اہم ہوندا ہا۔ ایں کھیتے جاگیر داری
 دؤر دی جوانی دی لکھی کتاب "الت لیل" دا ہر قصہ کہیں شہزادے یا شہزادی
 دا قصہ ہا۔ جاگیر داری دؤر وچ شخصیت اتم ہندی ہے۔ اقتدے مال و فاداری
 میں انلاق ہوندے۔ قومی سوچ، عوامی سوچ نہیں ہندی۔ لوک ہک شخص دؤ
 لہلی بملانی کھیتے ڈوسدن۔ آج ساڈے پاکستان وچ، اہاں تھیں کہیں نہ کہیں
 شکل وچ جاگیر داری طریقے ہن۔ عام ہٹ لوک صدر کول بادشاہ آہدن۔ او
 صدر تھیں بادشاہ وچ فرق نہیں کر سکدے۔ ایذا نتیجہ اے ہے جو لچ وی
 ساڈے ملک وچ شخصیت پرستی ہے۔ اسان اپنے حق کھیتے آپ مستلم نئے
 تھیوے۔ کہیں ڈڈرے، دؤ ڈوسدے میں جو او ساڈیاں مشکلات آسان

کرے۔ اسان پیلے آکھ آئے ہیں جو کوئی طبقہ، کوئی ٹولہ اپنے مفاد دے خلاف
نہیں ویندا۔ وڈیریں کنہیں بھلائی دی توقع رکھ کنہیں اسان کوئی عقلمندی نہ
کریوں۔

نیر گالہ چلدی ہئی ہئی جو وڈیاں بادشاہتاں قائم تھیوں لگب پیاں۔ وڈی
بادشاہت لو وڈی فوج دی ضرورت ہئی۔ ایں کھیتے وڈیں چھاوٹیں کھیتے
ہوں تھیوں دی لوڑہ ہئی۔ نتیجے وچ وڈے شہرے۔ کھاؤن دیوں دیاں تھیوں
میا کرک لو وڈے تاجراں دی ضرورت ہئی، لینوں ہتھیاریں کھیتے دستکاریں
دی۔ وڈو وڈے طبقے جاگیر دار آتے مزیں کنہیں سوا تاجراں آتے دستکاریں دا
طبقہ پیدا تھیا۔ سوداگر لوک دولت جمع تھیوں مال طاقت آئے تھیدے گئے۔
ایشیاء وچ ماں اے لوک طاقت نہ پکڑ سکے۔ اتھاں بادشاہ ہوں طاقتور ہوں
پاروں اکثر جنگاں کھدے رہندے ہن۔ انہیں بھگلیں وچ کنہیں دی ہکت
آتے کنہیں دی فتح تھیدی ہے۔ ہر جنگ دے بعد فتح آور ہکت آئے
بادشاہ دے علاقے کون نٹ پٹ گھندا ہا۔ اے سوداگر جیڑھی کٹائی کر چکے
ہوندے ہن، او وی لٹج ویندی ہئی۔ ایشیاء وچ اے وی ہوندا ہا جو بادشاہ
امیر یا جاگیر دار کون جاگیر اوندی حیاتی تانہیں ویندا ہا۔ جاگیر دار دے مرک پھسوں،
اے بادشاہ دی مرضی ہندی ہئی جو اے جاگیر، جاگیر دار دے پالیں کنہیں

رہوں ڈبے یا انہیں کنٹین کھس گھنے۔ ایذا نتیجہ اے تمہیا جو اتھاں باگیراں
 وراثت نہ بن سکیاں۔ یورپ وچ بادشاہ دی کمزوری یا باگیرداری دی طاقت
 دی وچہ کنٹین اے باگیراں وراثت بن گیاں۔ جیوں بادشاہ دے بعد اوتدا پتر
 بادشاہ تصیندا پا، لہنوں اسی باگیردار دے مرگ پھمبول اوتدا پتر باگیردار مالک تھی
 وندا ہا۔ انہیں کوں فیوڈل لارڈ (Feudal Lord) آہے ہن۔ ایں وراثت
 واقع پکا تصیون مال، اے باگیردار بادشاہ دی زیادتیوں اتے اپے مفاد دی
 وچہ کنٹین اوتدی روک بے۔

انگلستان داہک بادشاہ 'جان' ہا۔ او ہوں جابر اتے ہوں زیادتیوں کرن آلا ہا۔
 ایں بادشاہ دے خلاف باگیرداری اتے وڈے وڈے سوداگر اتے عام لوک
 ہک تھی گئے۔ ایں بادشاہ کوں مجبور کر کے، ایں کنٹین ہک تھرے لکھوئیں۔
 ایں لکھائی دا ناں ہے 'وڈا پارٹ'۔ ایسے وچ بادشاہ کئی حق باگیرداری
 اتے لوکیں کوں ڈے ڈتے۔ ایسے وچ ہک حق اے وی ڈنا گیا جو بادشاہ
 بغیر مقدمہ پلانے کہیں کوں قید نہیں کر سگدا۔ تاریخ وچ اے ہوں وڈا قدم ہا۔
 ایں آہوں وچ کنٹین آج دی جمہورت، خاص کر انگلستان دی پارلیامانی
 جمہورت دی بنیاد رکھی۔ ایں انگلستان دی جمہورت کنٹین یاں توہاں متاثر

تھیں۔ اے انجقصہ ہے جو کیوں آتے کیڑھیاں کالیں کنیں مٹاڑتھی کے
اؤ انقلاب گمن آئے۔ ہر باہ بادشاہتوں ختم تھیں۔

ساڑی کالہ اے ہنی پلدی ہنی جو سہما طبقہ تاہراں آتے دستکاروں دا پیدا
تھیا۔ یورپ فوج اے طبقہ بادشاہ دی لٹ پٹ کنیں مچ گیا۔ اے اؤ دورے
بڈاں یورپ فوج، غاس کر مغربی یورپ فوج تجارت ترقی کریدی ہنی۔
تجارتی ترقی دا نتیجہ نئوں ملکیں آتے نئوں ملاقیں دی گول پھول فوج نکھتے۔
افریقہ دا مغربی ساحل، ہندوستان دا سمدری راہ، آسٹریلیا، نیوزی لینڈ آتے
امریکہ دریافت تھئے۔ انہیں سمدری نہیں آتے نئوں دریائیں کنیں تجارت
دی ترقی تھئی۔ تجارت دی ترقی دا تقاضا ہا جو ہوں شہیں وکن۔ ہوں شہیں
وہن لو ہوں شہیں ہنن لازم ہنی۔ لوک شہیں نکھیں نکھیں بناؤن دی لوبہ
فوج پئے گئے۔ چنانچہ سترکتی آتے وٹن داں مشیناں ایجاد تھیاں۔ انہیں
مشینیں دے مال ہوں تھولے وقت فوج کم کیتا فوج سکھے۔ لنگوں مارخ
فوج صنعتی انقلاب آہن۔ صنعتی انقلاب دی وجہ کنیں سوداگر ہولیں ہولیں
صنعت کار بن گھین۔ مطلب اے ہے جو انہیں جیڑھا روپیہ کٹا کیتا ہوا با
پہلے اؤ لیں روپے کول تجارت فوج استعمال کریدے ہن آتے لنگوں تجارتی
سرایہ اکھیا وینا ہا۔ ہن تجارت کنیں زیادہ نفع کارخانے کنیں تھیون لگ

پیا۔ ڈڈے ڈڈے تاجر اپنیاں کمپنیاں بنا کے کارخانے قائم کر کے رفیہ کارخان
 لگ پھین۔ او رفیہ جیہا کارخانے قج لگے، او صنعتی سرمایہ سہندے۔
 صنعتی سرمایہ ودھا۔ قوت ہاگیر داریں کولہوں نہ رہی۔ سرمایہ دار سیاسی قوت
 دے مالک بن گئے۔

لگے زمانے بادشاہ یا ہاگیر دار دے محل مال تاجر لوک رہندے ہن۔ اے
 تاجر انہیں ہاگیر داریں کول انہیں دی ضرورت دیاں شہیں حل اتے پندے
 ہن۔ فرانس قج محل کول بھرڑا آہن۔ اے محلیں دے کولہوں رہن آئے
 سوڈاگر بھرڑوا سہ لگ پئے گئے۔ جیوں غلامی دے دور قج، ڈو ڈڈے طبقے،
 مالک اتے غلام ہن، ہاگیر داری دور قج اے ڈو ڈڈے طبقے ہاگیر دار اتے
 منے ہن۔ ہن لیئوں ای ڈو ڈڈے طبقے بھرڑوا یعنی سرمایہ دار اتے مزدور
 یعنی پروڈکری بن گھین۔ غلامی دے دور قہل ہاگیر داری دور پیدا تھیا ہا۔
 ایں ای ہن ہاگیر داری دور قہل سرمایہ داری دور نکھتا۔

میں لیئں گلہ ولا آہاں جو غلامی دے دور قج غلامیں دا کھانڈ پلاؤن مابھیں
 دے دے ہا۔ رڑہ دی ترقی دی وجہ کنہیں، لوک ہوں ہوں نہیں رہاؤن لگ
 پئے۔ ایسے کھیتے زیادہ غلامیں دی ضرورت تھیدی ہئی۔ زیادہ علاقہ
 اتے کنٹرول اوکھا ہا۔ غلام ہوں بے دلی مال کم کردے ہن۔ کھوں ہوں

انہیں کول پڑ بھنن دا کوئی معاوضہ کائنا ملدا حا۔ او اکثر بغاوتاں وی کرن لگ پئے۔ تھر بے راہ ڈکھائی۔ مالکھیں محسوس کھیتا جو غلامیں کول آزاد کر کے زمیناں انہیں کول حصے اتے رڑہ وای کھیتے پھیاں وُہن۔ ایں کھیتے مالکھیں زمین دی پیداوار دا کجھ حصہ غلامیں کول ڈے کے کجھ آزادی وی ڈتی جو او زمین اتے زیادہ کم کر کے زیادہ پیداوار دا موجب بنن۔ لہنوں اسی جاگیر داری دی گکھ کنئیں سرمایہ داری نظام نکھٹا یا۔

سرمایہ دار دی کوشش ہندی ہے جو او زیادہ کنئیں زیادہ نفع گھنے۔ ایں زیادہ نفع کھاؤن کھیتے اونٹکوں پاہیدے جو شہیں بغاؤن اتے لاگت گھٹ آوے اتے او زیادہ قیمت اتے وکن۔ لاگت کول گھٹ رکھن کھیتے او پاہندے جو مزدوری کول گھٹ کنئیں گھٹ مزدوری ڈیوے۔ اے سرمایہ دار اتے مزدور دا بٹیا دی تضاد ہے۔ ایں تضاد دی وجہ کنئیں کارخانے وچ ہرتالاں اتے تالے بندیاں تصیدن۔ مزدور ہرتال کرینن جو انہیں کول زیادہ مزدوری ڈتی وُہے۔ تالہ بندی یا کارخانے وچ مالک کم بند کریندے جو مزدوری کول کم نہ لے اتے او گھٹ مزدوری انہیں کم کرن۔

سرمایہ دار دے ایں رویے دے ڈو نتیجے نکھدن۔ ہک، مزدوری کول گھٹ مزدوری ملدی ہے۔ انہیں دی آمدنی گھٹ تصیدی ہے۔ گھٹ آمدنی دی

وہ کنیں او ایں قابل نہیں رہندے جو زیادہ شیئیں گھن سگن۔ ڈوہما نتیجہ
 اے نکلے جو سرمایہ دار کنیں ہوں سرمایہ جمع تھی فونڈے۔ ایں جمع تھئے
 سرمائے فہل او کجھ ماں ول نئوں کارخانے لافن آتے لیندے اتے کجھ او
 ایں عیاشی اتے خرچ کردے۔ جیہا پیسہ او عیاشی اتے خرچ کردے او
 اطلاق اتے مذہب وگاڑن دا موجب بندے۔ ہک سرمایہ دار وی۔ سی۔ آر
 (VCR) بیئدے۔ اوندی کوشش ہندی ہے جو او زیادہ کنیں زیادہ وی سی آر
 وچے۔ زیادہ وکری کھتے بیو پرنٹ اتے گندیاں فلاں بنا کے وی۔ سی۔ آر
 اتے فلمیں دی پلت کریسی۔ سرمایہ دار سرمایہ کٹھا کرن لو ٹیکس کنیں پن
 پانڈے او ٹیکس کنیں پن لو کجھ ایں ٹیکس دا حصہ رشوت دے طور اتے
 ٹیکس آئے ٹھکے کوں ڈیسی۔ ٹھکے آئیں کوں خوش کرن کھتے دعوتیں وچ
 شراب اتے عورتیں دا بندوبست کریسی۔ سرمایہ دار آدمی کوں ایں نگاہ مال
 ہندے جو او سرمایہ دار کھتے رفویہ کافن دا موجب تھی سگدے۔ لوکھیں وچ
 کجھ سماجی تعلق اہم ہوندے تے او پیسے دا تعلق ہوندے۔ دوستیں دشمنیں
 اتے محبتیں دی بنیاد پیسہ ہوندے۔

منجستی دور دا نتیجہ ہے جو رفویہ پیسہ تھولیں آدمیں کنیں آوندے۔ پیسہ پیسے
 کوں چھکیندے۔ سرمایے مال سرمایہ وڈھدے۔ فرض کرو ہک شہر وچ 200

بھتیاں بلن۔ ہک بچی دے ہاں دے فرج کنیں سوہنی کول لہٹی محنت دے
 ڈو روپے بھن۔ جئیں بناؤن دا کارخانہ لگ وئے تاں اے ڈو سو موہی سکے
 تھی ویس۔ اے بھور ہوسن جو او کارخانے فرج کم کرن۔ پہلے او رقم جیڑھی ڈو
 سو جئیں کنیں وسول تھیدی ہئی، ڈو سو خانداہیں فرج تقسیم تھی وندی ہئی۔
 ہن ایسے ڈو سو بھتیاں ہک کارخانہ بلیسی۔ لیں کیتے اے پار سو روپیہ، کے
 آدمی کنیں ویس۔ اتے او ہک ڈنہ فرج پار سو کما سکسی۔ بڈاں بچی ہتہ مال
 بڈی ہئی تہاں ہک آدمی ڈیسے فرج ساڈی مثال دے مطابق صرف ڈو
 روپے کما گھندا ہا۔

لنوں صنعتی دور فرج سرمایہ تھولیں ہتھیں فرج آوندے لینکوں ارتکاز زریا
 سرمائے دا کئے آہن۔ سرمایہ تھولیں ہتھیں فرج کھٹا تھی کے باقی لوکیں
 کول غریب کر ڈندے۔ انہیں کنیں اٹا نہیں بھدا جو او لہٹی ضرورت دیاں
 شیں پوریاں کر سگن۔ انہیں کنیں شیں گھنن کیتے پیسے نہیں ہوندے۔
 شیں گھنن کیتے پیسے ہوؤن کول قوت خرید آہن۔ انوں لوکیں دی قوت خرید
 گھٹ تھی وندی ہے، انوں کارخانیں فرج شیں ہوں بلن۔ جیڑھے شیں
 ہوں ہوؤن اتے لوکیں کول گھنن دی طاقت نہ ہوؤے لینکوں اقتصادی
 بھران آہن۔ تہاں اپنے گھر فرج کڈاہیں سٹا ہوسی جو فلاٹے کول آج کوہے

دی عمرانی رات ہے۔ لہٰذا سرمایہ داری نظام فوج اقتصادی بھران آمدن
 پہاں اقتصادی مالت سخت فطرے فوج ہندی ہے۔ کارخانیں دیاں ہٹیاں
 میں گٹ وگدن آتے کارخانے بند تھی زمین۔ لوکیں کون روزگار نہیں ملدا۔
 ارتکاز زد دی فوج کنیں سرمایہ داری نظام فوج اکثر اقتصادی بھران آمدے
 زمین۔

سرمایہ کیوں کٹا تھیندے؟ تہاں ڈٹھا ہوسی جو دریا دے پائی دی کوئی قیمت
 نہیں ہندی۔ جیڑھے منت کر کے دریا دے پائی کون بھر کے کوئی دستی آ
 فہے تاں ایہی کوئی قیمت ہندی ہے۔ لہٰذا اسی کھالیں، نہیں آتے
 دیانوں دی رت ہے۔ کوئی پلو یا سٹہ بھر گھنے، کوئی چنہ بچھ، کوئی قیمت
 نیں۔ جیڑھے مکان بٹاؤن لو رت دی ضرورت تھیندی ہے اتے کوئی
 راجھی یا ٹرک بھر کے گھن آمدے تاں ایہی ہک قیمت ڈتی ہندی ہے۔
 لہٰذا کنیں ظاہر تھیندے جو قیمت اصل فوج او منت ہے، او وقت لے
 ہینا کنیں شے دے بٹاؤن یا ہچاؤن اتے لگدے۔ منت اتے کم تاں
 ہدیت کرین۔ کہیں شے دی قیمت تاں پورہیت کول ملٹی پاہیدی ہے۔
 سرمایہ دار جیڑھا کجھ اسی نہیں کریدا، اوندے ہتھیں کیوں پیسہ کٹا تھیندے؟
 سرمایہ اصل فوج او رقم ہے، او قیمت ہے، جیڑھی منت دے بدلے فوج

پوریت کوں ملٹی پابیدی ہے لیکن اونکوں نہیں ملدی۔ اے سرمایہ دار
 دے کھیسے وچ آمدی ہے۔ او رقم جیڑھی سرمایہ دار مزدورں کنیں بچا کے،
 لہٹی پٹی وچ سینے لٹکوں قدر زائد آہن۔ سرمایہ دار دی کوشش ہندی ہے
 جو او زیادہ کنیں زیادہ مزدوری داسے آپ رکھنے۔ زیادہ کئے زیادہ قدر زائد دا
 مالک تھیوے۔ کیوں جو ایسا رقم سرمایہ تھیدی ہے۔

ہڈاں یورپ وچ صنعتی انقلاب آیا ہاں یورپ کوں اپنے اپنے شہیں وہیں
 دی لوڑ تھی۔ یورپ آلیں ایشیا افریقہ آتے جنوں امریکہ دے ملکیں آتے
 قبضہ کیتا۔ یورپ انہیں ملکیں آتے قبضہ کر کے اتھوں دے لوکھیں دی
 محنت دا گت معاوضہ ڈیندا ہا۔ آتے لہٹیں بے شہیں کوں منگے نرنیں مال
 ڈیندا ہا۔ انہیں دے ملکیں آتے قبضہ کر کے اتھوں دے لوکاں کوں انہیں
 دی پیدا کیتی شہیں دا گت معاوضہ ڈے کے، اپنے شہیں دی زیادہ قیمت
 وصول کرن کوں 'سامراج' آہن۔ سامراجی ملکیں وچ دنیا دے ملکیں آتے
 قبضہ کرن لو یورپ دے ملکیں دا مقابلہ تھے۔ پہلے صنعتی انقلاب انگلستان
 وچ آئے۔ اول ہوں ملکیں تے قبضہ کر گیدھا۔ اول زمانے انگلستان دی
 سلطنت آتے ڈیس نہی لاسا۔ ایندے بعد فرانس وچ صنعتی انقلاب
 آئے۔ انگلستان کنیں بھیں، باقی اتر ملکیں آتے فرانس دا قبضہ تھی گیا۔

اپنے بعد صنعتی انقلاب بر مبنی فوج آئے۔ اقمے کہتے ہوں گت ملک
 قبضہ کرن لوچ گئے ہن۔ بر مبنی کول آپٹے کارخانیں فوج بٹے شیں کول ویکون
 لومٹری دی ضرورت ہئی۔ اونکوں حاجت ہئی جو کتناہیں ملکیں آتے او وی
 قبضہ کرے۔ قبضہ تان پہلے انگلستان آتے فرانس کرچکے ہن۔ او انہیں کنہیں
 صہ منگداہا۔ او لٹ فوج صہ ڈیون لو تیار نمں۔ جیوں بک کا آپٹے منہ
 پاتی پڑی ڈیون لو تیار نہیں ہوندا، لہنوں ای اے سامراہی ملک وی کہیں ہئے
 ملک کول صہ ڈیون لو تیار نمں۔ اے لہنوں ہئی جیوں او آدمی جریعا
 پرہیتیں دا احتمال کرکے، یعنی پرہیت دی محنت پوری نہ ڈے کے
 بائیداد بلیندے، او مزدوری کول کجھ ڈیون لو تیار نہیں ہوندا۔ پڑی بیاندے منہ
 فوج آونجے او اونکوں اوکھا پھریندے۔ چنانچہ انگلستان آتے بر مبنی دے فوج
 ڈو ڈیون جگاں ساڈی ساڈی محنت آتے قبضہ لو تھین۔ اے جیوں ویکون
 لومٹریاں ماسل کرن کہتے جگاں تھین جنہیں فوج کرڈیاں انسان موئن یا
 زخمی تھین۔ وت میں تساکوں یاد ڈیویساں جو سرمایہ داری نظام فوج آدمی کن
 رفوہ اہم ہوندے۔ روپے دی خاطر آدمیں کول بھنا، کیا، ماریا فوج سکھے۔
 سرمایہ داری پام ہے؟ ہک آدمی بیٹکی ذاتی بائیداد رکھ سکھے، رکھے۔
 سرمایہ دی تہ آتے کوئی ہک شخص بیٹکا لٹ سکھے، لٹے۔ سرکار دہار وی

اوندی ہندی ہے، پولیس اُتے فوج وی اوندی ہندی ہے، کیوں جو پیسے دا
 ڈو بھان قوت ہے۔۔ سیاسی، سماجی اُتے اقتصادی قوت۔ سرمایہ داراں
 سرمایہ دارانہ نظام دی اصل قوت ہوندے۔ تہاں اکثر اخباریں فوج پڑھا ہوسی
 جو امریکہ فوج سیاسی قوت دے مالک ہودی ہن۔ کیوں جو سرمایہ یہودی کنہیں
 ہے۔ ایسا وجہ ہے جو قذافی امریکہ لوہد ہے جو اوں انہیں کول اپنے گھر و کڈھ
 ڈتے۔ فلسطینی عربیں کول و لا فلسطین فوج و ساون دا مہتی ہے۔ ایں کالوں
 او دہشت پسند ہے۔ امریکہ لیہا اُتے حملے کر کے وی دہشت گردی دا
 اپنے آپ کول مخالف آہے کیوں جو امریکی صدر کول و وٹہیں کھتے یہودی
 سامانے دی ضرورت ہندی ہے۔

پہلے آکھیا گئے جو ہر شے، ہر مظلوم فوج ڈو پہلو ہندن۔ مثبت پہلو اُتے منفی
 پہلو سرمایہ داری نظام دا مثبت پہلو اگوں و دھدے۔ وسیب دی ترقی تھی
 ہے۔ ایندے و دھن مال ایندا منفی پہلو وی و دھے۔ مثبت پہلو دے
 و دھارے فوج منفی پہلو دے و دھن دا احساس نہیں تھییدا یا گٹ تھییدے۔
 صنعتی انقلاب آئے۔ کارخانیں لگن مال شیں ہوں ستیاں تھیہن۔ جمہوری
 نظام وی ترقی کھتی ہے۔ پیداواری آلات بدلن۔ ایندے مال مال سماجی تعلق
 بدلے پاہیدے ہن، او نہیں بدلے۔

سرہا یہ داری دؤر دی غامس کچلہ اے ہے جو ایندے فوج تخصیص ہوں تھی
 زیدی ہے۔ لگیں کچرا بندا یا۔ پہل تائی تھا یا، اوہو ویندا یا۔ اشتر کم اونگوں آپ
 کرٹے پندے ہن۔ ہن تئوں اتے ہک انج آدمی ہوسی، وٹوں اتے ییا،
 پھچک اتے ییا۔ ہن ہک ہک شے دے بناؤن اتے ہوں آدمیں واحد
 ہوندے۔ لوکیں دے ایں شے اتے لگی محنت دا کیوں پتہ لگے جو ہر کہیں
 کیں اوتدی محنت دا صحیح حصے؟ ایں پھیدگی کوں کیوں حل کیتا وئے؟
 اسان پھول ڈیکھ آنے نیں جو ہوں قدیم آدمی جنگلیں فوج رہندا یا۔ کئی شے
 کہیں دی شئی۔ جیرھا جو شکار کرے یا، او اوتدا یا۔ جیرھا جیرھے پھل کوں پٹ
 گئے یا، او اوتدا یا، کوئی ذاتی بائیداد شئی۔ اے قدیم اشتر کی نظام یا۔ حالت
 دی وچہ کتیں، پیداواری ذرائع بدلن نال، وسیبی ودھاپے دی وچہ کتیں، ایں
 وسیب دی ہک ضد پیدا تھئی۔ لوکیں شکار دی جاہ، ہانوں کوں پالے۔
 ذاتی بائیداد پیدا تھئی ہے۔ ایں ذاتی بائیداد دا اے نتیجہ تھئے جو آدمی آدمی
 دا غلام بن گئے۔ لوک، وسیب، سماج ڈوہ وڈوں طبتیں فوج وڈیج بھین۔
 مالک اتے غلام۔ وت وسیب دا وادھارا تھئے۔ غلامی دے وسیب دی
 جاہ، ہاگیر داری گیدی ہے۔ ایندے فوج طاقت دا مرکز ہاگیر دار یا۔ ایں وسیب
 فوج دی ڈوہ وڈے طبتے ہن، ہاگیر دار اتے مرے۔ مرے دی حالت غلام

کنئیں کجھ بہتر ہئی۔ وُت وُسیب دا وُدھارا تھئے۔ او دستکار آتے سو دا گریہ
 ہاگیر داری گرفت کنئیں کجھ آزاد ہن، جنہیں تجارت آتے دستکاری کنئیں رفویہ
 کھٹا کھتے، او صنعت دا باعث ہئں، صنعت سرمایہ داری کول پیدا کھتے۔
 سرمایہ تمولیں ہتھیں وُج جمع تھئے۔ وُت ایسے وُج ڈو ڈوے طبعے، سرمایہ
 دار آتے پرمیت یا بھر ڈو آتے پرمیت ہن۔ ارتکاز آتے زل مل کے
 شمس جوڑن لیں دور دا غاصہ ہے۔ شمس تان زل مل کے بلغیاں ہئیں،
 محنت تان کھٹے تصیدی ہئی ہے پر رفویہ پیرہ ہک ہتھ وُج آندا ہے۔
 پیداواری ذریعے بدلے ہئیں۔ سماجی تعلق نہیں پئے بدلے۔ شمس زل
 کے پٹاؤن دا تقاضا ہے جو انہیں دی سانجھی ملکیت ہوئے، ساری وُج
 وُڈی وُجے۔ ایسے خلاف تصیدا اے پئے جو محنت دا وُڈا معاوضہ او گمن
 وُڈے جرمہا محنت دے عمل وُج شریک وی نہیں۔ کنائیں ملکیں وُج
 سرمایہ داری نظام ختم تھی گئے۔ او زل کے محنت کرین، لیں محنت دا
 معاوضہ وی کہیں ہک دا نہیں ہوندا، سارے وُسیب دا ہوندے۔ لگیں قدر
 زائد دا مالک سرمایہ دار ہوندا ہا۔ ہن قدر زائد دا مالک سارا وُسیب
 ہوندے۔ لیں کنئیں جرمہا سرمایہ کھٹا تصیدیے او ول وُسیب دی ترقی آتے
 فرج کیتا وُڈے۔ سرمایہ داری کنئیں کھٹا اے نظام سوشلزم سہندے۔

اساں آسان لفظ فوج آگہ سکھے تیں جو سوشلزم ناں اے زل مل کے تھیں
پچھل دا اتے زل مل کے انہیں دی قیمت کول وسیب فوج وٹن دا،
سارے لوکیں، سارے وسیب دی ترقی دا جھٹاں ہر کنیں کول ترقی دا پورا موقع
ملے۔ ہر کوئی آبرو مال زندگی گورنڈے۔

(اے لکھت 1980 دے پھیکیوی ڈیا کے فوج سرائیکی لوک ساہجہ دے
میگزین 'سٹجاک' فوج پھیپیا ہئی)

ڈب کھرب تعلیم

تعلیم دیوی دیوتاہیں دے پھانوں بیٹھ مندرں فوج شرف تھسی۔ مندرں دے
تعلق دی وچہ کنیں منڈہ کنیں ایسے اہیں تھیں دا رنگ پڑھا۔ لکھن پڑھن
دی ہولیں ہولیں اجدا تھسی۔ مصر فوج لکھن آ لے حرف (صورت فظی) کنی
رنگ تبدیل تھئے۔ تعلیم کول اجدا فوج ہک ماں مندرں دی تھیں ماسل
ہائی۔ ڈوہما پڑھے لکھے آدمیں نہ ہووَن دے برابر ہن جیڑھی شے گھٹ ہے،
تھلی پاتی وئے اوتدی قدر ہندی ہے۔ اول زمانے پڑھے لکھیں دی وڈی
قدر ہندی ہئی۔ لکھن پڑھن دے قابل تھیون کنیں پہلے پڑھن کراہن ہا۔
استاد دی گرمی سردی ساہوئی پندی ہئی۔ جلا پڑھن مقدس ہا اول کنیں استاد
زیادہ مقدس ہا۔ استاد دی اپے وجود تھیں سیا کرئی پندی ہئی۔

وقت دے گزرن دے مال مال پڑھائی لکھائی وڈھی۔ ایں وادھے دے دور
فوج وی تعلیم آتے استاد مقدس ریے، تعلیم مسیتیں آتے کلپیں فوج ڈتی
ویدی ہئی۔ ایں زمانے دے نصاب کول ڈیکھو تاں وڈی توجہ تاں مذہبی
آتے مقدس کتابیں آتے ڈتی ویدی ہئی۔ ایسے مال فلسفہ، طب، منطق
آتے اجدائی سائنس وی پڑھائی ویدی ہئی۔ جاگیر دار تے امیر اپے ہالیں
کول دربار داری دے آداب سکھیدے ہن۔ اے بادشاہیں دی طاقتیں

کنیں مرغوب رہیں۔ ایں کھیتے تیر اندازی، گھوڑ سواری، تلوار چلاؤن اتیں ایسہ
ہیں ہنے کم وی سکھانے قہندے ہن۔ ایں کنیں علاؤ اول وقت دی
ضرورت دے مطابق تعلیم ڈتی قہندی ہئی۔

تعلیم تنوں نسل کوں نوزں حالات دے مطابق جیون دی تربیت داناں ہے۔
تعلیم پرائے ڈرٹے کوں سمجھاؤن آتے ایں ڈرٹے کوں اگو تیں کرن ہے۔ آج
پاکیزداری دفر کنیں ہوں ہر اسورت ہے۔ ایں واسطے آج تعلیم دے تقاضے
وی اگیں کنیں ہر ہن۔ آج کم کارں دی ہوں قہنہ تھی گئی ہے۔ کم کارں
دی ایں قہنہ قہنہ تخصیص دا نتیجہ اے لکھے جو علم وی ہوں قہنہ گئے۔ ایسے
قہنہ قہنہ تخصیص آگئی ہے۔ ہن اے کنیں واسطے ممکن نہیں جو او سارے
علم سکھے۔ ڈاکٹر کوں انجینئرنگ سکھن دا وقت نہیں ہوندا، انجینئریں کوں
ڈاکٹری لو وقت نہیں ملدا۔

اول ناں تعلیم دی ہوں ساری قہنہ ہے پ علم دی بنیادی آتے اندرونی
ہایت دے مطابق علم دے ڈو قہنہ سے کھیتے قہنہ۔ (1) سماجی علم
(2) طبعی سائنسی علم۔

کہیں شے دی وڈا مال اوندی ماہیت نہیں بدلدی۔ نہ وڈا بدلن مال ایندے
 وچ کوئی فرق آندے۔ ایں بھیتے کل وانگوں ارج وی علم اقدار آئے طبقے دے
 مقصد پرے پیا کرندے بیندے ہتھیں ہدم چھوڑ ہوندی ہے، اوہو ایں قابل
 ہوندے جو شکیں میں واقعات کول لہٹی مرضی دا رخ ڈے سکے۔ تعلیم وچ
 غیر جانبداری (Myth) ہے۔ غیر جانبداری ممکن ای نہیں۔ چھوٹے
 ہاسے ماں وڈے ہک قصہ سکیندے ہن۔ ہک شخص دیاں ڈو دھیریں ہن۔
 ہک رڑہ راہ دے گھر ہئی، ڈو بھئی کنبھار دے۔ ہک ڈینہ او کنبھار دے گھر
 گیا۔ دھی آکھنیں۔ 'ابا دکا کر، آوی پوچی کھڑی ہے۔ میں نہ آؤے جو تھال
 خراب نہ تھین۔' دل او اقل دھی دے گھر گیا جو دھی ہٹ دے گھر ہئی۔
 اقل دھی آکھنیں: 'ابا دکا کر جو میں آؤے رڑہ سکدی ہئی ہے۔' مطلب اے
 ہے جو دھلے مفاد وچ تضاد ہوئے ماں ہک دا فائدہ ہئے دا گھانا ہوندے،
 تہاں غیر جانبدار رہن وی ہک دے فائدے وچ ہوندے آتے ڈو بھے دے
 نقصان وچ۔ اے ماں تصنی شخصیں دے کالہ۔ ایہو مال طبعیں دا ہوندے۔
 تعلیم ات واسطے ڈتی وندی ہے جو ہال وڈا تھی کے اپے واسطے تے
 جڑے وسیب وچ رہندے اوندے واسطے مفید تھی سکے۔ علم دی خاطر علم
 حاصل کرن ہک وڈا کوزا ہے۔ کہیں شے دے ہانڈ دا مطلب اقل شے

دے وقت دا ناں ہے۔ بے اسان پائے ہمیں جو ڈاٹر سیٹ پائی جیوں
 دے کم آدے، پر اسان پائی جیوں لو پاء دا سیٹ ڈرہیندے ہمیں یا اسان
 پائے ہمیں جو ملیریا واسطے کونین کھادی ونے لیکن اسان کونین دی پاء
 کیلیم ڈرہیندے ریں تاں اے ساڈا علم علم نہیں۔ علم عمل نال یقین بندے۔
 اے ہک حقیقت دے ڈو ناں ہن۔ ایں واسطے مجرد علم دا کوئی مفہوم نہیں۔
 علم رنج جیوں دے حوالے نال مفہوم پیدا تھیندے۔

صنعتی انقلاب یا مشینیں نال تھولے وقت رنج ہوں کم تھیوں دا تقاضا اے
 ہے جو مشین دے کم کرن آلا کجھ موٹے موٹے سائنسی اصولیں کنیں واقف
 ہونے۔ انہیں سائنسی اصولیں دی واقفیت مشینیں دے چالو رکھن لو لوزہ
 بندی ہے۔ ایں واسطے ساڈے حکمران ٹولے سکولیں آتے کالہیں رنج
 سائنس کول لازمی تاں کھتے، بھل سائنس پڑھائی ایں انداز رنج بندی ہے جو
 آدھے رنج سائنسی رنج نہیں رہندی۔ آدھے چھوٹے تجربے نہیں ہوندے،
 لڑھکیے دے طور مٹی بندی ہے۔ اے مبالغہ نہیں، اے او حقیقت ہے
 ہینا تاں ہر سکول، ہر کالج رنج مشاہدہ کریو۔ انہوں تھیں تاں اے یاد کرایا
 ہونے جو کرمی نال چہاں پھیلدن۔ ایں یاد کنیں پیلوں یا ہمیں کوئی تجربے
 نہیں کرانے ہوندے۔ لہذا باقی سائنسی اصولیں دے پڑھائی دا ایسو سٹر

تصدیقے۔ مانوں، ڈاہوں وچ سائنس دیس میں پرں دی گالہ تھی وندی ہے۔
 غلیہ 'ایکڑان' پر وٹان رمانے وین۔ تجربے آتے مشاہدے کنیں بے
 تعلق۔ نرے عقیدے دے طور میں سمجھانے وین۔ سب زبانی کم
 ہوندے۔ جیوں کنیں ساڈے ہر روز دے کم کاریں نال ایں علم دا کوئی تعلق
 نہیں جوڑا وندا۔ سائنس ماں اے کنیں حقیقت دی تصدیق یا تردید کر سگن
 دا۔ سائنس آہدی ہے جو پائی لہٹی سطح ہموار رکھدے۔ ایں سطح کوں ہموار رکھن
 نو پائی اپی سطح کنیں جھکی سطح دو واہندے۔ اسان ایں حقیقت دی کنیں
 فطی، کھتاریں وی تصدیق کر سگدے نہیں۔ ایں واسطے اے سائنسی حقیقت
 ہے۔ جیڑھے اے آگھا وندی جو مل صراط وال کنیں پتلی تیں تلوار کنیں
 جھکی ہے، اسان ایہی تجربے نال، مشاہدے نال تصدیق نرے کر سگدے۔
 ایں واسطے اے عقیدہ ہے۔ ہک شخص دا ذاتی طور میں کنیں گالہ یا کنیں
 بیان کوں سچ یا کوڑ سمجھن۔ اے عقیدے ذاتی ہوندن۔ سائنسی حقائق غیر ذاتی
 آتے انجیکٹو ہوندن۔ حکمران ٹولہ ایں واسطے سائنس کوں عقیدے واکوں
 پڑھیندے جو ایں طور پدھاواں نال شاگردیں دا اے رویہ نہیں پڑا جو اوہر
 واقعے، ہر عمل، ہر نتیجے دے پچھوں کنیں سبب کوں گولن۔ جے انہیں وچ
 اے سائنسی رویہ پیدا تھی ونے تاں او اپنے ڈکھ سکھ دے متعلق سوچدیں۔ او

اے وی ماں سمجھن دی کوشش کریں جو ہک کھوں داٹے داٹے لو لوہندے
 تے ڈوہما کھوں کر ڈھتی ہے؟ او اے وی ماں سو پھسی جو ہٹ آتے مزدور
 سارا پٹنہ اوکھے کم کرین، انہیں کول آرام نہیں ملدا۔ ساری دولت او پیدا
 کرین۔ وت وی انہیں کنہیں کجھ نہیں ہوندا۔ اپے یا اپے ہال بھیں دے
 علاج واسطے دوا دارو نہیں گمن سکھے۔ اے ماں ساڈی سکولیں آتے
 کابھیں فوج تعلیم ڈیون دا طریقہ ہے۔ اے ٹیک ہے جو حکمران ٹولے
 استاد کول سہ کنہیں ماں نہیں آکھیا جو او تعلیم ایں رنگ فوج ڈیون۔ ہاں
 انہیں مالت انجھے پیدا کیتن بیندا اے نتیجے۔ بیڈے واہند ہندی ہے
 نہیں دے سارے قطرے اول واہند مال واہندے ہلدن۔ وسیب دے
 ہرے وطرے تے زاویے حکمران بلیندن، لوک انہیں رنیں اتیں ویندن۔
 اے ماں ہے طبعی سائنس دی گلاہ بیندے فوج سائنسی کھانقہ قرآن شریف
 دی آتیں وانگول حفظ کرائے ویندن۔ ایں واسطے ساڈے سائنس پڑھیں
 شاگرد دے سائنس پڑھن دے باقاعدہ وی سائنسی روپے تھیں بلدے۔
 مکرج، جغرافیہ، معاشیات، عمرانیات، ڈونجے علم ہن۔ اے طبعی سائنس وانگول
 ڈونجیں ڈوچار نہیں۔ اے وی نہیں جو اے سرے کنہیں ان ٹل، بے جود علم
 ہن۔ پاکستان فوج انجھا نساب بنایا گئے جو انہیں دے پڑھن مال وسیبی

تعلقات سمجھن فوج کوئی اضافہ نہیں تھی۔ زیادتی ماں اے کہتی تھی ہے جو
 اے علم پڑھ کے ہتھوں گمراہی آتے اندھا را دہدے۔ پہلی کنیں گمن کے
 پارہوں تھیں مطالعہ پاکستان دا مضمون ہے۔ آٹھیا اے گئے جو اے مضمون
 ات واسطے رکھیا گئے جو ساڈے شاگرد او فوجیات اتے اوں ماحول کنیں
 واقف تھیں ہندے نتیجے فوج پاکستان بٹے۔ وسیب فوج آج دا ہر واقعہ
 کل دے واقعے یا واقعات دا نتیجہ ہندن۔ مطالعہ پاکستان فوج وڈی وڈی
 آدمیں دا مال چٹا گئے۔ اے ثابت کرن دی کوشش کہتی تھی ہے جو انہیں
 وڈی آدمیں دی وجہ کنیں وسیب فوج بہتری آتی ہے۔ پہلی ماں عجیب کلا
 اے ہے جو او علاقہ جیہا آج پاکستان سہندے، ایں علاقے دے کنیں
 آدمی دا مال نہیں۔ ایذا اڑاے تھیندے جو اسان اپنے ملک دے کنیں
 آدمی تھیں فخر سے کر سکھے۔ ایں واسطے لہٹی دھرتی، اپنے ڈیس مال پیار دا
 جذبہ سرے کنیں پھدا اسی نہیں۔ ایذا یا اڑاے ہے جو اسان شخصیتیں دو
 پڑھدے رہندے ہمیں جو کوئی ہک آدمی آکے ساڈے ملک دے حالات
 ٹھیک کر ڈیسی۔ اسان مدد دے خاطر رہندے تھیں۔ ایسا وڈی آدمیں
 دی، اقبالیں آتے قائد اعظمیں دی جمال ہے جو ہوں سارے لوک مارشل
 لاگ لگن تھیں خوش تھیندن۔

ملک دی قوت باخبر، آگاہ آتے باضمیر افراد ہوندن۔ ہندوستان، انگلستان کنیں
 آدمیں، وساکل آتے دولت دے لحاظ مال اٹھوڑاے کنیں وی زیادہ ہا۔
 اٹھوں دے لوکیں وچ سرپا کے پلن دی عادت نہی۔ اسان انہیں درسیں
 دے پڑھے لکھے ہاے جنہیں ساکوں اندر وچن ترور چھوڑیا ہا۔ اساکوں لہٹی
 ذات آتے یقین نہا۔ اسان ابدالیں دے ترے کھتے جو ساکوں بچاؤ۔ او
 ساکوں غیریں دی غلامی کنیں تاں نہ بچا سکے، اٹھوں دے لوکیں کول لٹ
 پٹ ضرور گئے۔

ساہیں سکولیں وچ تعلیم ڈیون دا بکو طریقہ ہے، او ہے ول ول حقائق آتے
 عبارتیں کول زنا لواؤن۔ مافے دے زور مال ملازم خیال (Association
 of ideas) دے اصول مال اسان لفظیں کول رٹ گھنڈے ہنیں۔
 امتحانیں وچ ایں مواد کول لکھ تاں آندے ہنیں پر ایں تعلیم، ایں تدریس دا
 نتیجہ صفر نکلدے۔ چنگے بھلے آدمی، سکولوں طوطے تھی نکلدن۔ کیرے
 کیرے ڈگم کول روؤن؟ کیرے کیرے چھلیندے زخمیں آتے مرہم رکھوں؟
 کھلے، ہمدے، مسکدے آتے کھیڈدے ہال دے ہتھیں اسان پہیلی دا
 قاعدہ ڈے، اسان اوکوں ہک باہ تیں سکا کنیں ہلا ڈیندے ہنیں۔ ہک

نک الف بے ، اکھوا کنیں اوکوں آہے ہنیں جو یاد کر۔ ہنریا یاد نہیں کر
آدا اوکوں پگھی نال پنج ڈیندے ہنیں۔

ایں قلم دا کوئی احساس وی نہیں کریدا۔ تہرے بے کھتے گھنیں جو بک ہلی کوں
ہنرے وچ بند کھیتا گئے۔ اوکوں گوشت کھوایا گئے تیں نکتے کوں اوتدے آہیں
کھولا گئے۔ اوتدے معدے دے ایس بے گیدے گئے۔ اوتدا معدہ ایں
نوت وچ کم نشی پیا کریدا۔ نوت آدیں دے معدے خراب کر ڈیندے۔
آدیں کوں چھوڑا بنا ڈیندے۔ اے اگوں وچ کنیں کئی ذہنی بیماریاں دا شکار تھی
وین۔ اسان انہیں نال بھلائی کریداں کئی ذہنی بیماریاں دے
والے کر ڈیندے ہنیں۔ پڑھی واپکوں اسان انہیں بازی دی پنج ایں واسطے
کھیندے ہنیں جو اے داٹے پگ سگن۔ نتیجہ اے نکدے جو آدیں دے
اند دیاں عظمتاں مڑ وین۔ آج دا تقاضا ہے جو انہماں نظام تعلیم ہونے
ہونے وچ انسانی عظمت پھل پھل سکے۔ نظر ہنیں وچ آفاقیت پیدا
تھیے۔

آج ساڈے دانش ور، ماہرن تعلیم، پروفیسر اتے استاد دا اے فرض
تھیندے جو پاکستان وچ نظام تعلیم دا جائزہ گھنن، اپنے طور تعلیمی کمیشن بنا وین
مگن جو اسان اپنے ایں نظام دے نائیں دا پتہ کڈھ سکوں۔ آج استاد شاگرد

کنئیں عزت صرف لیں صورت کرا سگھے جو شاکرد واسطے وی کجھ کرے۔
اوندے ڈنگہ درو، سبک سدھر کول بچھے۔ ہک ننوں نظام دی بلیاد رکھے۔
رواستی تعطیلی انداز ہن نہیں مل سگھا۔ ہر شے آج دے مطابق کرئی پوسی۔
آج دے مطابق تھیون ہوں اوکھا کم ہے۔ لیں واسطے اپنے مال وی بہرنا
پوندے اتے ہنیں مال وی۔ لیں کم واسطے ماں آپ لہٹی سولی پاؤٹی اتے
آپ ای اپنے آپ کول لیں سولی میں پاڑھا پوندے۔ کون ہے جیڑھا لہٹی
سولی آپ پاؤے۔

وسیب آہیں تعلیم

مدیں کنوں پڑھن پڑھاؤن دا عمل جاری ہے۔ آج وسی وستی، نگر نگر سکول ہے، کالج آتے یونیورسٹیاں ہن۔ کل پڑھن پڑھاؤن دے ایں عمل کول مذہبی تھس حاصل ہئی۔ ہندوؤں، پڑھیں، یسویں، عیسائیں آتے مسلمانیں، ہمیں مذہبی عبادت گاہیں دے مال مال سکول دا وی اجراء کیتا ہویا ہئی۔ پیمان فوج اکیڈمیاں قائم ہن۔ پرائے وقتیں فوج جیون دے نہیں شعبیں ہنگوں ایں شے فوج وی ذاتی پاکیزگی، ڈوہمی دنیا فوج منجی دی خواہش آتے بیرواڈم آتے زور دتا وعدا ہئی۔ مالو مال اے تعلیم روزگار آتے چنگی زندگی دی ضمانت وی فریدی ہئی۔ پیمان آج مذہبی جذبات آتے سماج کول نہیں امداد کیا۔ امتحان علم دی خاطر، علم دے ذریعے چکے شہری پیدا کرن مقصود سمجھا وعدا ہئی۔ آج پاکستان فوج تعلیم دے متعلق پار نظر نے ہن۔

1۔ ماقبت آتے اگلے جہان دی بہتری کیتے تعلیم ہووے۔
2۔ روزگار دے حصول کیتے پڑھایا ونجے آتے تکنیکی مہارت حاصل کیتے ونجے۔

3۔ چکے شہری بنن کیتے آتے ریاست دے احکام کیتے پڑھایا ونجے۔

4۔ فرد دے صلاحیتیں کوں پوری پوری طراح چھلن چھلن آتے انہیں دے
حصول فوج رکاوٹیں کوں بنایا ونجے۔

ساڈا سماج یقین کرن کیتے انہیں پارں مقصدں انہیں یقین رکھیدے۔ جیلے
تورن جیلے مقصد دا تعلق ہے ناں آج دی سوسائٹی فوج اے مگن کانسٹی جو
زوج آتے عاقبت دی بھلائی کیتے کجھ کھیتا ونجے۔ زوج پاء عوندی ہے؟
بھلائی کیزھی گلہ فوج ہے؟ ایذا فیصلہ نہیں تھی سکھا۔ ساڈے سماج فوج
ایں پرانے حوالے ناں زور زیادہ جمعیت ڈیندی ہے آتے جمعیت ایندی آڑ
فوج، ایندے بھانے تعلقسی ادارن فوج فاشزم کوں رواج ڈے، لہٹی بالادستی
قائم رکھی ودی ہے آتے ایں بالادستی دے قائم رکھن دا ہر خطے اہر
کیندی ہے۔ اے بڑاں وی اسلامی تعلقسی نظام دی گلہ کیندی ہے، ایذا
مقصد ایلا ہوندے جو مذہب دے حوالے ناں دھونس ہا سکے۔ مذہب
دے حوالے ناں فاشزم کوں رواج ڈے سکے۔ فاشزم دا سدھا مطلب اے
ہے جو مذہبی یا نسلی تعصب کوں ہوا ڈے کے لوکھیں کنہیں سوچ سمجھ کھس
کنہیں، انہیں کوں تشدد دے ذریعے جانور بنایا ونج سکے۔ انہیں کنوں سوچ
آتے اختلاف دا حق کھس گیدھا ونجے۔ (اختلاف کرن آلا کافر ہے آتے جن
آلا مسلمان) ایلے ویلے پاکستان فوج پڑھن پڑھاؤن کیتے کتاباں، نصاب آتے

طریقہ تعلیم سہ کچھ ایں فاشرم دے حق فوج ہے۔ موجود سکولیں فوج کتاہیں
 کن ٹوٹے آلی کار زنا لویا فوجے۔ ایں نے کھیتے ہالیں دی کسل لائی
 فوجی ہے اتے جرمات نے فوج چنگا ہونے اونگوں انعام ہتا فوجے۔ اے
 ساری مار کتاہی اتے انعام اکرام دی فلا سنی اویا ہے جیہی جو ہک بانور دی
 تربیت دی ہندی ہے۔ ساڈے پرانری سکولیں فوج تعلیم دا رنگ مذہبی
 ہے۔ ساڈے یکے سماج فوج بے ایانی آگنی ہے۔ ایں کھیتے سکول ماسٹریں
 فوج وی بے ایانی آگنی ہے۔ ہالیں دے پدھانوں دو کوئی توجہ نہیں ڈتی
 فوجی۔ خاص کر جماعت اسلامی دا اثر پدھان پدھانوں اتہیں ایں کھیتے وی گندا
 پندائے جو پرانری تعلیم فوج سائنس رٹوائی فوجی ہے۔ سائنس دے
 ہونے ہونے تجربے اتے انہیں تجربیں اتے اصولیں اتے، ہمدیاں
 ہمدیاں نہیں بنا کر ایں پدھان اتے پدھانوں کول عمل فوج گمن آون، پدھان
 اے دی شخصیت دا حصہ بناون دا ناں ای سائنس ہے۔ پر اتہاں سائنس
 وی انہیں خیالیں اتے اصولیں دا مجموعہ ہٹن کنوں رہ گئی ہے جینکوں اسان
 گل فوج نیسے فوجیہ۔ اسان انج شخصیت ہمیں، علم ساڈی شخصیت کنوں
 انج ہک ہانکاری ہے۔ ڈوہی گندی کلا اے ہے جو اسان مذہب اتے
 اسلام دے ناں اتہیں جرمات شد کرے ہمیں، اے تشدد اتے سختی لوکھیں

کول مذہب آتے اسلام مال منگی صورت فوج جیسی ہی ہے۔ تاریخ گواہ ہے جو مذہب ترغیب آتے تبلیغ دی وجہ کنوں لوکیں فوج مقبول تھیں۔ سلطنت روما فوج جیسا عیسائی ہوئے ہا اولکوں بھاء فوج سٹ ڈنا ویندا ہی۔ اوبا سلطنت روما ہی آتے اوہو قیصر روم ہا جنیں عیسائیت قبول کیتی۔ اسان ایں بحث کنیں ایں نتیجے آتے ہے ہمیں جو آج ساڈے سکولیں فوج جیوں تعلیم ڈتی ویندی ہی ہے، او ساڈی مذہبی آتے سماجی ضرورتیں کول پورا نہیں کریدی آتے نہ ای ایں طریقہ تعلیم دے مال اسان اگول ودھ سکدے ہمیں۔ او تعلیمی ادارے جتھان جو ننوں طرز آتے تعلیم ڈتی ویندی ہے، او یا مال عیسائی مشنریاں، اسماعیلی یا پرائیویٹ شخص آتے کمپنی دی ملکیت فوج ہن جتھان ساڈے ملک دا ہک خاص طبقہ ای پڑھ سکدے۔ غریب پرائے فرسودہ تعلیمی ادارن فوج پڑھدن۔ باوجود صلاحیت رکھن دے وی او سولیات آتے صحیح تعلیم نہ ہوون دی وجہ کنوں اگول نہیں پڑھ سکدے آتے چنگھیں ملازمتیں فوج نہیں آسکدے۔ ایں کیتے اے نظام تعلیم روزگار ڈیون فوج وی ناکام ہے۔

چنگا شہری او ہوندے جیسا جو ملکی آتے حکومتی امور کول سمجھ کیں اوندے فوج حصہ پاوے۔ جتھان ڈنڈے دے زور آہیں پڑھایا ویندے، او کڈاھیں وی

ایں قابل نہیں تھی سگھے جو ملکی، سماجی آتے شہری معاملات وچ کردار ادا
 کر سگن جیندے نال سماج دا ودھارا تھیوے۔ آج جریعا ترقی یافتہ ملکیں وچ
 تعلیم دا مقصد سمجھا ویندے، اولے ہے جو افراد دی راہ کنوں اؤر کائنات
 بہنیاں و بہن جیندی وچ کنوں انہیں دی ذات نکھر نہیں سگھدی، چھل پھل
 نہیں سگھدی۔ ظاہر اے جو جتنا آدمیں کول بانوڑی و انگوں پٹنڈے دے
 زور نہیں پدھایا و نچے، انہیں کول ہر وقت خوف وچ رکھیا و نچے آتے اے بے
 کٹالے کنوں دے بعد روزگار وی نہ ملے تاں اؤ نھیا قی مریض ہی بلسی آتے
 اتدی شخصیت دے نکھار دا سوال ای پیدا نہیں تھیندا۔ ایں یکے جائزے
 بعد ساڈا اے فرض بٹدے جو حکومت آتے نظام تعلیم بدلن کھیتے زور سٹوں۔
 کٹھے تھی کنیں ایں حالانہ نظام دے خلاف احتجاج کرن۔ لنگوں بدلن دا
 مطالبہ کرن۔

(اے لکھت 1990 وچ سزائیکی شاگرد سانجھ دے میگزین 'سنیورا' وچ چھپیا
 ہئی)

رسول آتیں ترتیت

پرودے دی اسلامی حیثیت آتے سماہی نوعیت کیا ہے؟ پرودہ کیرھی سد تھیں
جنسی پاکیزگی قائم رکھن قوج معاون ہے؟ انھیں سوالیں دے صحیح جوابیں آتے
ساڈے مستقبل دے سماج دی صحت دا دار و مدار ہے۔ ذرا غیر جذباتی انداز قوج
انہیں کالیں آتے سوجن۔

پرودے دی اسلامی حیثیت:

موجودہ صورت قوج پرودہ اسلام دے ابتدائی ڈیزائن قوج کڈاڑیں نہ پا۔ حضور دی
مدینے آمد دے فٹھے، مدینہ ہک پھوٹا جیہاں شہر پا۔ مدینے دا سماج زردمی پا۔
اساں ذرا آج کنوں پنجواہ سال پہلے اپنے سماج دا تصور کرؤں۔ مٹی دے ہک ڈوڈ
کوٹھیں قوج سارے غاندان دی رہائش ہندی ہئی۔ ایسہ جھکے جو پیلہیں کنوں
بے نیاز ہوندے ہن۔ ہک کٹ، ہک جاہ دے آتے، ہک گھر وانگلوں
فردہیں دے قوج رہندی ہئی۔ چنانچہ جیڑھے حضور مدینے گئے تے ایسہ فیصلہ
کوتے، جتھاں حضور دی ڈاچی ہسہ ویسی، افریں گھر آئیں دے کٹھے حضور قیام
کرین۔ ایں کنیں صاف ظاہر تھیندے جواؤں وقت جو پیلیاں کائناں ہن۔
ہر دے دے حکم آؤں دے بعد وی تاریخ قوج ثابت تھیندے جواکڑ گھر جو پیلہیں
دے بغیر ہوندے ہن۔ لہذا جوہی دے بغیر گھر قوج آج دے پرودے دا کوئی

امکان کانتاں ہا۔ خاص کر عرب دے بدوی، نہیں فوج رہ کیں، کہیں صورت
فوج موجود پر وہ نہ کر سگدے ہن۔

عرب فوج اول زمانے، شہری آبادی ہوں تھولی ہئی۔ لوک قبائل دی صورت
فوج اٹھیں، بھیڑیں، بہریں مال ہک جوہ کھنیں ہئی جوہ دؤ سفر کرندے رہ وندے
ہن۔ نہ اول علاقے فوج کپاہ تصیدی ہئی، نہ کوئی زیادہ مقدار فوج کپہا تیار
تصیدا ہا۔ ڈیرہ غازی خان دے پہاڑی علاقے دے بلوچیں و انگوں بھیڑیاں
دی ان آتے اٹھیں دی مس دیاں کھتیاں، ڈھے پاتے وندے ہن جنہیں
مال برقعے بٹاؤن، ظاہر ہے نامکن ہا۔ ٹھیک ہے، کچھ گھریں کول، ستر آتے
ریشم دے پتلا کپہا میر ہا، لیکن اسلام چند مال دار گھرائیں آتے غاندانیں کھتے
نہی آیا۔ عملی طور آج و انگوں پر وہ کہیں صورت فوج ممکن نہی آتے نہ وقت آج
دے رواج و انگوں، اول قلمے اے مستقل ریے۔ اول قلمے ایذا سدا سادا
آتے قابل عمل مطلب ایسہ گیدھا گیا ہا جو تربیتیں ہن ٹھن کھنیں، بغیر
ضرورت، مرد دے فوج نہ گھمن پھرن۔ جیوں جو اسلام کنوں پہلے، او 'حکاظ'
دے میلے فوج شریک تصیدیاں ہن۔ معمولی سجدار آدمی وی ایسہ ہان سمجھ
سگدے جو قبائل سماج فوج صورت کن آج و انگوں پر وہ نہی تھی سگدا نہ کھتا گیا
ہا۔ جڈاں اسلامی خلافت اسلامی ملوکیت فوج تبدیلی تھی گئی، نو ایسہ دے

نقاء رؤی شنشاریں دے طور طریقے اختیار کر گیدے۔ قبائلی سماج آہستہ آہستہ
 باہمی داری سماج فوج بدل گیا تاں پردے دے متعلق قرآن شریف دی متعلقہ
 آیت دا غلط مفہوم گمن کہیں، موعودہ طرز دے پردے دا رواج تھیا۔

پردے دی سماجی نوعیت

پیداواری عمل آتے زدی سماج دے ترقی کرن نال پردہ اعلیٰ طبقے دا امتیاز بن
 گیا۔ اسلام دے نال آتے باہمی دار آتے دولت مند طبقے اپے آپ کوں عام
 لوکیں کنیں اعلیٰ آتے برتر رکھن کیتے پردے کوں لہٹی برتری دی علامت جوڑ
 گیدا۔ بے ایس پردہ اسلامی اے تاں وقت اسلام انجھی 'بیڑھی کھیر' ہے
 بیڑھی غریبیں کنیں نہیں لگھج سگھندی۔ زکوٰۃ آتے صدقے دے ثواب کنوں
 فرب پہلو ای محروم ہن، پردے دی پابندی انہیں کیتے ناممکن ہے۔ بیچ
 وقت دی نماز آتے ہانڈ دا روتہ ہٹ آتے مزور کیتے کوئی سوکھی کلا نہیں۔
 انہیں فرائض کوں پورا کرن کیتے بیڑھی تکلیف پائی لاؤن والے ہٹ کوں
 تصدیق ہے، اوتدا اندازہ بھلی دے پکھنیں آتے ایہ کنڈیشنیں جڑھ ہن آے
 عین کر گھدے۔ وقت وی ہٹ اے جی فرائض پورے کرندے۔ پر
 اوتدی لہن تسکین دا احساس کس گیدا وندے، کیوں جو اوتدی ذال پردہ
 نہیں کرندی، اونکوں باہر کم کرنا ہوندے۔ اونکوں بے حیا آتے بے غیرت

آگہ کہیں ذلیل کہیتا وُعدے۔ ایں کنوں مزید کیا واضح تھیوے جو اعلیٰ طبقے لہٹی
 برتر حیثیت جتاؤن کہیتے موجود پردے کوں، اسلام دی آڑ گھن کہیں رواج ہونا ہا۔
 آج متوسط طبقہ افس اعلیٰ طبقے دا پھلک بن کہیں پردے کوں اسلام آتے
 غیرت دی علامت بنا کہیں، اپنے آپ کوں برتر کرن دی کوشش کریندا پئے۔
 موجودہ پردہ اسلام دا نہیں، طبقے دا شعار ہے۔ اسلامی مساوات دا مظہر نہیں
 بلکہ غریبیں وُج احساس کمتری پیدا کردے آتے متوسط طبقے وُج مریندا
 احساس برتری دا وسیلہ ہے۔

پردہ آتے جنسی پاکیزگی

کیا واقعی پردہ جنسی پاکیزگی دا معافن ہے؟ قطعی طور آتے نہیں۔ جنس (sex)
 ہک فطری جذبہ ہے۔ قدرت ایں جذبے اہیں نسل دی بھا دا دار و مدار
 رکھے۔ کلمہ ہک ضرورت ہے۔ لہنوں جنس ہک ضرورت ہے۔ بجھے کہتے
 روٹی دی کھس راہوٹی ہے۔ لہنوں نر مادہ دے درمیان، عورت مرد دے
 درمیان ہمیشہ کھس باقی راہوٹی ہے۔ بجھے کنوں روٹی کھس گیدی وُجے ناں کلمہ
 ختم نہیں تھیدی، وُدھدی ہے۔ عورت آتے مرد کوں وُکھو وُکھ کر ہونا وُجے
 ناں ایسہ کھس گھنن دی بھانے وُدھسی۔ تربیت ہک پُ اسرار شے بن
 وُیدی ہے۔ ایسا نتیجہ کچے پردے آتے عزت دی جاہ تیں بے راہ روٹی

نکلے۔ قابعدے پائی دے اکوں بندہہ چنا ونے ماں پائی اپا اصلی راہ چھوڑ
 کیں اتیں اتیں کھنڈ ونے۔ مورتیں کوں گھریں تیں کھو نہیں ونج ڈھک
 کے اماں بنسی ہڈے دی صحیح نکاسی کوں روک ونے نہیں۔ نتیجہ کچی
 آتے بے راہ روی۔ پھل کنیں پہاڑ سوئے لگھن۔ برقعے ونج اندھی کائی
 پکھش بن ونے ہے۔ ہک مورت مرد دے درمیان رواجی فاصلہ، ڈوہما
 برقعہ لیں شوق کوں دو آگے کر کنیں براہیں دو آمادہ کرے۔ پھمیں اوقاٹے
 پیدا تھیدی ہے بینداناں فحاشی ہے۔

انسان بانوریں دی سطح کنوں بلند ہے۔ مورت مرد دا گان ڈاندہ دارشتہ نہیں۔
 اجواء ونج مورت ساڈی ماہ ہے۔ کجھ ڈڈے تھیں ماں مورت ساڈی بھین
 ہے آتے اکو تے ونج کنیں بھرپور زندگی گزارن کھتے مورت کوں مرد دی
 آتے مرد کوں مورت دی بطور سلجھی آتے رفیق دے ضرورت ہے۔ او
 بانوریں ڈانگوں صرف زماہ نہیں۔ ہموار آتے صحت مند زندگی گزارن کھتے
 مرد آتے مورت دا محض کھلازمی نہیں بلکہ ڈوہیں دیاں طبعتیاں آتے مزاج
 ونج ہم آہنگی ضروری ہے۔ ہک پے نال صحیح محبت ہونے۔ پھی آتے صحیح
 محبت دی بنیاد بنسی کھنڈ عطاوہ ہڈباتی آتے ذہنی ہم آہنگی آتے ہندی
 ہے۔ ساڈے لیں پردہ ستم ونج اے محض حسن اتفاق ہوندے جو شادی

دے بعد کہیں جوڑے دی ڈہنی آتے ہڈباتی سلح ہکا ہووے۔ تھیندا اے
 ہے جو شادی دے اہدائی پُسنوار جہانی ضرورت دے ہتھ کچھ درست لکھ
 وُندن۔ پ اگوں ہال پچے تھیوں بعد طبعیتاں دے اختلاف ابھر آندن۔ اگ،
 لوک، تیل آتے کاٹھیں دے مسٹے سامے آندن۔ ایذا نتیجہ کڈاہیں مکمل غانہ
 خرابی آتے موما ہک مسلسل ہمئی آتے کوڑ دی زندگی فوج ظاہر تھیندے۔
 خانگی زندگی فوج ہڈبات دی تسکین نہیں تھیندی۔ ہڈبات آڑ کوئی نہ کوئی
 رستہ گول گھندن۔ عورت کون مرد دی زندگی کنیں اُج بیج رکھن دا غیر فطری
 نتیجہ چھوڑ دے پاسے رغبت، جوئے، نش بازی آتے ایہو بھنیں نہیں
 شکھیں فوج نکھدے۔

نچلے طبقے دی عورت اتھیں جو او قبائلی سماج یا یا باکھیر داری سماج لیں طرح
 دے پردے دی متھل نہ ہئی۔ اُج دے سرمایہ دارانہ سماج فوج وی کہیں
 مزور آتے ہٹ دی ڈال واسطے ناممکن ہے جو لیں طرح دا پردہ کرے۔
 سرمایہ دارانہ سماج فوج تاں ہتھوں ضروری تھی وُندے جو تربت اقل تاں
 رد دے کٹھے کم کار کے نٹاں کم از کم اوتدے کنڈ پھمبول شہر بازار سودے
 ہوں دوا علاج دے دھندے نیٹاؤے۔ لیں حالت فوج پردہ کھتاں رہ سکھے

جرحے کوئی عورت ڈوپار پالیں دی 'ماہ' ہوئے آتے دنڈ آتے بے سارا
ہوئے۔

اصل فوج تان عورت دا پردہ ساڈی اکثریت آتے عام لوکیں دا مسئلہ ای
ہیں۔ اے محض متوسط طبقے دی منافقت آتے انج پیج رہن آتے آپ کوں
عزت دار بناؤن دی ہک کھس ہے۔ اے اپنے آپ کوں مزدوریں آتے
کسانیں کنوں زیادہ اعلیٰ، زیادہ دولت مند آتے زیادہ غیرت مند ثابت کرن
واسطے اپنے ملکیتاں دودھیندن آتے قلا انھیں کوں ڈک ڈک آتے کج کج
رکھیندن۔ عورت انھیں دی اعلیٰ ترین ملکیتیں قبعل ہک ہے۔

ہن تنوں سماج دیاں ضرورتاں او وقت سر آتے گمن آہین جو عورت ہک
ملکیت دی شکل کنیں نکل کنیں انسان دی شکل فوج اپنا بار آپ پاؤن
واسطے سامنے آوے۔ آج ایں ملکیت کوں پالن اوکھا تھی گئے۔ باگیرداری
سٹم دی کھد دے اے گل پھنکین۔ انھیں کوں بوسیدگی دا کھر کھا گئے۔
اے کھد محض ہک دھکا منگھ ہی ہے۔ لوند ایں گلہ دی جو ایں وقت دی
آؤز آتے لیک آکھ کجھ بھیٹیں سامنے آؤن۔ ملامت آتے کل کل دانسان
پن آتے لہٹی صنف کوں سدیں پرانے ایں ظلم کنوں نجات ڈیوانن۔

(اے لکھت 1970 دے پھیکیوی ڈہاکے فوج توڑہ کنیں نکھتے سرائیکی

سیکڑن 'سلیبا' فوج پھیپیا ہی۔)

ہل نہ گلو

ہر دن بدلے، ہر رات بدل دی ہے۔ کیا وقت کڈائیں اس وی بدلی ہوئی
ترت دی مت کھری دی بجائے نیچے فوج ہو سی؟ کڈائیں او لہٹی سنجان
آپ کریسی؟ کڈائیں لہٹی عزت دی آپ رکھو ہوسی تیں مردوں کوں
نکباتی تیں چوکیداری کنیں پھنسی لمسی؟ اے تے ایہو جیں ڈھیر سارے ہئے
سوال ہن جیہدا جواب صرف سماجی سائنس ڈے سکدی ہے؟ اے سماجی
سائنس انجما علم ہے جیہدا سماجی مظاہر، سماجی تبدیلیں دے اصولیں دا مطالعہ
کرنے تیں مختلف سماجی مظاہر دی توجیہ کردے۔

کنیں طے، کنیں فرد، کنیں جنس دی سنجان سماجی رشتے کریدن۔ خود سماجی
رشتیں دا تعین پیداواری طریقے کریدن۔ ہک زمانہ ہا بڈاں زمین سب کنیں
ڈا پیداواری ذریعہ ہئی۔ اے سماج جاگیرداری سماج ہا۔ جاگیردار تیں زمیندار
طے ہتر اقدار تے حکومت ہئی۔ اول قلمے کھلی منڈی محدود ہئی۔ تعلقات
دی نوعیت ذاتی ہئی۔ زمیندار دے تعلقات اپنے مزوں تے ڈو بھیں
کارنگوں مال پر مسل ہن۔ انہیں تعلقات کوں مزید پر مسل رنگ ڈیون کو کنی
ہنیاں رساں ہن۔ زمیندار مزوں، کمی ہک ہئے دی شادی غمی فوج شامل
تھیوے ہین۔ ہک ہئے مال ڈے گمن ہا۔ اس سماج فوج ذاتی وفاداریاں

اہم ہئین۔ ایں کیتے شادیاں برادری وُچ کیتاں وُندیاں ہن۔ ہک خانوادے دے لوک ہکی حولی یا کھلے اماطیں وُچ ہندے ہن۔ روزی واسطے بے باہر وُہن با تاں اکڑا خاندان دے خاندان ہئی جاہ تیں لگے وُندے ہن۔ لہج وُانگوں ملازمتیں دا طور طریقہ نہی جو کھامرد یا عورت اپنے گھر کتیں باہر تے۔

پیداواری طریقے بدلئین۔ سادہ آلات دی جاہ مشین گھن گیدی ہے۔ مشین مال تھولے وقت وُچ ہوں مال تیار تھیندے۔ لہذا منڈیاں وُسیج تھی بھجین۔ ایں سرمایہ داری وُور وُچ ہر شے وُکاؤ مال ہے تیں منڈی دی شے ہے۔ انسانیں دی محنت، انسانیں دی صلاحیت اے وی وُکاؤ مال بن گئے۔ انہیں نئوں مالات وُچ ذاتی تعلقات جڑے جاگیرادی سماج وُچ ہن، باقی تیں رہ سکے یا سکھدے۔ او سماج بدلدی ہئی ہے تیں ہوں کجھ بدل گئی ہے۔ پر سئل وُقاداریں دا سمجھ وُطل گئے۔ برادری دی وُور تھ گئی ہے۔ ہر فرد وُکھو وُکھ ہے۔ ہر کوئی اپنے مفاد دی سوچیندے۔ ہن ہمرا بھین دا سر تیں کج سکھو، نہ او بھین دا مان ہے۔ ہر ہک کوں اپنے ہی بت دا بھگوے۔ اگے وقت عورت بڈیاں کنیں ہوش سنہلیندی ہئی، اپنے آپ کوں گھر دا نہیں بلکہ برادری دا ہک فرد بھیندی ہئی۔ آمد وُ رفت دے

وسیلے محدود ہن۔ انسان دی اڈوکل اڈوکل دی آمد و رفت محدود ہئی۔ اوہک
 محدود ماحول وچ پلدے ہن۔۔۔ اپنے آپ کوں چکھنیں اوندے وچ ڈھال
 گھدے ہن۔ وکل دے لڑیں وانگوں برادری دے افراد خانوادے دے مال
 تعلق رکھیندے ہن۔ برادری دا اتحاد اتفاق، کٹھ اویں زمانے سلامتیاں
 تحفظ دا ڈھیراں ہن۔ انہیں حالات وچ شادی برادری وچ کھیتی وندی
 ہئی۔

میں پتلے آگے آیاں جو او سماج مردا پئے، بلکہ آخری دم ہنس۔ برادریاں تک
 بھین۔ فرد وکھو وکھ تھی گئے۔ ارج حالات دا تقاضا ہے جو اوم آبادی بیکار
 تے ٹکھی نہ زہوے۔ راج بک مرد خاندان دا بھکوا نہیں چھک سکدا۔ عورت
 کوں وی گذران واسطے کارخانے تے سرکاری ملازمتیں دا رخ کرنا پئے گئے۔
 اہل کوں چکھنکی سلامت پیدا کرنی پندی ہئی ہے۔ تعلیمی سلامت ودھانویں
 عقی ہے۔ بھل خوشحالی دی گذران ممکن نہیں۔ ارج ساڈے علاقے دی
 عورت زیادہ تر تعلیم دا پیشہ اختیار کھیتا ہونے۔

سماج دا پرانا ڈھانچہ تہدا پئے۔ نواں ڈھانچہ بٹدا پئے۔ ارج ساڈی عورت ناں
 مکاں پرانے حالات ہال گزارہ کر سکدی ہے عین ناں اے ممکن ہے۔ عورت
 اہل معاشی میں چھکی زندگی واسطے پندی ہے۔ اوندے خیالات وچ فرق

آمدے۔ ننوں خیالات دے مطابق اونکوں ماحول تے آزادی نہیں ملدی۔
 انہیں یجیں کالیں دا نتیجہ اے ٹکدے جو عورت لیں نطھے ہوں ہنڈاتی
 تے ذہنی کرب و فوج ہے۔ ہر عورت دے خوشیں دی معراج صحت مند
 پنل جیں پے، ہک ہموں جیاں صاف ستر اگھر ہے۔ اے عورت دی
 جنت ہے۔ لیکن لیں جنت تاہیں ہنوں کنیں چلے راہ فوج کنی کندھیاں ہن۔
 برادری دے بندہ ترث اگھیں۔ ہائے طریقے تے شادی نہیں تھی سکدی۔
 ننوں حالات دا تقاضا ہے جو عورت کول ہر سل آزادی ہتی ونے۔ اوندے
 انہیں اعتبار کیتا ونے۔ اول کنیں چوکیدار تے نگہبان بنائے ونہن۔ ہن ماں ہج
 دے گل روڈی دے پٹے ہن۔ ماں کھتاں ہے تے ہج کھتاں ہے۔ بے
 ہکی باہ تیں وی ہن تاں ایٹھے مصروف ہن جو اپنے گرد و نواح دے لوکیں
 کول ہیکہ ہک تے فرت نہیں سکدے۔ انہیں کول ایٹھی وی فرصت نہیں جو
 ایٹھی اولاد دی طبیعت میں مزاج کول سمجھ سگن۔ بھلا انہیں حالات فوج ماں
 ہج دی کھیتی ہوئی شادی کیوں کامیاب رہ سکدی ہے؟ خود عورت بند ہے۔
 رسیں تے رواج فوج بکڑی ہوئی ہے، عورتیں کول تاں حیا دے ماں تیں
 بے حیائی دی مودتی تیں قربان کر ڈتا گئے۔ لہذا او کیا پسہ کرن؟ کیا سونہ؟ کیا
 فیصلے کرن؟

کیا اسان اپٹیاں خوشیاں ہمیش لائنوں جموٹی رسمیں، جموٹی عزتیں، جموٹی
 نیک و نمود آتیں قربان کرے رہوں۔ ٹساڈا کوئی وی جواب ہوئے، میڈا
 جواب اے ہے۔ وک بدل بگھین، رت بدل بگھنی ہے، تربت وی بدل
 ونے۔ پائی رسم، رواج، بند عن بدل ڈیوے۔ لہٹی سچان آپ کرے۔ مرد چوکیداری
 کر کنیں تہاڈی عزت دی رکھوالی نہیں کر سگدا۔ ٹساں اپنے آپ کوں سچاٹو۔
 ٹساں لہٹی طاقت و دعا و جو لہٹی حفاظت کر سگدے۔ ایں گوگو کوں بھوڑا پوسی ہیں
 مستقبل دے روشن راہیں کوں اختیار کرنا پوسی۔

(اے لکت ۱۹۷۷ وچ تونہ کنیں نکھتے سرانگی میگن 'سنیا' وچ بھپی
 ہئی)

قرۃ العین طاہرہ

ایں جیون ساگر فوج تریٹ ذات دے طفلیوں کہیں نہ کہیں جسے فوج کجھ
موباں، کجھ لہراں ابھرن تے اوندی ذات کتناہیں واقعیں دا مرکز رہی ہے۔
اے ہوں گھٹ تھئے جو کہیں ہک شخص فوج خن، دانش، جرات تے
انلاس کٹھا تھی گیا ہوئے۔ قدرت دی اے دان قرۃ العین طاہرہ کوں
تھئے۔ اے شعلہ پابیندا سیک تیں سوہمئل اول وقت دے ایران محسوس کیتا
یا۔ قرۃ العین دا اصل ناں فاطمہ زریں تاج یا۔ اے ہک مشہور عالم دین مابھی
نلا صالح دے گھر ہی ہئی۔ نلا صالح ایرانی مجتہد یا۔ اے گھرانے لہٹی علمیت
دے حوالے نال ایران فوج محترم ہاندا ہا۔ ایران دی بھونیں کنہیں کئی
مذہب اٹھن۔ کئی مذہب اگوں تے ودھن۔ کہیں فوج اٹلا وادھا گھانا تھئے جو
ہک نئوں مذہب دا درجہ گھن گئے۔ سید علی محمد باب 1918ء فوج شیراز دے
ہک تاجر گھرانے حمایتے اول اے دعویٰ کیتا جو محمد علی او دروازہ ہے جنہیں
کنہیں گور کے ہی مدی یا پارہوں امام دا علم حاصل کیتا فوج سکھدے۔ باب
مورتیں دی آزادی دے حق فوج یا۔ قرۃ العین طاہرہ بابی عقیدے کوں قبول
کیتا۔ ایں واسطے اول مورتیں دی آزادی دے حق فوج نلوائیں تے گھر آئیں
دی مخالفت کیتی۔ سرنبھیں دے گھرو ایں آزادی دی پابت فوج پابہرہ آئی۔

ایران دے بادشاہ بانی تحریک کول لٹٹی بادشاہت کیجے خطرہ سمجھا۔ انہاں
 بائیں دے تھل عام دا حکم دتا۔ بانی بادشاہ تے اوتدی فرج دے خلاف
 لوے۔ قرۃ العین وی انہاں نال مونڈے نال مونڈھا بلا کے لوی۔ شاہ
 ایران قرۃ العین طاہرہ کول دیکھ کے آکھیا: 'بگڑا پیدا نرغ زبا دار' (پھوڑ دپوڑ۔
 سویرا مکھڑا ہس)۔ شاہ قرۃ العین کول شادی دی پیشکش کیتی۔ پر لیں شاہ
 دے منہ تے تھک دتا۔ ہیندے بعد شاہ لیں چندر صورت کول 1852 فرج
 کچی گٹ کے مرزا دتا۔ قرۃ العین طاہرہ ایران دی قومی شاعرہ دی حیثیت
 رکھدی ہے۔ ایسے نظماں فرج ہوں کاٹ ہے۔ ایندیاں ہوں ساریاں نظماں
 ضائع تھی گھین۔ ہک نظم اقبال دے 'باوقید نامے' فرج دتی ہوئی ہے۔ او
 فارسی پہل فرج ہے تے دینے اوتدا ترجمہ دتا گئے۔

بے میڈی نظر تیبے آہیں آئے سائے چہرہ بہ چہرہ زو بہ زو پوے۔

تکیوں نم داماں نکتہ بہ نکتہ نو بہ نو (وال وال) دساں۔

تیلے دیکھوں لو میں صبا وانگوں ہئی آں۔

کھر کھر، دردوں کوچہ کوچہ تے گلی گلی

تیلے فراق فرج میڈا خون دل لہنوں واہندے

دہلے دہلے، موج بہ موج، چشمہ بہ چشمہ، ندی بہ ندی
اپنے دل فوج ظاہرہ سوا سیدھے کہیں گوں نہیں ڈٹنا۔
صلحہ بہ صلحہ، لہ بہ لہ، پردہ بہ پردہ، توبہ تو

اشیں شعریں کہیں اوندے کلام دا زور محسوس کیتا فوج سگہے۔ لوظ بہنوں بہن
جیوں تھل فوج دریا دیاں مویاں اٹھدن۔

(اے لکھت 1990ء دے فوج سرائیکی تربیت سانجھ دے میگزین 'سنیہا'
فوج بھگی ہئی)

سرائیکی قومی تحریک

سرائیکی قومی مسئلہ

آج سرائیکی قومی مسئلے فوج ایفلی ہان نہیں جو آساں لیں مسئلے دے سارے کوئی ایجنٹ بیت سکوں، تھی سکدے جو ضمانت وی ضبط تھی ونجے۔ ہ لیں مسئلے فوج ایفلی ہان ضرور ہے جو لیں مسئلے دے حوالے مال لوک ساڈی گلہ سنن، لیں مسئلے دے حوالے مال آساں کجھ نتویاں قدریاں پیدا کر سکوں۔

نتویاں قدریاں پیدا کرن ہک پیغامبرانہ کم ہے۔ اے کم نتویاں قدریاں، نتواں انلاق، نتوں سوچ آتے نتواں فلسفے کرندے بیحدے مال نتوں دنیا دی تخلیق تصدیق ہے۔ مستقبل دی سیاست یا لنگوں نظریاتی سیاست آکھیا ونجے، آہدے کیتے انہیں نتوں قدریں دی تخلیق لازمی شرط ہے۔ مستقبل دی سیاست دے اٹ ہک عملی سیاست ہے۔ عملی سیاست ہک سماجی سرگرمی ہے بیحد مقصد حصول اقتدار ہے۔ حصول اقتدار کنہیں مراد فیصلے کرن دا اختیار ہے آتے فیصلیں کنہیں مراد انجھے فیصلے ہن جنہیں دے نفاذ کیتے ریاستی مشینری فوجی فوجی ہے، بیحدے ذریعے دولت دی وڈ تھی سکے، جنہیں مال کجھ کمیں آتے سرگرمیں کوں قوت مال روکیا ونجے آتے کجھ کوں قوت مال آہوں ودھایا ونجے۔

ہر سماج وچ اقدار دے پھولے وڈے مراکز ہوندن۔ سماں پھینھی قسم دی
 سیاست پئے کرے ہاؤ اول سطح دے اقدار دے مراکز وچ اول طرائق دا
 تعلق پیدا کریو جو توازن تباہی وچ ہونے۔ انہما کرن ہک فن ہے آتے
 ہر فن دے پھول سائنس ہندی ہے۔ پے لیندے باوجود وی فن فن
 رہندے۔ ہر فنکار دی ذاتی صلاحیت آتے ولا ولا دا عمل اوندے فن کوں
 نکھرنے۔ جیوں جو آکھیا ویندے جو مشرق مشرق ہے آتے مغرب مغرب
 ہے۔ بالکل ہی آساں آکھ سکدے نہیں جو سائنس سائنس ہے آتے فن فن
 ہے۔ فن وچ کڈاڑیں وی افراد دے کردار کوں بھلایا نہیں وچ سکدا۔

ہر دور دی عملی سیاست دے اپنے تقاضے ہوندن۔ قبائلی دور دی سیاست،
 فیوڈل دور دی سیاست آتے انڈسٹریل دور دی سیاست دے انجوائن و طیرے
 ہن۔ مثال کھیتے فیوڈل دور وچ جو کوئی وی کجھ اسلحہ، کجھ پیسہ آتے سواریں
 دی جمعیت کھٹی کر گھنے ہاتھیاں اوکھیں زمین دے ٹکڑے آتے قبضہ کر گھندا
 ہی آتے وت لیں زمین آتے لیندے کنیں حاصل تھیونگیں آلی آمدنی کوں
 اپنے ہنریں وچ وڈے پیندا ہا۔ فیوڈل لارڈ بادشاہ دی بادشاہت دا تحفظ کریندا
 ہی، لہذا سماجی نیوکلئس افراد دے گرد بندا ہا۔

انڈسٹریل ڈور دی سیاست زیادہ مفرد ہندی ہے، لہذا ایسے وچ اقدار دا نیوکلئس فرد دی بجائے سیاسی پارٹی ہندی ہے اتے سیاسی پارٹی وچ بیہدی بیڑھی اہمیت ہندی ہے، اوں حساب نال اقتدا سیاسی قد کاثر بندے۔ لہذا فیوڈل سیاست کاری وچ فرد اتے انڈسٹریل سیاست کاری وچ تنظیم اتے پارٹی بنیادی رول ادا کریں۔ جتان فرد دا رول بنیادی ہوسی او فیوڈل سیاست کاری ہوسی۔ ایسے وچ بے کوئی تنظیم دا کوئی وجود ہوسی ویسی تاں او اجدانی تنظیمی صورت وچ ہوسی اتے تنظیمی تشکیل فرد دی آہ کار ہوسی۔ فیوڈل مزاج تنظیم کنوں گرنے ہے۔ جیڑھے کوئی معاشرہ فیوڈل کنیں انڈسٹریل ڈور دے عبور کنیں گروا پیا ہووے، اتھاں تنظیم دی لوزہ دا احساس تاں ہوسی پر تنظیم کاری ہوں اوکھی ہندی ہے۔ فیوڈل سماج وچ فیوڈل لائل پور دا گھنڈ گھر ہوندے پر عبوری ڈور وچ جیڑھے ذرائع پیداوار بدلے پنے زمین، نئی نئی ادارے جودن اتے تنظیمی سطح ہوں جھکی ہندی ہے تاں اوں ڈور وچ فیوڈل وی لہٹی مرکزیت کھیتے انہیں ادارں وچ نیم فیوڈل دی صورت وچ آندے۔

لیں فٹھے آساں لیں عبوری ڈور فہل گرووے پنے ہئیں۔ ماضی مال کوں ترتیب پڑندے، لہذا آج دی صورتحال کوں سمجھن کھیتے ماضی دا تھولا جیاں

ہاڑہ گھسے ہوئیں۔ برصغیر دی آزادی دی تحریک فوج موجود پاکستان دے
 مسلمان عوام دا حصہ محدود آتے غیر منظم رہیے۔ بلوچستان فوج ہدوہد آزادی
 آتے قبائلی رنگ غالب رہیے۔ سرحد ڈو حصیں فوج وڈیا ہویا ہئی۔ سول
 (ہدوہستی) آتے قبائلی علاقیں فوج جڑ گئیں دے ذریعے نظم و نسق دا بندوبست
 کچھ گیا آتے جڑ گئیں دے نلک خریدے آتے دہانے وندے ہن۔ پنجاب
 فوج ایں ہدوہد آتے مذہبی رنگ غالب رہا آتے سندھ فوج مذہبی آتے قومی
 ڈوسوریاں رہن آتے ایں قومی اثر دی وجہ کنیں سندھ فوج سندھی زبان آتے
 کچھ دا ارتقاء آتے جہا ممکن تھیا، بیڈاں جو بلوچستان فوج ایں نہ تھی سگیا۔

ایں کالونیل دور فوج کچھ پرائے تھیں شہری دی اہمیت کم تھیں شروع
 تھئی، جیوں جو ملتان، شکارپور وغیرہ۔ لٹنوں ہی نئوں تھاتی مرکز آتے نئوں
 شہری دے مرکز ابھرن شروع تھیں جیوں جو کراچی۔ ایں طرائف پرائے
 شہری مرکز دی بدلے حالات فوج نئوں اہمیت وڈھن شروع تھئی، جیوں
 علاہ دی مثال ہے۔ انہیں حالات فوج آزادی دی تحریک دے ڈو رخ
 ہئیں۔ ہک مذہبی رخ ہا جیڑھا پنجاب آتے غالب ہئی۔ بیڈاں جو جنوب
 مغربی پنجاب (سرائیکی ڈیس) فوج سیاسی محمود رہیے۔ پنجاب دے نال نال
 سبھ سرحد مذہبی سیاسی اثر فوج رہا۔ بلوچستان آتے سندھ فوج مذہبی رنگ کوں

قومی مفادات نال رلا کے قبول کیتا گئے۔ اگرچہ پنجاب وچ یونی ٹینٹ پارٹی دی بٹیاد وچ اتھوں دے ہئیں آتے زمینداری دے مفاد دا تحفظ تصدیق ہا آتے اے وڈی مدد تائیں پنجاب دے زمینداری دا ٹولہ ہا آتے مغربی پنجاب وچ ایں تحریک دا زیادہ تر رخ بنھیں دے خلاف ہی۔ لہذا عملی طور مغربی پنجاب وچ ایذا عمل ہندو مخالفت ہا۔ ایں کیتے ہڈیاں 1947ء کوں انگریز دی ایں علاقے آتے بالادستی نکی آتے پاکستان وچ کوئی عوامی سطح دی تنظیم نہی آتے معاشرہ قبائلی، نیم قبائلی آتے جاگیرداری اثرات دا شکار ہا۔

جاگیرداری معاشرے دی سب کتنوں وڈی خاصیت اے ہندی ہے جو اے محکمہ پند (authoritative) آتے شخصیت پرست ہوندے۔ تنظیم کاری افراد دی سطح آتے ہندی ہے۔ اصل وچ جاگیردار حکومت دا کل پرزہ ہوندن۔ ایں کیتے جاگیردار دی سائیکل حکومتی اطاعت آتے حکومت کنیں مفاد حاصل کرن دی سائیکل ہندی ہے۔

(اے لکھت 1980 دے پھیکیڈی ڈپاکھیں وچ سرانیکل لوک سانجھ دے میگزین 'سنجان' وچ پھہی ہی)

سرامیکی تحریک

وسیب دی بٹیاد ذرائع پیداوار ہوندا۔ وسیبی تعلقات دی نوعیت آمدنی
وے وسائل آتے طبقات دی پاڑ ہندی ہے۔ بے ذرائع پیداوار فوج
بٹیادی تبدیلی آسی ماں وسیبی تعلقات فوج وی بٹیادی تبدیلی آسی۔ بڈیاں
ذرائع پیداوار انسان دے اپنے ہتھ آئیں ہتھ دے اڈار ہن، پیداوار شکار آتے
پہل کھئے کرن ہئی۔ ایسے نتیجے فوج اشتراکی وسیب ہا۔ بیسے فوج تیڈی
میڈی دا تصور نہ ہا۔ ایسے بعد ذرائع پیداوار فوج بٹیادی تبدیلی آتی ہے۔
مل، کسور آتے ہن رٹھ قاسی دے ذرائع پیداوار آکن۔ ایسے نتیجے فوج
وسیب فوج بٹیادی تبدیلی آتی ہے۔ ذاتی ملکیت پیدا تھئی ہے۔ تیڈی
میڈی دا تصور ابھرے۔

ذرائع پیداوار ہکی لنگ نہیں بدلے۔ ہولیں ہولیں وقت دے مال مال اے
ترقی کرے رہندا۔ انہیں فوج ہولیں ہولیں تبدیلی آندی ہے۔ ایں ہولی
تبدیلی دے نتیجے فوج وسیبی تعلقات آتے ذرائع پیداوار فوج مطابقت گمن
آکن دی لوڑ پندی ہے۔ اے مطابقت کجھ ماں غیر محسوس طور تھیدی
ہے، کجھ پرائے بالائی ڈھانچے فوج کہیں تحریک دے نتیجے فوج تبدیلی کرے،

ننوں ذرائع پیداوار مال مطابقت کیتی ویدی ہے اتے ننویاں سماہی پرتاں
ہن ویدن۔

ہے ذرائع پیداوار اتے وسیبی تعلقات وچ ہم آہنگی نہیں رہندی تاں ننویاں
وسیبی پرتاں، وسائل وچ، اقدار وچ اپنا حصہ منگدن۔ رہتی قوتاں، وسیب
کوں پھولوں نیوں آئے، اپنے مفاد دے کہیں حصے کوں وی پھولوں کیتے تیار
نہیں ہوندے۔ لہذا واسطے صورت حال وچ تبدیلی اتے آمادہ نہیں
تھیوے۔ تبدیلی کرن آہیں دی رچ کے مخالفت کریدن۔ اول وقت ننوں
وسیبی پرتیں دی ننوں پیداواری ذرائع مال مطابقت پیدا کرن واسطے تحریکاں
پلدن۔ ہے پیداواری ذرائع اتے وسیبی تعلقات دا فرق زیادہ ہوئے تاں
انہیں تحریکیں دا نتیجہ انقلاب ہوندے۔ ہے فرق تھووا ہوئے تاں وسیبی
تعلقات دی تصویری ہول تبدیلی آندی ہے۔ تحریک دراصل آمدنی دے
وسائل دی تقسیم دا ڈوبھا ناں ہے۔ ہڈیاں شعوری سطح نیوں ہئی تہاں ہر
تحریک دا رنگ مذہبی ہوندا ہا۔ کئی مذہبی تحریکاں ترقی پسند ہوندیاں ہن۔ اول
مذہبی تحریک وچ وسیب دے اہول وادے دا امکان ہا۔ جیوں ہند مت
دی مذہبی تحریک ہئی۔ لہذا وسائل دی ننوں ہر تقسیم قومی رنگ گمن کے
آندی ہے۔ قومی تحریک ہمانوں ملک دے اندر ہوئے، ہکی انتظامیہ دے

محدود اربہ قریب ایسا پھیلاؤ ہوئے یا بک ملک دی ہے ملک دے استحصال
 دے غلاف ہوئے، ہر مال قریب قومی تحریک وسائل دی تقسیم دانتوں کا کا
 کرہی یا استحصال دے غلاف ہوئی۔ آج قومی تحریک آتے ترقی پسندی لازم
 و ملزوم ہن۔ البتہ قومی تحریک آتے شاؤتزم قریب فرق ہے۔ آج ہر مذہبی
 تحریک وسیب کول پھول نہیں۔ وسائل آتے قابض طبقہ دے ہتہ مضبوط
 کرہی۔ آج رجعت پسندی آتے مذہب پسندی مترادف ہن۔ لہنوں شاؤتزم
 وی رجعت پسندی دا ڈوبھاناں ہے۔ مذہبی تحریکاں یا شاؤتزم، بے انصافی یا
 وسائل دی تقسیم داناں گمن کے وسائل دی پیلھی صورت کول بحال رکھن
 پاہن۔

سرائیکی ہک تحریک ہے۔ اے موجودہ استعماری پنجاب قریب غیر مساوی ترقی دا
 نتیجہ ہے۔ اے سرائیکی ڈیس دے وسائل کول سرائیکی ڈیس دے وسووائیں
 نہیں محدود رکھن پاہندی ہے۔ اے تحریک آج دے نظریات کنیں وی
 متاثر ہے۔ ایں واسطے اے سرائیکی ڈیس دے وسووائیں قریب وی پیداواری
 وسائل کول مساوی تقسیم کرن پاہندی ہے ہر قومی تحریک وائلوں اے وی
 ترقی پسند تحریک ہے۔

تحرک سیاسی پارٹی نہیں ہندی۔ اے ہی گلہ ہے جو تحرک دے نتیجہ فتح
 ہک یا کئی سیاسی پارٹیاں ہن۔ تاں سیہا لگن سٹیا ہوسی۔ پارٹی دا ہولیں
 ہولیں نال آلی زمین فتح سیرایت کر وٹن سیہا لگن سٹیندے۔ تحرک دا عمل
 سیہے لگن دے عمل واکوں ہوندے۔ پیداواری تقسیم دی بے انسانی دا
 احساس پسوں دانشوری فتح بھدے۔ ہولیں ہولیں اے احساس سارے
 وسیب فتح کھنڈ وندے۔ ایسے نتیجہ فتح نئوں پیداواری تقسیم آتے نئوں
 وسیبی تعلق بنن۔

ڈکھتاں اے ہے جو پیداواری تقسیم دی بے انسانی دا معاملہ صرف لیں بے
 انسانی تائیں نہیں رہندا۔ صرف پیداواری استحصال نہیں تصیدا۔ زبان آتے
 کچھ دا وی استحصال تصیدے۔ لیں واسطے ہر قومی تحرک ابتداء فتح قومیت،
 زبان آتے کچھ دی گلہ کرندی ہے۔ قومیت، زبان آتے کچھ دی گلہ کرن
 قومی تشخص دی گلہ ہندی ہے۔ قومی تشخص دا نتیجہ استحصال دشمنی ہندی
 ہے۔ ہک خاص زمینی خطے دے لوکیں دی ترقی دا مطالبہ ہوندے۔

تحرک آتے سیاسی پارٹی فتح فرق ہوندے۔ سیاسی پارٹی سیاسی اقتدار آتے
 قبضہ کرن دا خیال گمن کے آندی ہے۔ تحرک فتح مشری ہذبہ زیادہ آتے
 سیاسی عزائم گھٹ ہوندن۔ تحرک کنیں متاثر، ہک ہذبہ نال تحرک دے

نیال پھیلیں۔ تحریک فوج کوئی وڈا پھوٹا نہیں ہوندا۔ ہر کوئی بکو جیہاں
 ہوندے۔ ایں واسطے تحریک جتکے تائیں نئوں تقسیم نہیں گھن آندی، نئوں
 صورت آتے نئوں وسیب وجود فوج نہیں آندا۔ تحریک فوج گروپ بندی نہیں
 ہندی۔ تحریک کنیں جون جیڑھی مدد نہیں مٹاڑ ہوندے، اول مدد نہیں پوجوش
 ہوندے۔ جوش دا، ہڈے دا فرق ناں ہوندے ایندی وچہ کنیں اختلاف دی
 صورت نظر آندی ہے۔ اے اختلاف، اختلاف نہیں ہوندے ہڈیں دی
 شدت دے اظہار دا پوجہ ناں ہوندے۔ تحریک دا تقاضا خلوص ہوندے۔
 تحریک ناں ٹردا وی اوہو ہے جیڑھا مخلص ہوئے۔ البتہ تحریک دی کامیابی
 واسطے ہڈیں آتے کنٹرول ہونٹاں پائیدا ہے۔ منزل تائیں شعور تے آگاہی
 پھیندی ہے۔ قوت ہڈے ہیندن۔ اقدار نہیں پیلے پھینک واسطے ہک ہے
 کول پھول سنن داں گجھیاں آتے ظاہری کوششاں ہوندن۔ سیاسی پارٹی فوج
 کجھ گھنن دی امید ہندی ہے۔ ایں واسطے گروپ ہوندن۔ تحریک فوج
 گھنٹاں نہیں پڑھیاں ہوندے۔ گروپ کیرھی کالہ آتے ہٹن۔
 سرائیکی تحریک سرائیکی قومیت، سرائیکی زبان آتے سرائیکی کلچر دی ترقی دی
 تحریک ہے۔ ایں تحریک واسطے ایذا دائرہ عمل انہیں نہیں محدود ہے۔ ہر

تھریک دے فوڈھارے واسطے، مقصد دے حصول واسطے، تشریح اتہیں تبلیغ
واسطے اوندی کوئی نہ کوئی تنظیم ہوندی ہے۔

سرائیکی تھریک دی تنظیم 'سرائیکی لوک سانجھ' ہے۔ ایں واسطے سرائیکی لوک
سانجھ سرائیکی قومیت دا تشخص پیدا کرن پابندی ہے۔ سرائیکی زبان آتے کلچر
دے فوڈھے دی خواہش مند ہے۔ سرائیکی ہک تھریک ہے۔ سیاسی پارٹیں
فوج ماں گروپ بندیاں ہونداں، تھریک فوج گروپ بندیاں نہیں ہوندیاں۔ اے
بڈیوں دی شدت دی صورت فوج نظر دی ہے۔ سرائیکی لوک سانجھ 'سرائیکی
تھریک دی تنظیم' ہے۔ اے سبھ منن دے بعد تہا کوں اے وی مٹاں پوسی جو
سرائیکی لوک سانجھ فوج کوئی اختلاف نہیں۔ ڈیوں فوج کیاں اختلاف؟ اتے نہ
ایں اسلح آتے اختلاف دی کوئی ننگ بڈی ہے۔ آج اختلاف کرن، گروپ
بندیاں کرن اپنے ہتھوں اپنے مقصد کوں ختم کرن ہے۔ اے اوں لوگوں کھن
ہے جیڑھے تے تہاں خود ٹھنھے ہاؤ۔

تہا کوں چنگی طرائع پتہ ہے جو ہر عمل دا ہک رد عمل ہوندے۔ سرائیکی تھریک
دے عمل دے نتیجہ فوج کجھ او لوک وی ہون جیڑھے حالات کوں آج دی
صورت فوج رکھن پابندی ہون۔ اے مذہبی گروپ وی تھی سکھن، او لوک
وی تھی سکھن جیڑھے آج دی صورت کنیں قائم پیدن۔ آج دی شکل فوج

انہیں دامواد ہے۔ جیون دوڑ ہے۔ ایں دوڑ وچ جیڑے اگوں تے ودھے
 کھرن، اسان ایں دوڑ دے مقابلے وچ انہیں کنوں لازماً پھسوں راہوں۔ ایں
 واسطے پابندے ہئیں جو یکی باکنئیں دوڑ شروع تھیوے۔ اے گلہ انہیں کوں
 پند نہیں جیڑے ایں دوڑ دے ماصل وچ ساڈے شریک ہن۔ انہیں کوں
 ایں نئوں صورت دے پیدا تھیون کنئیں ڈر ہے کیوں جو اگوں رہن آلا مفاد
 انہیں کنئیں لگا ویسی۔ ایں واسطے او لوک ہر او فرید اختیار کریں جہیں کنئیں
 سرائیکی قومیت دا تشخص نہ بن سکے۔

سرائیکی تحریک ایں واسطے وجود وچ آئی ہے جو ذرائع پیداوار وچ تبدیلی آئی
 ہے۔ لگیں آون و نھن لو اٹھ گھوڑے ڈر آتے وندے ہن۔ آج ہوائی جہان
 ریاں آتے موڑاں من۔ آج فاصلے نہیں ریے۔ فاصلے گھنٹن مال، پنجابیں
 دے کولھوں تھیون مال اپنے استحصال دا پتہ لگے۔ شہیں بناون واسطے
 کارخانے ہن، کارخانے پنجاب وچ ہن۔ اسان انہیں دی منڈی ہئیں۔
 ایں واسطے ساکوں لہٹی نٹ دا خیال آئے۔ اقتدار واسطے سرمائے دے مال
 مال تعلیم دی وی ضرورت ہوندی ہے۔ پہلے ماں درسگاہیں پنجاب دو ہن۔
 ہن ساریاں چنگاں درس گاہیں پنجاب دو ہن۔ اسان پیمانک گھریں دے
 پڑھے، انہیں دا تعلیمی میدان وچ مقابلہ نئے کر سکے۔ اقتدار وچ داخلے

دی صورت تعلیمی مقابلے دے کمیشن دے امتحانیں دے ذریعے ہندی ہے۔ ایذا نتیجہ اے ہے جو اسان اقدار دے باعروفں ہمیں۔ ساکوں باہل آتے آن گھرا آکھیا ویندے۔ کلہر آتے زبان دے وادے لو خیالیں دی تبلیغ لو ریڈیو، ٹیلی ویزن، اخبار آتے کتابیں قہوں کہیں شے آتے وی ساڈا اختیار نہیں۔ ساڈے آدمی نہیں۔ انہیں ساریں محرومیں مل کے ساڈے اندر سرائیکی قومیت دا احساس پیدا کیتے۔

ہر شے، ہر مظہر قہج مثبت آتے منفی ڈونہیں شیں ہوندن۔ جتھاں آؤک وٹھن دے ذریعیں، کارخانیں، درسگاہیں، ریڈیو، ٹی وی، اخباریں آتے کتابیں سرائیکی تحریک دا مثبت عمل پیدا کیتے۔ بے اسان لیں عمل کوں درست زاویے آتے، درست روئیں نال اکوں آتے نہ گھن وٹھوں تاں ایسے ذریعے ساڈے تشخص دے فہم کرن دی وجہ وی بن سکدن۔ آج تاں اے ذریعے ہوں وڈے پیمانے آتے استعمال تھیندے پھین۔ ہوں لوکیں آتے اثر انداز تھی سکدن۔ خاص کرائیں اے گلہ ساڈے تہاڈے ذہن قہج ہووے جو ساڈا زبان دا تضاد ایلا واضح نہیں جو اے پٹ پٹ کے ڈے کھرا۔ اے فرق سمجھاؤنا ہو سی۔ اے احساس پیدا کرنا ہو سی۔

ڈونجھے فریق دی قوت دا غلط اندازہ لہٹی ناکامی دا باعث بنے۔ ڈونجھے فریق
 دی قوت دا صحیح اندازہ کریندی ہونیں ساکوں لہٹی صفت بندی کرٹی ہوسی۔
 اسان سرانیکی لوک سانجھ بٹاؤن دے قلمے جیریا پروگرام گمن کے اٹھے ہاسے،
 اقل پروگرام دے دادے واسطے اسان کیا کجھ کھیتے؟ ساکوں اپنا محاسبہ کرنا
 ہوسی۔ ہر شخص کول اپنے ضمیر فوج بھاتی پاؤٹی ہوسی۔ تحریک دی تنظیم
 نارہی محاسبہ نہیں کریدی۔ تحریک دی تنظیم اندر دے آدمی کول سجاک
 کریدی ہے۔ اندر دے آدمی دا کوئی محاسبہ نہیں کر سگدا۔ اندر دی ڈکھن ہر
 شخص دی لہٹی ہوندی ہے۔

ہاں تحریک فوج تنظیم داکم اے ہوندے جو کم کرن آلیں کول جیرے تجربے
 تصیبن، اے تنظیم انہیں تجربیں فوج لوکیں کول، دوستیں کول، مال فزن آلیں
 کول شریک کریدی ہے تاں جو سارے انہیں تجربیں دے سو بھلے فوج شہیں
 کول ڈیکھ سگن۔ انہیں تجربیں دی روشنی فوج آہوں تے ودھن۔ مشکلیں دا
 ٹھیک ٹھیک احساس کر کے مشکلیں داخل، مشکلیں کنہیں نکالن دا راہ گولن۔
 تنظیم اے شعور پیدا کریدی ہے جو ہتھ فوج ہتھ پا کے، اوکھ دی اکھ مال اکھ مال
 کے آہوں تے ودھیا فوج سگے۔

سرائیکی لوک سانجھ دی نتوں اُساری

سرائیکی لوک سانجھ دی تنظیمی نوعیت بارے کجھ آکھن توں پہلے اے چنگا ہوسی جو ایں لکھت وچ سیاسی تے ادبی تنظیم دے الفاظ جیں مفہوم سانکے ورتے وکھین، انہاں دی وضاحت کر ڈتی وئے تاں جو ابلاغ وچ لکھت توں لکھت ایسام تھیوے۔

ایں لکھت وچ سیاسی تنظیم توں مراد انہی تنظیم ہے بییدا کوئی باقاعدہ انتخابی منشور ہووے، جیڑھی لہٹی وکھری حیثیت نال یا کہیں ہئی تنظیم نال زل الیکشن لہوے، بییدا کوئی پارلیمانی بورڈ ہووے یا کم از کم جہناں امیدواراں دی اے سپورٹ ہئی کریدی ہووے تاں انہی سپورٹ تنظیمی حیثیت وچ ہووے۔ حصول اقدار ایں تنظیم دا واضح مقصد ہووے۔

اے کالج جیڑھے وچ راہوے، جیکر کوئی لٹریچر سیاست ایں انتخابات کوں متاثر تاں کریدا پنے پر اے باقاعدہ اقدار دے حصول دی سرچھی دا حصہ نہیں ایں ایں وکھری لٹریچر دے حوالے نال ہے کوئی تنظیم لوکاں نال رابطہ ہئی کریدی ہووے یا لوکاں کوں متحرک ہئی کریدی ہووے تاں ایں لکھت دے حوالے نال اے سیاسی عمل نہ سمجھیا واپسی۔

حال کھیتے، حکومت دوکانداراں اتے کوئی وڈا ٹیکس لاگو کر ڈتے۔ دوکاندار
 ایں ٹیکس کوں ناباز بھیندن۔ دوکانداراں دی انجمن ایں ٹیکس کوں رکوان
 پاہدی ہے اتیں ہر حال کرندی ہے، جو حکومت مجبور تھی ٹیکس واپس گھن
 گھنے تاں دوکانداراں دی انجمن دا اے عمل سیاسی نہ ہوسی۔ دوکانداراں دا
 مقصد پھرا ایہو کجھ ہئی جو اونٹوں ٹیکس توں بچ وٹھن۔ ایں ہر حال پھولوں
 انہاں دا مقصد حصول اقتدار نہی۔ ایں کھیتے اے عمل نہ سیاسی ہئی اتیں نہ
 دوکانداراں دی انجمن سیاسی ہئی۔ ڈوہما اے تنظیم سیاسی اقتدار اتے قبضہ
 نہی ہئی کرندی۔ ہاں، اے ہئی گلہ ہے جو ایں عمل دا ضمنی نتیجہ سیاسی
 ہوسی۔

ایں طرائق ہماراں دی سرائیکی وسیب وچ آبادکاری دا ایہو ہے۔ بے کوئی
 تنظیم ایں مسئلے کوں ایں ڈیسدی ہے جو کہیں غیر شافقی عنصر دے داخل
 تھیون نال علاقے دا امن تباہ تھی ویسی۔ کلچرل سائبر متاثر تھیسی۔ او ایں
 آبادکاری کوں نکلے تے قومی مفاد دے نال نال ہک علاقے دے مفاد دے
 وی اٹ بھیندی ہے اتیں لینکوں انج تے وکھرا ایہو سمجھ حکومت دے
 آبادکاری دے ایں اقدام دی مخالفت کرندی ہے، ایہدے خلاف رائے
 عام ہوار کرندی ہے اتیں اے سہ کجھ قانون دے دائرے وچ رہ کنیں

کریڈی ہے تاں ایں تنظیم دا اے اقدام غیر سیاسی ہوسی۔ بے کوئی تنظیم
 ایں لیشو کوں اتھانی مسئلہ بنا اقدار دے حصول دی سرچھی دے طور ذریعہ دی
 ہے تاں اے سیاسی عمل کھیا ویسی۔ بے لندی گلا کر بے تاں ایں
 لکھت فوج سیاسی تنظیم انہیں سیاست توں مراد اقدار دا حصول، اوندے کیتے
 واضح طریقہ کار انہیں مربوط سرگرمیاں ہن۔

ایں لکھت فوج ادبی تنظیم توں مراد انجمنی تنظیم ہے جو جی مقررہ وقتے ہنوں
 اپنے ہتے ہونے پروگرام مطابق اجلاس کریڈی ہے۔ انہاں اجلاس ایں فوج
 نظم، غزل، افسانہ، ڈرامہ، انٹیریہ یا کوئی مزاحیہ مضمون پڑھا ویندے۔ اے تنظیم
 انجمنی ادبی مواد دی اشاعت سانگے اہتمام یا تعاون کریڈی انہیں انہیں کتابیں
 رسالیں دی اشاعت ہنوں لینا مقصد کاروبار وی نہیں۔ انجمنی تنظیم مقامی،
 علاقائی، ملکی انہیں بین الاقوامی وی تھی سگھی ہے۔ ادب تے زبان دے
 فروغ سانگے ہنیں اپنے سئوں تنظیمیاں مال رابطہ رکھی ہے۔ ایں لکھت
 فوج ایسوجیں تنظیمیاں کوں ادبی تنظیمیاں آکھیا گئے۔

اگوں وڈھن توں ہیلوں بک فلفلمی دور کرن دی لوزہ ہے۔ واقعات بک
 پونے اتے اثر انداز تھیندن۔ کہیں واقعے دا انج، ایں طرائق دا کوئی ذمہ نہیں
 جو اوندے واقعات انہیں تصور ہوں قطعی طور اثر نہ پونے۔ تمام مسلم زندگی

سیاست مال جوئی ہوتی ہے۔ لہذا اچھے غیر سیاسی تنظیمیں دا کوئی وی اقدام ہوے، او بلا واسطہ یا بالواسطہ سیاسی بہاؤ تے اثر انداز تھیندے۔ بانگ درا میں بال عبرتیل سیاسی کتاباں نہیں پر انہاں سیاست کول متاثر کیتے آہیں کینداں پین۔ لہنوں عبدالستار ایڈمی دی تنظیم سیاسی تنظیم نہیں، وت وی اپنے دائرہ کار وچ ہوندری ہونیں، اول موجودہ سیاسی پارٹیاں کول، کینیں نہ کینیں مالی واقعات دے حوالے مال متاثر کیتے۔

سرائیکی لوک سانجھ متذکرہ بالا مضموم سانگے نہ کوئی سیاسی تنظیم ہے آہیں نہ کوئی ادبی تنظیم۔ جملکہ ایندا دائرہ کار کلچر ہے۔ اے سرائیکی کلچر دا تحفظ پابندی ہے، ترقی پابندی ہے۔ تحفظ توں مراد اے نہیں جو سرائیکی کلچر دی موجودہ صورت ہمیشہ کیتے قائم راہوے۔ اے تنظیم کلچرل بنیاد پرست تنظیم نہیں۔ تحفظ توں مراد اے ہے جو ادب، رقص، موسیقی، مصوری، تعمیرات، یا ہنر فنون لطیفہ دی باقیات، ہمانوں جیڑھی صورت وچ ممکن ہووے، انہیں کول محفوظ رکھیا ونجے۔ تحفظ توں مراد انہیں دا مستقل رائج یا قائم رکھن نہیں۔ تحفظ لیں کیتے ضروری ہے جو کلچر دی صورت وچ، لیں کلچر دے ارتقاء کول سمجھا ونجے آہیں مستقبل وچ ایندی ست دا تعین تھی سکے۔ مال مال انہاں باقیات دے ذریعے اے تجزیہ ممکن تھی سکسی جو کیناں مقامی اثرات

رائیں اسے تخلیقات مثلاً تصنیف۔ کیرھی تخلیق، کیرھا شاہ پارہ، کیرھی راگ
راگنی، لیں دھرتی نال گہرا رابطہ رکھدی ہے۔

سرائیکی لوک سانجھ موجودہ کلچر کول ترقی ڈیون پاہندی ہے تاں ایسا واضح مقصد
اسے ہے جو موجودہ کلچر فوج تبدیلی آسی۔ بے موجودہ کلچر توں سرائیکی عوام
دی بے توجہی رہی تاں وت ڈر اسے ہے جو ارتقاء آئیں تبدیلی دے عمل
فوج ایندی جاہ کوئی اجنبی کلچر نہ عمل گھنے۔ لیں کیتے اپے کلچر کول اپنا کرانیں
ایندی ارتقائی تبدیلی کیتی ونے تاں جو ساڈا کلچر اچ دے تقاضیں کول پورا وی
کرے آئیں ایندے نال لئی انفرادیت وی قائم رکھے۔

سرائیکی لوک سانجھ دا دائرہ کار کلچر ہے۔ لہذا زبان، ادب، رقص، موسیقی جیہیں
فنون لطیفہ آئیں سماجی، سیاسی قدراں آئیں شعور نال وی ایسا گہرا تعلق ہے۔
کلچر دا میدان ہوں وسیع ہے۔ کلچر زندگی دے ہر شعبے نال متعلق ہوندے،
شوں سانجھ یک تحریک ہے۔ سانجھ زندگی دے انجوائی شعبیں نال ربط رکھ
کرانیں سرائیکی حوالے نال سرائیکی کلچر آئیں شعور دی ترقی پاہندی ہے۔
بے سانجھ دے لیں مقصد نال اتفاق ہونے تاں لیں دائرہ کار فوج سانجھ یک
رابطہ تنظیم ہوسی۔ ایسا کم مخصوص نہ ہوسی، بسکھ عمومی ہوسی۔ ایندی
وضاحت لنوں کریں جو سانجھ ادب تاں تخلیق نہ کریسی پر رابطہ تنظیم ہونک

سانگے، ادب پاریاں کوں ہنناں لوکاں تے تنظیمیاں تانیں اپہیسی۔ اپنے ایں
 عمل نال سرائیکی ادب کوں متاثر کریسی۔ سانجھ سرائیکی اعداد و شمار دا بیرو نہیں
 ہ اعداد و شمار دے بیرو اتیں ایں میدان دے تخلیق کار لوکاں نال رابطہ کر
 کنیں انہاں اعداد و شمار کوں اخبارات دے ذریعے، ہنیں تنظیمیاں سانگے، سرائیکی
 عوام تانیں پہچانیسی۔ ایں فطری سرائیکی اتیں سرائیکی دے مفاد کوں
 ایگزٹک تے پرنٹ میڈیا کتھنیں باہ ڈیون توں تیار نہیں۔ ایں کھتے وی
 رابطہ تنظیم دی لوزہ ہئی وودہ گئی ہے۔ رابطہ کاری دی بدولت۔ سانجھ پیمانہ
 سرائیکی علاقہ وچ لوکاں دے شعور دی سطح وودھاؤن وچ بہل کاری کسوں
 ہونیں لوکاں کوں اکویسوں صدی وچ داخل کرن دی موثر کوشش کر سگدی
 ہے۔

سرائیکی لوک سانجھ رابطے دی تنظیم ہونان سانگے مختلف سیاسی تنظیمیں نال
 رابطہ کر کنیں سرائیکی کلچر دے وودھاؤن کھتے انہاں دا تعاون گھنن دی کوشش
 کریسی۔ انہاں کوں سرائیکی کلچر دی انفرادیت دی جان کاری ڈیسی۔ لغویں او
 سیاسی تنظیمیاں جیہاں سرائیکی قومیت دی بنیاد اتے سیاست کرداں پھین،
 سانجھ اپنے دائرہ کار دے اندر رہنوں ہونیں انہاں نال تعاون کریسی۔ توڑے
 ہ انہاں دی آپت دی سیاسی کشمکش اگوں مکمل غیر جانبدار رہی۔ ایں توں

طاقت سانجھ سرکاری اہیں غیر سرکاری افراد نال رابطہ کر کنئیں انہیں دا تعاون
گھنسی۔

ادب کنئیں وی سماجی تبدیلی دا سہ توں وڈا ذریعہ ہوندے، کنہیں سماج دے
ادب دا گراف اول سماج دے شعور اہیں دانش دا گراف ہوندے۔ لیں کھتے
سانجھ ادبی تنظیمیاں نال گہرا اہیں موثر رابطہ رکھسی۔ لیں رابطہ دی کیا صورت
ہوسی، لیندے کھتے عمل اہیں تجربے کنئیں رہنمائی گیدھی ویسی۔

سانجھ تبدیلی پابندی ہے اہیں لیں سانگے اے آج توں وڈہ سہانہیں کھتے کم
کرنی ہئی ہے۔ تبدیلی آج دے کم دے نتیجے وچ کل ممکن ہوسی۔ تنوں
لینکوں تنوں پیڑھی نال وڈہ گہرا، موثر اہیں شعوری رابطہ رکھنا پوسی تاں جو کل
دے انہاں مانکاں نال مل کنئیں مستقبل دی ست دا تعین تھی سکے۔ او
ست اختیار کھتی وئے پیڑھی بستر مستقبل دی ضامن ہوئے۔ لیں سلسلے
وی اے وضاحت ضروری ہے جو سانجھ دا دائرہ کار کلچر ہے، تنوں طالب
علم نال ساڈا تعلق کلچر اہیں شعور دا ہوسی۔ موجودہ طالب علم تنظیمیاں
سیاست توں متاثر ہن۔ انہیں دا طریقہ کار سیاسی پارٹیاں وانگوں ہے۔ انہاں
وچ او سہ نویاں تے فرایاں ہن جنہاں دا شکار ساڈی سیاست ہے۔ آساں
پاہوں جو طالب علم، طالب علم ہوئے۔ اوندی اجتماعی زندگی دا دائرہ کار

اوتدا تعطیسی ادارہ ہے۔ تھوں اوتدے عملی سرگرمیاں دا مرکز اوتدی درسگاہ
 ہوئے۔ او لہٹی درسگاہ دے حوالے نال اوتدی بہتری سوچے۔ قانون دے
 دائرے وچ رہندی ہونیں، اوتدی بہتری کھتے مل کر انہیں کوئی اتمامی بنیت
 وضع کرے۔ نعرہ بازی، کلاشکوت کچھر اتہیں طالب علم تنظیمیاں دی عمدہ داری
 پھول ذاتی مفادات، ترقی دی راہ وچ رکاوٹ ہن۔ سانجھ طالب علمیاں نال
 ایں طرائع دے سرگرمیاں وچ تعاون کر ایسی جنہیں پاروں انہاں دے شعور
 اتہیں آگہی وچ ودھارا تھیوے۔

ساڈی اوتدے یا اوتدی کن کچھ ڈھیر آبادی تریہتیں دی ہے۔ موجودہ سماجی شعور ایں
 گلا دی اہارت نہیں پوندا جو تریہت مرد بک پلیٹ فارم اتے کھنڈے کم کر
 سگن۔ تھوں تریہتیں دی کوئی انج تنظیم ہوئے بییدا دائرہ کار زیادہ تر انسانی
 حقوق دا ہوئے اتہیں او ایں حوالے نال کم کرے۔

نندی گلا اے، ہے جو لوک سانجھ ملکی قانون دے اندر رہندے ہونیں سرانگی
 پون دے لوکاں دی جسں مد تانیں شعوری سطح اپی کر سگدی ہے، او
 کر ایسی۔ اے سہ کنہیں مالکیر فلسفہ کوں بنیاد بگ کنہیں نہ کھیتا ویسی اتہیں ایذا نقطہ
 نظر عملی ہوسی۔ میلیاں ٹھیلیاں رازیں موام نال جرمعا رابطہ قائم تھیسی،

اوتدے سو بھلے پاروں اگول ودھسی۔ ایں تنظیم دا لوکاں نال رابطہ مقامی ایشوز
ہوسن تے تنظیم انساں ایشوز وچ کوئی پراجیکٹ بنا کنیں صہ گھنسی۔

درداں دی ماری دلڑی علیل ہے

(لندن وچ احسن واکھا مانوں، قدا حسین گاڈی دے کجھ خط)

سین واکھا!

اکڑ اوقات نلا قاتاں، نلا قاتاں نہیں ہونداں صرف روتانیاں ہونداں۔ لنوں اکڑ
خط ادر ملاقات نہیں ہوندے، صرف چنے کاغذ اتے کالے حروف ہونداں۔
ملاقات اول فٹھے ملاقات ہندی ہے ہڈاں ہک ہے مال ڈکھ سکھ وند سکوں،
ڈکھ سکھ اول فٹھے وند ہیج سکینداں ہڈاں محوس کرن دی ہکا فریکوئسی ہووے۔
ہکا فریکوئسی کے زمان مکان دا تقاضا کریندی ہے۔ زمان مکان وچ ہے۔
اے ڈو انج نہیں تھی سکھے۔ ایں واسطے ہڈاں مکان انج تھی وٹھے تاں
زمان وی انج ہوندے۔ واقعات زمان وچ تھینداں۔ ایں واسطے ہیرے ڈو
آدھیں دا مکان انج ہووے، زمان وی انج ہوندے۔ واقعات انج ہونداں،
تاریخ انج تھی وندی ہے، محوس کرن دے مرکز انج تھی وینداں۔ موت وی
ایں مکان تے زمان دا فاصلہ ہے، تاریخ دا انج تھیوون ہے، محوسات دے
مرکز دی جدائی ہے۔ احساسات دے اشتراک دے نہ ہووون دا ناں ہے۔
جہانی موت تاں محوس کھیتی وندی ہے۔ ایں موت تے جیون وچ ہک مد

وہی قائم کھیتی وُج سگدی ہے۔ رومانی موت، جذباتی موت تاں مرگ مسلسل ہے۔ ہر لمحے اسان ہک پئے دے حوالے نال مردے رہندے ہئیں۔

ہک دوستیں دا کٹھ تھیا ہا۔ میڈی کوشش ہئی اسان زیادہ عمر جی سگوں۔ مکان زمان اتے تاں کنٹرول نہی تھی سگدا۔ ایندے نتیجے وُج تریخ ہکا نہی رہ سگدی۔ لیکن میڈی رومان پسندی آگھو یا پیداشی خوش فہمی، میڈا اے خیال ہا جو کہیں تحریک دے حوالے بے تائیں ساڈے محوسات دا ہک مرکز ہوسی، چاہے اے مرکز کیتلا وُی کمزور کیوں نہ ہووے، محوس کرک دا ایں تحریک دے حوالے تائیں ہک نقطہ ہوسی۔ ایں زمان مکان دی بے رحمانہ حقیقت کنیں کجھ اوللا مل وُیسی۔ نظردا لنوں ہے جو اے وُی ہنیں خواہیں وائلوں ہک خواب ہے، آہیں تڑپیں خواہیں دیاں کرپاں اہاں تاں نئے کدھ سکے۔ ایں خواب دیاں کرپاں وُی سٹاں پوسن۔ خیر سسوں۔

ایں خواب دے سلسلے وُج رحیم یارخان کنیں مہرے وائلے گیا ہم۔ زاہد اقبال کانبوکوں آکھا گیا جو اونوں مہر سازی واسطے خط بھیج ڈیوے۔ مہر شپ دے قادم دیاں کلہیاں یا نمونے وُی ایں خط نال پٹھے۔ ایسا گلہ مہرے وائلے تاج میں عاشق نال وُی تھئی۔ مہرے وائلے کنیں آون کنیں ڈونجے ڈیندہ عاشق تے تاج، تونے آئے۔ اے فروری 24 دی تاریخ ہئی۔ مہرے وائلے میں

رحیم یار خان، ایں کنئیں پہلے اے لے تمہا ہئی جو 27 فروری کول ملتان رضو
 شاہ کنئیں کٹھ ہوسی۔ لیکن سماج دے آؤن دا مقصد ہا جو فخر زمان کنئیں عاشق دو
 خط آئے جو عاشق سرائیکی علاقے دے ادھیں تے دانشوری کول گھن کنئیں
 28 فروری کول لاہور آئے۔ اتھاں ہمسورت وچ دانشوری دے کردار آتے
 ہک سیمینار تھیندا پئے تے اے صدر گھنن۔ آو افتخار فخر جیو جیو پیپلز کلچر
 ونگ ملتان دا صدر ہا اوتدے خط وی سرائیکی علاقے دے ادھیں تیں
 دانشوری کول گئے۔ انہیں کول (عاشق کول) اے ڈر ہا جو سرائیکی علاقے دی
 تنظیم دا وڈا مٹاں افتخار فخر کول بنا ڈیون۔ ایں میکیں آکھیا جو میں کروڑ لعل عین
 تے ملتان اشوتے مظہر عارف کنئیں ونجھاں۔ ایں حوالے نال میں 25 فروری
 کول کروڑ لعل عین تے 26 فروری کول ملتان گیاں۔ فیصلہ اے تمہا جو عاشق
 ہورں زاہد کانبجو تے اختر رضوی کنئیں وین۔ جو او 27 فروری والا اجلاس 28
 فروری کول لاہور ونجھن کنئیں پہلے کر گھنوں۔ اے زاہد کول اطلاع نہ ڈے
 سکے۔ او 27 فروری کول ملتان آیا۔ البتہ اختر کول اطلاع ڈتی گئی۔ اوں راتیں
 لاہور گیوے۔ اشوتیں مظہر عارف نہ نل سکے۔ اتھاں سیمینار کیا تھیو ونا ہا،
 جیوں ت تھیندے اوبا تمہا۔ البتہ فخر زمان، عاشق بزدار کول آکھیا جو او سرائیکی
 علاقے وچ سرائیکی دے حوالے نال پیپلز کلچرل ونگ کول منتظم کرے۔ ایں

وقت تائیں زاہد کنیں ممبر سازی دی کئی چھٹی نہیں آئی۔ اوتدو ہک خط روانہ
 کیتم۔ ڈیکھو او کیا کردے۔ نظردا لنوں ہے جو او 27 فروری کوں جریحا تھدا
 کما گئے اوتدے واسطے ہوں نراض ہے، میاں پٹھے تاں ہوں جذبے نال کم
 کرن چندا پیا ہا۔ رحیم یار خان کنیں مہرے والے وٹھن دی تجویز تے عمل وی
 اوتدا ہا۔ اول فٹھے پروگرام اے ہا جو مارچ فوج ممبر سازی کر کے بنیادی ایکشن
 کرا کے 14 اپریل کوں مرکزی ایکشن تے کنونشن کرایا ونجے تے ایندے فوج
 دوستیں کنیں معلوم کیتا ونجے جو کیدے دوست لیاں پوزیشن فوج ہن جو واگھے
 سیں دے سہے تے فوج سگن۔ ہن کانجو دے خط دا بجالے۔

بے نظیر میٹلز پارٹی دے وٹھن کوں آکھے جو او رہنماں فوج افطاری دے
 حوالے نال ودریں تے لوکیں نال رابطہ کرن۔ ایں سلسلے فوج لغاری ہک کٹھ
 دے کرائے۔ وقت یونس خان کوں آگ کنیں 14 مارچ کوں خواجہ مطلب دی
 باہ تیں خواہیں دے خرپے تیں ہک کٹھ تو نے تھئے۔ ایں کٹھ فوج بیاں
 کالیں تاں لغاری آگن جریحاں او پٹھے قومی اسمبلی تے پریس کانفرنسیں فوج
 گھ پکیا ہا۔ موٹر فے دی گالہ تاں پرائی کیتی اس، بھل لنوں نتواں رخ
 سرائیکی دا حوالہ ڈے کے کئیس۔ اوتدا موقع اے ہا جو موٹر فے دے جتھاں
 فوج دا تعلق ہے او تاں ظاہر ہے پر ایندا ہک گھما تعلق اے ہے جو ایندے

نیچے فوج سندھیں، بلوچوں نے سرانیکیں فوج احساس مہرومی وُدھی تے اے
 انہیں دی حق تلفی ہے۔ ایوں کپاہ دا جیسا مہران پیدا کیتا گئے اول کنہیں
 وی سرانیکیں دا نقصان تھئے تے اے نقصان پنجاب کیتے۔ ججھا کھڑا وزارت
 دے شہر ملتان حک سیمینار دے حوالے نال تھئے۔ اتھاں زور ایسے نہیں
 ڈٹا گیا جو پیپلز پارٹی دی تنظیم تے ایسے اندر جمسوری رواداری واسطے کجھ نہیں
 کیتا وندا پیا۔ اتھاں زبیر رائا آیا ہاتے اوندا موقت اے ہا جو نیو ورلڈ آرڈر دے
 آت شولس فوجوں ہک اے وی ہے جو ہر باہ تیں توہیتیں تے توہیں دیاں
 تھریکاں زور پکڑنداں پھیں۔ ہن خود امریکا ایسا شکار ہے تے سویت یونین
 واکوں ہن امریکہ فوج وی جنم ڈھا تھیوں آلی ہے۔ ندا ہائے اوکلا ٹھیک
 ہے۔ البتہ ڈوٹرائے راہیں پٹھے بی بی سی تیں سکاٹ لینڈ دی میڈیا خیال
 ہے قومی تحریک دا کوئی حوالہ آئے۔ ٹساں زیادہ بہتر پوزیشن فوج ہووے تے
 بہتر ڈس وی سگدے ہاق کہیں فٹھے تسا کوں فرست لے تاں۔

اسامیل سیں کئی دفعہ آئے۔ کجھ روکاؤناں ہین۔ کڈاہیں میں اتھاں نہم،
 کڈاہیں ریکارڈ مکمل نہی۔ چنانچہ کل دی اوڈے نال دراہی ہے تے کل
 صرف ایں کم واسطے مخصوص کیتا گئے۔

ہک سوہلی کلاہ خواجہ کمال آکھی ہے۔ اوتدا خیال ہے جو تونہ دی پاسو، سگھڑ
 میلے دے ناں نال ایں سال تے وت ہر سال کلچر فنکشن تھیوے۔ سیکوں
 ہوں پند آنے۔ تماں سگھڑ دے حوالے نال یاداں، خاص کر پنڈیاں یاداں
 ناں رکھیندے پاؤ۔ ساڈیاں تاں سگھڑ دے حوالے نال خوشگوار تے نا خوشگوار
 ڈونہاںیں طرائح دیاں یاداں ہن تے اے نہیں بھلا سکے۔

ہک امتحان واپڈا دی پاسوں تھئے۔ منظر اوں امتحان واسطے کمیشن دو فارم
 بھیجے۔ امتحان ناں پہلے ڈے چکا ہا البتہ بعد فوج پنٹی آئی ہے جو توں ایں
 امتحان فوج ہون دا حق نہیں رکھیندا، جو تیڈی عمر 28 سال کنیں زیادہ ہے۔
 اہاں تاہیں امتحان دے بعد انٹرویو تاں کنیں دا نہیں تھیا۔ اونوں اخبار، خاص
 کر فرنٹیر پوسٹ فوج خیراں آنداں رہن جو بنن دے باوجود وی غلاف قاعدہ
 ملازمتاں پھیاں بھین۔ الطاف دا امتحان (بی۔ ایڈ) اپریل یا مئی 1991 فوج
 تھی و پنچا ہا لیکن حکومت دے کالجیں فوج چیریٹی تعداد میرٹ نال داخل تھئی
 اوتدی تعداد کوئی پار سو ہے۔ پرائیوٹ بی۔ ایڈ دے کالجیں فوج ڈو ہزار دی
 تعداد ہے تے انہیں دے درمیان مقدمہ بازی ہے۔ مقدمہ اہاں تاہیں
 ہائی کورٹ فوج ہے تے فیصلہ نہیں تھیا، نئے آرڈر دی وجہ کنیں امتحان نہیں
 تھیندے پئے۔ ایں وقت گھٹی بیماری واکوں ہر جاہ تے سکولیں تے کالجیں

دی وائی ہوتی ہے۔ میڈی سمجھ فوج نہیں آندا جو الطاف کیا کرے؟ اپنا
 پرائیوٹ سکول کھولے، بے کھولے ماں کھتاں؟ زخمی لیں فٹھے بی۔ اے وا
 امتحان ڈے نکلی ہے، نتیجہ نہیں آیا۔ بے پاس ہووے ماں کونٹہ یونیورسٹی
 داخلہ کرانواں یا ماں؟ کل انہیں واسطے کیا کرناں پوسی؟ ہک امکان ماں اے
 نظر دے جو فوج کمزور تحصیلدی ڈسدی ہے۔ فوج دا خرچ گھنسی ماں تعلیم تے
 صحت میں زیادہ خرچ تھیسی۔ نئوں سکول کھلسن، اسامیاں نکلسن۔ لیں واسطے
 کونٹے فوج ایم۔ اے فوج داخلہ کروا ڈیواں۔ الطاف تے زخمی دے معاملے
 فوج تساڈی صلاح دی بھال زہسی۔

پالیں دی پاسوں سلام، فالٹی دی پاسو دھائیں تے او عید داں مبارکناں
 ڈیندے پکین۔

فدا حسین گاڈی

سہیں وانگنا!

جیوں جیوں چندا ہم، اونوں ہی نہیں سکھا۔ جیوں جیوں گذردا پے، او بھاندا
 نہیں۔ جیوں دی خواہش تے پسند دے جیوں دی خواہش دی پھک تاں فوج
 ماضی نے جیڑھی صورت فوج میں تراشے، او ہوں مدتاہیں میں دی نفی

ہٹی ہے تے اُچ وُچ او تراش خراش فٹ نہیں ہندی۔ ایں واسطے کڈاڑیں
ہیون واسطے نہیں آیا۔

اسلام آباد ڈونمائیں لیک نہ آون دا گلہ بجا، لولا لنگوا صدر سن سکھدے ہاؤ تاں
مرض ہے جو پیلیمی دفعہ ہڈاں تساں لندن قیندے پئے ہاؤ، پکا ارداہ ہا جو
تساں اللہ ہیلی کر کے آساں۔ اے اللہ ہیلی ہڈاں آکھن دا وقت نزدیک آئے
تاں اللہ ہیلی آکھن ہوں اوکھا لگے۔ جذبات دی سلخ تے ہیون آ لے لوک مرن
تے وُچن وُچ ہوں گھٹ فرق کر سکھن۔ کڈرے پُضیں دے رشتے تڑندے
ڈیکھن دی جرات نہسی کر سگا۔ ایذا علاج کبوتر وانگوں آکھیں بند کر گید ہم۔ تھئے
واقعات کوں مرن دی برداشت کجھ نہ کجھ ہے۔ واقعہ تھی چکا ہا، ایں واسطے
ڈون بھی لیک جذبات دا نہیں بلکہ لہٹی بے سلیقی دا شکار تھیاں۔ شا کے آکھے
جو وانگھا شاگرد دی سانجھ تیں آون دا وعدہ کر گئے۔ میڈی خوش فہمی آکھے جو
ملتانوں اونوں اسلام آباد کٹھے لگے وُلیوں۔ یا لوبہ وی تھی گئے جو شاگرد
دے ایں کٹھ وُچ رک گھٹاں۔ اتھاں آکے پتہ لگے جو تساں 14 اکتوبر کوں
قیندے پئے ہاؤ ایں واسطے نوے آگے۔ وقت کاہیں نہا، ملتانوں پھیں
توںے آیا تاں پتہ لگے جو تساں 14 اکتوبر کوں نہیں بلکہ 17 اکتوبر کوں قیندے پئے

ہاؤ۔ اے پتہ وی 17 اکتوبر کوں لگے۔ خیر کتھیں کتھیں کالھیں دے نہ تھیوں دا
ذکر تے ماتم کریدا رہیاں۔

صاحب! جیوں تھئے، جو کجھ تھئے، تھی گئے۔ لہنوں تھیدا رہندے، لہنوں
تھیدا رہی۔ جیوں کتا سک تے سدھردی کتا ہندی ہے۔ ٹساں جیوں
پاسو اوں لیں واقعہ کوں دیکھو۔ شیں دیکھن دا اپنا اپنا انداز ہوندے تے او
بدلائیں وُج سکدا۔ البتہ بندہ انہیں تھریں دے رخ وُج بدلا رہندے۔

سیں! سرائیکی ماں کھیڈی وُندی ہئی ہے۔ اے لیں علاقے دی اچ دی
گلا ہے پر تبدیلی وُج کتلی موثر ہے، اے یا سوال ہے۔ جیڑے سنگتی ساتھی
سرائیکی دی کھیڈ وُج نال بانن، اکثر انہیں فعل کتھیں وُج سر ڈتی ٹیٹھن یا
انہیں دے راہ بدلیج گھینن۔ کوئی وُج ہووے، زلے نئے ٹر سکدا ہے۔

چلے کتھانیں اے کجھے جو لیں سرائیکی نال او چھکا مار گھنن۔ انہیں دے
خواب ہڈاں انہیں کوں حقیقت بندے تیں نظرے، کہیں ہئی چنڈہ گٹھ دی
کول وُج ہن۔ لہٹی میں دا ماں یا مال ہے۔ مرکزی کردار تے گلگیر دا کوئی
خواب نہی، ماں کڈا میں کئی شے وُٹی ہم، ماں جاگدی اکھ دے خواب ہن۔
لین واسطے اپنا جیوں دھند دھند گرد گرد ہے۔ اپنے اندر دا آدمی ہمیش
سکرات وُج ہے۔ سکراتی کتھیں کجھ تھیوں دی بدگمانی نہیں۔ واکھے دے اندر

دا آدمی بیٹھے، اوندی 'میں' ہے۔ اے اوندی 'میں' دی خوبی ہے جو او کم
 کر گھمے۔ او اپنے کم دے حوالے مال اپنی بنا دا خواب ڈیکھ سکھے۔
 سنیں! اپنی 'میں' تاں اہلی کمزور ہے جو کوئی تعلق تعلق نہیں نظر دا، کوئی شے
 وی بقاء دا ہلکا جیسا یقین نہیں ڈے سکھی۔ سکندر لوکیں دا آدرش ریے،
 ہوں ملٹکیں دی تریح مٹاڑ کیتی ہں۔ اوندے مال ماں کئی قسے کھائیاں
 جوڑیاں ہون۔ سکندر دا گلیر وی اپنی بے یقینی دا دارو نہیں۔ اپنی مادہ پرستی
 کوں اے سمجھ نہیں آندا جو ایں ساری شہرت تے ناموری دا سکندر دی بقاء
 مال کیڑھا رشتہ ہندے۔ ہڈاں میں نمسی، میڈے نیک ماں دا میڈے بعد
 میڈے مال کیڑھا تعلق ہے؟ واقعی بے یقینی دل دی موت ہوندی ہے تے
 میں ایں بے یقینی دی موت مرستاں۔

ایں بے یقینی، ایں فہم دے احساس دے اتھے ڈونگھپ دے باوجود اپنے
 مزاج دا ہک یارخ ہے۔ کجھ تصییرا رہوے، کجھ کرندے رہو، ماں کوئی شے
 مستحل ہے ماں کوئی شے ابدی ہے۔ انہیں پل گھڑی فوج بیٹھے رہو
 ایسے فوج کجھ کرندے رہو۔ کر اقل فطے سبکوں ہڈاں دل کے کریو۔ ہڈاں
 گنڈن انسان کلہی مار مارن چھوڑ آئے۔ ہن ماں اے وسٹیں فوج وسدے۔
 دل کے وسٹیاں وسدی وسدی وسدن۔ بے دل کے کم کر لے ماں ڈونجھے

کول وی آپ جیہاں آدمی سمجھو جیہاں حق اپنا سمجھدے پاؤ، اوہو اونکوں وی حق
 ڈیو۔ آدمیں دا اپنا مزاج ہے، لہٹی سوچ ہے، انہیں دی سوچ تے کم دا اپنا
 انداز ہے۔ بے دل مل کے کم کرٹے تاں نہیں مال تعاون کرو۔ نہیں دے
 اتے لڈیج نہ ڈنگو۔ او پتلیاں نہیں جو ساڈے تہاڈے اشارے تیں ہنگن۔ او
 غلط من یا صحیح، او من تاں سہی۔ انہیں دی ہوند لہٹی ہے، ایں واسطے اوہا گلہ
 سچ ہے جتھاں دل مل کے کم کرن دا اتفاق تھی سکے۔ میڈے اندر دا سچ میڈا
 ہے، تہاڈے اندر دا سچ تہاڈا ہے۔ ہک یا سچ وی ہے جیہاں میڈا تے تہاڈا
 سچ ہے۔ اپنے اپنے اندر دے سچ جینئریں، ماتیں تے ولیں دے سچ
 ہوندن۔ اے سچ انہیں دی قوت ہوندن۔ اے انہیں دے مطلق سچ ہڈیاں
 مالات دی اہارت مال مطلق ہوندن ہوئیں وی اضافی تھی ونگن تاں یا نرخ
 گمن ویندن۔ لہٹی دنیا ویج تاں نہ کوئی مسئل دا لوظ ہے، نہ کوئی مطلق دا تصور
 ہے۔ جیہاں ہی کیہے او مرگتے۔ جیہاں ہی آسی اوہاں لیں قلمے کانہیں
 نی۔ اپنے کنگول ویج تاں کھلا "من" ہے۔ ہاں اے ہی گلہ ہے جو آفٹن
 آلے ہل، ہن دے پلین، سکین، سدھریں دا ہک ڈھنڈا تصور ہے۔ ہک آن
 ڈٹھا گڈھپ ہے۔ نالو مال زمان تے مکان دا وی خوف ہے۔ وقت تے
 فاصلے ہر وقت کجھ جوندن، کجھ بھینندن۔ وقت ہڈیاں بھنن تے آندے، بھن

کے پورا پورا کر کے پودھا نشان مٹا ڈیندے۔ ہن دا ہل ای ہے چرہا بچا
 ہوئے۔ انہیں مجھوں دا اندازہ کرو۔ ہک پاسوں تاں اے یقین ہے جو اے
 ہل سچ کچھ ہے، ایسے مالو مال ایں ہل کوں بدلو۔ تبدیلی دی گالہ تے تبدیلی
 دی سیاست کرو۔ ایں واسطے سرائیکی کھیڈو۔ سرائیکی کھیڈو کے
 وابعدے پائی تے چرکاری کریدے پئے ہمیں (جمع دا ضیفہ ناں بادشاہ دی
 عظمت لو ہے، ناں اے جمع دا صیفہ واقعی جمع لو ہے، اے تاں صرف لہٹی
 کمزور نہیں دی قوت ہے) ڈیکھو سادیں رنگیں مال پائی دی، وقت دی اے
 دھار کھلی رنگدار تھیوی ہے؟ چرکاری لورنگیں تے برہیں دی ضرورت
 ہے۔ رنگ تے برش منڈی دا مال ہے تے پیسے مال خرید تھیوں آلیاں
 مہیں ہن۔ پاکستان وچ منڈی دا مزاج تھیوں کنہیں پہلے توں، میں، سنگتی،
 سکے، سورے، ذات برادری دا ہک مضموم ہا۔ ظاہر ہے جتلا پیسے وچ دھارا
 تھئے، اتلا اے تعلق نکدا ویندے۔ تاں ایں ہل جتھاں ہا، اے منڈی دا
 ہل ہے۔ اتھاں منڈی دے رشتیں مال ہر شے وئی گئی ہے۔ ایں واسطے
 اتھاں منڈی دی پیداوار تے تنظیمی رشتیں دا وجود ہے۔ اتھاں تنظیم ناں
 دی کنہیں شے دا وجود ہوئے تاں ہوئے، اتھاں تاں ہر تعلق، ہر واسطے، ہر راہ
 کم کھیتی کھڑے ہمیں۔ کھیڈوے تاں کھڑے ہمیں، کھیڈوے کوئی طریقہ، کوئی

اصول نیسے اپنایا۔ بے کڈاڑیں مغرب دے فطے کہیں شہر (ملتان وغیرہ) فوج ہونے ہاتھاں سٹیں ہا جو پارہ خود کار لاؤڈ سپیکرں تے بانگ ڈہن گب ہندی ہے۔ کتے غازی ایں بانگ کوں سن کے ناز لو جمع تھیندن، مسیتیں فوج جمع تھیندن دے باوجود کوئی روج نہیں ہندی۔ ٹساں ما فطے تے زور ڈے کے اندازہ کر گھنوں، سرائیکی سرائیکی خود کار تھیندی ہئی ہے، بانگ ڈتی فندی ہئی ہے، ایذا اڑیم کنیں زیادہ ڈونگھا نہیں۔ اے حامل اہاں اتلا طاقتور نہیں جو صدیاں دی فیوڈل سوچ دے خوفیں تے غلامیں کوں بدلا سکدا ہووے۔ اڑ پڑی واسطے چکھیں تے مسلسل سہی دی ضرورت ہے، شاندا انہیں مال صدی دی ہئی دھولے۔

ساڈا الیہ اے ہے جو پیداواری عوامل فیوڈل وقتیں دے نہیں رہے۔ فیوڈل سوچ دا تقاضا ہوندے جو تنظیمیں کنیں افراد زیادہ طاقتور ہوندن، رشتے تنظیمیں دی بھانے افراد مال گنڈھے فیندن۔ لوکیں فوج پہل کاری تے خود اعتمادی نہیں رہون ڈتی فندی۔ ایذا نتیجہ اے ہوندے جو کم حیثیت دے آدمی، تنظیمی طور تے موثر نہیں رھندے۔ خیر اے نیسے گالہیں تہاں بانڈے ہاؤ۔ گالہ نری ہئی سرائیکی کھیڈن کنیں۔ سیں سرائیکی کھیڈن ہن ساڈے واسطے ہوں اڈگھا تھنی گئے۔ لندن سرائیکی کھیڈن ہک نئی گالہ ہے، کہیں مدد نہیں

نھوں دے نو ہنرہ ماں ضرور ہوندا۔ اتھاں اے سولہ تے زنگالی تھی گئی
 ہے۔ ایسے واسطے درد و ہنکا پوسی۔ ہیرے گناہ پھلے کیتن، انہیں دا کھارہ
 ڈہنٹا پوسی۔ نھوں نسل تے مہروم طبقیں مال جوت کرنی پوسی۔ ہک طریقہ
 اختیار کرن تے ٹساں زرو ڈہنٹا ہاتے کجھ دوستیں مخالفت کھیتی ہائی۔ اچ دی
 تنظیم کاری نو اوجا طریقہ ٹھیک ہے۔ سرائیکی لوک سانجھہ بالواسطہ مقامی
 سرائیکی ادیبیں، شاگردوں یا ہئے کہیں حوالے مال بھونے بھونے پونٹس مال
 کوئی رابطے دی صورت کڈے۔ ایسے واسطے نیم سیاسی پھڈے بازی فوج
 وی پورے۔ زیادہ تشریح فضول ڈسدی ہے کیوں جو اے ذاتی خط وی ہے۔
 البتہ صاف لوٹیں فوج اے ہے جو تنظیم سازی واسطے تھساں جو کر سکھے ہاقہ
 کوڑتے چھکیں چھکیں۔ ایں مرحلے تے تھساڈی ڈتی مالی امداد فیصلہ کن
 تھیسی۔ اچ کہیں میں رابطہ دا سلسلہ شروع کرینا چاہیاں تے تھساڈی بحال
 رہی۔ تھساڈا ایں ضمن فوج پھلے کہیں وعدہ ہے۔

تھی سکھے جو تھسا کوں علم ہووے جماعت اسلامی حوامی رابطے واسطے لوک
 سانجھہ دا اختیار کھیتا طریقہ اپنیدی جتی ہے۔ پاسان ماں دی ہک بھلی تنظیم
 بنائی گئی ہے، اوتدا موٹو ہے جو او قلم دے خلاف ہے۔ اے قلم خواہ کوئی
 جماعت، کوئی فرد وی کرے۔ مارچ فوج توں فوج ڈس اٹھینا گھی، انہیں دا

پروگرام تھیسی۔ لیکن پروگرام فوج ڈرامے تے گاؤں ہوسن۔ قلم دے غلاف،
 بے انصافی دے غلاف تقریراں ہوسن۔ پرواہ فوج مرکز ہوسی تے چوک آتے
 سکرن لکھی تے اے سہ کجھ ڈنٹا ویسی۔ کل لیکن تنظیم مال شام گزباری ہم۔
 انہیں دامونو اے ہا جو ہر سیاسی پارٹی اپنے افراد کوں نوازکن فوج لگی ہوئی
 ہے۔ اسان غیر جانبدار ہمیں۔ ملک فوج ڈوڈے ہن۔ مقلوہیں داتے
 کالیہیں دا، وغیرہ وغیرہ۔ ایسے فوج در پردہ فسطائی منصر خوفناک ہے، تشریح
 کہیں ہے فطے کریساں۔ تونے فوج ڈوڈے ترانے ذکر دے قابل واقعے تھن
 ہن۔ تونے دے پرواہ دے کھوکھے ختم تھی بھین۔ بل ڈوڈے سہ کجھ صفا کر
 ڈتے۔ لوکیں دی غاسی تعداد متاثر تھن ہے۔ سٹا گئے جو پارک بلٹیسی۔ کون
 بلٹیسی؟ کتھوں پیسے آسی؟ اہاں تہیں کوئی پتہ نہیں۔ ڈوڈےما واقعہ وسیتی پرواہ دا
 سرائیکی مید۔ اوں مید فوج خان پر کنہیں فقیرا بھگت آیا ہا۔ اوں خواجہ فرید
 دیاں کافیاں سرائیکی سہمی دے ملے ملے انداز فوج گاں کے لوکیں فوج چنگا
 تاثر پیدا کھیتے۔ اوں انج بھن تے کافیاں سنن دی سعادت ساکوں ماسل
 تھن ہے۔ اسماعیل صاحب آئے ہن۔ اجو گمن کے ابتدائی کاروائی شروع
 کر گیدی ہے۔ تربت سانجھ دا تونے مید تے فکشن کراؤن واسطے خط پتر دا
 سلسلہ تے رابطہ وی شروع کر گیدا گئے۔ سرائیکی لوک سانجھ دی کانفرنس مید

دے بعد کراؤن دا اہر ہے۔ ہاں دوست پھنڈن جو تساڈی لندن آؤن دی
 دعوت برحق، خرپے دا ڈسوی لہڑی تاں نئے وُٹکے۔ خرپے دا اندازہ ہوں
 بلدی لکھ ہنوں جو دوستیں مال گالہ کھیتی وُٹج سگے۔ لندن دے قیام وُج، اے
 تاں تساڈا نیکی دا کم ہے۔ اے سلسلہ عرب ریاستیں تاہیں وُدھ سگدے تاں
 لہجا ہوسی۔ ایں متعلق تفصیل مال لکھو۔

فدا حسین گاڈی

واگھا سائیں!

دل تاں آہدے جو تساڈو ڈھیر سارے خط لکھاں سمجھ نہیں آندی جو پا لکھاں۔
 میں لہٹی باہ تے ویلے دی قید مال لکھاں۔ میوں اکثر شک رہندے جو فرد
 دی کوئی آئیڈنٹیٹی ہوسی ہے یا فرد محض زمان مکان دے حوالے مال
 ہوندے۔ اے حوالے بدل ڈیوں تاں فرد دی ذات وی ہئی تھی وُندی
 ہے۔ ایں واسطے جے فاصلے وُدھ وُندن، اتے رشتے ٹرٹ وُندن۔ اگلی صد
 تاہیں ذالیاں حک ہئے کینیں اہنہی تے اُن سُٹاں بن وُندن۔ اللہ کرے میڈا
 اے وُہم ٹھیک نہ ہوئے۔

ساڈے مکان تاں بُدا بُدا ہن، زمان بکو ہے۔ کجے زمان وُج ذاکاں، ہک
ہے کول زیادہ تر ابرکٹ انداز وُج کجھ کنوی کر سگھیاں ہوسن۔ ابلاغ دا پارم
تاں تفصیلات وُج ہوندے۔ قربت دا ذریعہ تاں اڈرورہ رورہ دے پھونے
احساسات ہونداں ہیرے اساں ہک ہے تاہیں ہنچیندے ہئیں تے ہک
ہے دی ذات وُج سانجھ کریندے ہئیں۔

خیر سہ غلط ہوسی۔ بھل سیکوں اے ڈس جو میں تساڈو پالکھاں؟ اے لکھاں جو
اتھاں اچ کل ہوں گرمی پندی جتی ہے۔ آہنن جو گرمی وُج مادہ پھیل
ویندے تے خیالیں دی جاہ وی تاں مادہ ہے۔ اے مادہ ہیرے دا رخ دی
شکل وُج ہوندے، تھی سگھے جو گرمی وُج لیندے وُج وی کھنڈپ آوندا
ہوئے تے ایں سانگے گرمی وُج اساں ڈڈروں بھڈروں تھئے وڈے
ہوندوں۔ خیالیں دے کھنڈ وُج وُج ساڈی ذات دا مرکزی نقطہ کمزور تھی
ویندا ہوئے۔

یارتوں ہوندا ہانوں تاں کجھ کریندے ہاے۔ اے سہ کجھ سرے کنیں پاگل ہن
ہوندا ہوئے پر وُت وی ساڈیں ذاتیں کول کجھ معنی ڈیندا ہا۔ کجھ کر کے میں کجھ
ہم۔ کجھ سوچ کے وی انسان کجھ ہوندا ہوسی، لیکن اے کجھ ہوون دا احساس
اوندی ذات تاہیں ہوندے۔ باہر دی دنیا اوندے کجھ ہوون دی تصدیق نہیں

کریدی۔ ساڈا ڈکھ اے ہے جو اساں ہموں نے آدمی باہری تصدیق دے بغیر
لہٹی سوچ دے حوالے نال، ذات دا شعور ہوں گھٹ زور دار انداز وچ رکھ
سکھے ہئیں۔

سئیں! اچ کل کجھ نصی ودا کریدا، لیں واسطے ذات دا حوالہ وی ہوں گھٹ
بلکے جیں کنئیں میڈے کجھ ہووکن دا یقین آوے۔ اے ڈکھ تاں ہر کمزور
ذات دے بندے دے نال ہوندے۔

ماضی دی یک زمانی تے یک مکانی دا آسرا گمن کے اپے آسو پاسو دا کجھ
لکھدا پیاں۔ اے کجھ میڈی ذات دے پر وکن وچ پھٹج کے آیا ہووے، وت
وی تھی سکھے جو کجھ ذرے انجھے نکل آکن جیڑے تہاڈی ذات سُخان کے
پا آکھ سکھے۔

سانجھ داکم ٹپ تھی گیا ہے۔ اپنے سر بھنن لو تڑئیں، رشتیں کول تڑنا یقین کر
کے انہیں تڑئیں ٹوئیں نال ننوں ذاتیں تائیں ہون دا اہر کریدے پے
ہئیں۔ آج شام کول وڈرا عظم دی تقریر، ساڈھے ست وے سچ دے بعد
دے اساں نجیب دے گھر ملدے پے ہئیں۔ سارے ملک وچ بے یقینی
تے عدم تحفظ دا احساس ہے۔ انہیں احساسیں وچ ڈاکیں دا تاں سوپا وچ
سکھے، کلپور دی، انسان دی بہتری تے خوشی دیاں کالیں کرن بے وقت

دی رانگی تھی قندی ہے۔ اچھے وقتیں تے ماتیں فوج آدمیں فوج نسلہیا
 ودم قندی۔ این وڈے نسلہیا دا نتیجہ ہوسی جو پرائے بھان میکیں یاد آن۔
 بدتیں دے بعد اپنے موئے مایں دے گھر زاہدہ زخمان تے اوندی ماء کول
 گھن گیاں۔ انہیں دا گھر ہیڈونے ٹٹو میل کمن دریا وی بالکل کندھی تے
 ہے کوئی فرلانگ کنہیں وی گھٹ۔ تسا کول پتہ ہے جو اچ کل اتھاں امہیں
 دا موسم ہے۔ اتھاں ساؤل ہئی، درختیں دے بھنڈ ہان، انہیں درختیں تے
 کوئل کوکدی ہئی، نال واہندا دریا تے اوندے فوج پڑی۔ پرائے وقت،
 پرائے لوک، اپنے ماء نہیں ٹکھڑے دوست بھرا نہ یاد آن۔ یادیں دا ہک
 بلکا جیاں احاس تے بھکا تھن۔ ٹساں تاں ہانڈے پاؤ جو او ٹکھڑ گئے ہنہیں
 دے ملن دی کوئی وی آس ناں ہونے۔ انہیں دی یاد ہک ڈھونہیں دی
 کھیر ہندی ہے۔ وقت دے ڈونے مل مٹ قندی ہے۔ کوئی کیندی آس
 تے جیوے؟

اچ بے ربط کالہیں کرن دی پاہ ہے۔ ٹساں کانہ دے جنگل ڈٹھے ہوسن۔
 انہیں کول لگی بھاء وی ڈٹھی ہوسی۔ جیڑھے پانسے وی ہوا ہندی ہے اول
 پاسے بھانہڑون کھردے۔ انسانیں دے جنگل لہٹی لہٹی ہوا تے بھرنکدے
 پھین۔ سندھ فوج ہوا دے بھولے تیز ہن۔ سارا سندھ سارا بھرنکدا پئے۔ ہر

پاسے شعلے ہن۔ بے اچ بھر دا کوئی پاسا، کانیں دا کوئی بونا، کوئی اوٹا گمن
کے بچھاپے ناں تھی سکھے جو کل کہیں ہی پاسو ہوا آوے، اے ہونے
وی سڑ وٹھن۔

سرائیکی ڈیس فوج ہک ترتیب جیڑھی بیٹی ہی، او کھنڈ گئی ہے۔ مظہر عارف
فرنٹیر پوسٹ فوج مصروف ہے تے کچھ ہلکا جیہاں احساس، ہک ہلکی جیہیں
ہیل سرائیکی دی محسوس تھیندی ہس۔ مظہر نواز ہک بیٹے ہالکے بت
دی اٹھدی لہریں فوج کم تھیا ڈسے۔ رفیق دکان کنیں بے فارغ
تھیندے ناں لہٹی آواز فوج کم تھیون دی کوشش کردے۔ اوتدا ہارمونیم رہ
گئے۔ فرار لورالائی ملازمت تے لگا گئے۔ اشوال لہٹی ذات تے لوٹیں فوج
کم ہے۔ زمان شادی کر گیدی ہے، لنگاہ تے سیاست دا رنگ چوکھا پڑھا
ہونے۔ اویسی صورت فوج دکھدا پئے۔ ہاں میں تساکوں ڈسیندا پیا ہم جو اچ
نجیب دے گھر گویانگ تے بزدار آسن۔ اکتوبر یا نومبر فوج شاکر د سانجی، تربیت
سانجی ادبی سنگت تے پاکستان پمپر فورم دے ناں مال وقت تے باہ کوں بلا
کہیں انجوان ج کونفرنس کرن دا جنون تھیا ودے تے لیندے انہیں گالہ تھیسے۔
ٹساں انہیں ڈیناں پاکستان ہوسو ناں؟

یارا تاراں اپے خطا فوج ہک ذات دی تحریر دے کچھ ٹوٹے لکھے ہائیں۔ تاراں
 کھتے خوش قسمت ہاؤ۔ تاراں اے خواب آسرا ڈے سکھن۔ اہلا زوفانس،
 انہیں بادو بہریں لوظیں فوج کون ناں گم تھی ونبے۔ ایں طرانج دے لفظ
 پڑھن دے بعد کوئی آدمی کہیں ذات ہوگا رہ ونبے؟ میڈے نو تاراں اے
 مسئلہ ہے۔ میں ناں اوں دا اُن ڈٹھا عاشق تے تیڈا رقیب تھی گیاں۔

فدا حسین گاڈی

سنس وانگھا!

اچ رات 2، 3 ونبیں ہک خواب ڈٹھم۔ اساراں وسیتی کہیں تو نے کچھ راہ ناں
 آندے ہاے۔ ایں راہ ڈو جموکاں بہین۔ ہک دا ناں مانی والی تے بی دا
 ناں میر والی ہا۔ مانی والی جموک دے بلکل ناں ہک ناہیں ہئی۔ لے نکوں وندا یا
 شیراں آہے ہاے۔ ہن ناں مد گور گئی ہے ایں راہ تے نہسی آیا۔ ہڈاں
 تو نے استاد ہم، روزانہ پیدل یا گھوڑی تیں ایں راہ اٹھ ڈاہ سال آندا رہیاں۔
 اچ رات ایں راہ تیں خواب فوج وسیتی وندا پیا ہم۔ میڈے ناں امجد کھوسہ
 تے وسیتی دا ہک سوٹل آدمی تے ہک عورت ہئی۔ اوندے فوج ناہیں
 واہندی ہئی ہئی۔ اتھوں بیڑی تے پے۔ مانی والی جموک دے اگو پاروں،

کھڑاں تے درخت ہین۔ میری والی بھوک دے آسو پاسو راہ گم تھئے۔ وڈے
 وڈے کتے آئن۔ امجد تیں تے ڈوبھا آدمی اگو تیں لنگہ پین۔ میکل کتیں
 ولیر کیدھے۔ کتیں کتیں جی بچھے تاں اوٹن ڈسدے۔ تیکوں پتہ ہے جو
 میں کتیں کتیں ہوں ڈرداں۔ کتیں دا خوف اتلا طاری تھئے جو ندرؤ جاگ
 پیاں تے ہوں لکھ خوف تے ڈر دا احساس رہے۔ میڈا خیال ہے ایں
 طرائع دے خواب کوئی وی قائم بالذات نہیں ڈسدے۔ تساڈا کیا خیال ہے؟
 اچ ڈنڈے کول وسٹی بزدار دھوتے مال گیا ہم۔ کل دھوتے ہوں صدام دے
 حق فرج بلوس کڈھا پا۔ لہٹی بھراس کڈھ چکا ہاتے وسٹی بزدار فرانسے گھوڑے
 کول ملن تے انوں شہید دے میلے دے پروگرام لو گیا یا یا گئے ہاے۔
 ذات دے مسئلے عجیب ہونداں۔ بل گھڑی دی نمائش تیں بھگوا ہا۔ وسٹی
 دے حوالے مال کئی طاقتور شخصیتاں گروپس کر کے، لہٹی ذات دے اظہار
 دی لٹ پٹ چندیاں ہین۔ شام کول اتھوں وے۔ اے تاں تیکوں ضرور
 پتہ ہوسی جو ہن کل مولی دی سفراند لگب لگی ہے۔ ہن مانہاں پھلے۔
 مانہاں پھلے، ماں کاٹ پھوڑے ماں کلا۔ ایں مینے فرج چھتاں چھکیاں ڈھوڑ
 مٹی آلیاں ہوائیں پکدن۔ دلیرن ایسا ہوا پلیدی ہتی ہتی۔ ہوں ہوں بے حس
 تے بے رونقی ہوا ہندی ہے۔ ایں مینے ڈنڈیں دی دھپ کشادگی کتیں

نالی ہندی ہے۔ راہیں اوں اوہیاں گلہن۔ انہیں وچ کوئی نوئے دل
 نوازی نہیں ہندی۔ پاں سہاڑ راہیں۔ اے مہینہ لہنوں بور بور ہوندے۔ تھی
 سکھے جو تساکوں اے ماں یاد ہوئے۔ خیر یاد کر کے وی کیا کریو۔ تساں اتھو
 دے پھنیں دا ڈس سکونماں ڈسو۔ اسان ماں کنہیں ہک ادھ ماؤل یا افسانے
 دے واسطے مال جیرھے لندن دی سدھ بدھ رکھدے ہاے او تان سرورن وچ
 آس داہیں مال ٹٹھیں، قصے کماٹیں دا لندن ہا۔ چوسر دے کماٹیں دا لندن۔
 ہن ماں کپڑی دی وسٹی او وسٹی نہیں، ماں تونہ او تونہ زہے، ماں اتھان
 چولہیں وچ سیالیں دی راہیں بھاہ ہدی ہے ماں گھر دے لوک ایں بھاہ
 دے آسرے کٹھے تھی کے وقت گریمن۔ ہر شے بدل گئی ہے تے تساڈا
 لندن، تساڈی ولانت ماں اتھی بدل گئی ہے جو سنجاتی وی نہیں وچ سکھی۔
 سانجھ تے نچھ ہے۔ ایسے وچ شریک مڈل کلاس شک گئی ہے۔ کجھ
 شوں شاں ہئی ماں اوں فٹھے دوستیں کوں وی شغل ملا ہویا ہا۔ ہک ہئے دی
 ہجک پھکن دا شغل۔ بے میڈی ذات دے نفاڑے نوپتاں نہیں وہداں تان
 ہئے دی ذات دے حوالے کنہیں باہ تیں کیوں ہوؤن۔ بے میڈے گوہڑیں
 وچ ساہ نہیں، بے میں نسسی انسی سکھاں تان پتیا کیوں اٹھے۔ اسان ہڈاں
 ذاتی مراداں نھے پا سکھے تان اسان جیرھے ٹولے دے ہمراہ ہوندے

ہئیں، بے کنہیں کول با مراد سمجھن لگب وُنجوں تاں اصولیں، ضابطہیں تے
 انلاق دی آڑ وُج انہیں کول لہٹی نفرت دا نشانہ بٹیدے ہئیں۔ میڈی اے
 خواہش رہندی ہے جو میں نہسی تاں میڈی ہان سناٹا والا وی تاں ہوئے۔
 خضر حیات نوانے دے جیو والی صورت شاید ہوں وُڈی خواہش تے حادث
 دے بعد وُج تھیوے تاں تھیوے۔ آدمی آپ بالکونی وُج برے کے ہئے کول
 کریندا ڈیکھے۔ تاں آگہ سگھو جو اے پلیو پرنٹ وی تاں خواہش دے پرے
 تھیون دی نوانے والی شکل ہے۔ شانہ میڈے خیال وُج اے لہنوں نہیں۔
 اتھاں تاں ڈونہیں فریق ہان سناٹا والے نہیں ہوندے۔ بے ہوون وی تاں
 جیون تے زندگی دا او تعلق نہیں ہوندا جیرے ہان سناٹا نال دل کے گواراں دا
 ہوندے۔

میں اٹھوں ہم، میڈی ماء مونی ہئی۔ او بیٹ اپنے چیکیں ہئی۔ او بیمار تھئی۔
 اوندے بیمار تھیون نال میکوں اوندے مرگ دا یقین تھی گیا۔ میں مامیں کول
 آکھا جو اماں مردی ہے، میں گاڈن نہ ویساں، اتھائیں زہساں۔ البتہ ہڈاں
 میڈا جیو مویا، اوندی موت دا احساس ویسا ہا۔ ماء دی موت وُج محسوس کرن دا ویسا
 انداز ہا۔ جیو دی موت میکوں لہٹی جیاتی دے ہک وُڈے صے دی موت
 محسوس تھئی۔ اچ تاں میں اویں جیو دی جاہ تیں وُنجوں آکیں فہوں ہاں۔ خیر

ابے دی موت تیں کوئی وی آون ملن والا او کالہ نہ آگہ سگا ہیرے انداز دی
 میں سنن چندا ہم۔ شانہ میں وی ساڈی ماء دے مرک تے ساکون اوکھی وی
 کالہ آگہ سگن دی پزیش وچ شمی، ہیرھی ساڈا دل سنن چندا ہوسی۔ روہتی
 اکلار ساڈے مال میوں چنگا نہیں لگدا۔

یار لوکیں کون ماں ہتہ ڈھول چکے لگدن۔ لہٹی طبیعت ہے بے رل مل مال
 کورے ماں ایسے کال اڈارن تے ہتہ ڈھول بہن وی ظہیمت تھی وندے۔
 اونوی وی ممکن نہیں جوہکی بندر دے زمانہ اکلھی وچ ہک تھی، ہک باہ تیں
 بدن۔ ملن نکھرن ماں تھیرے ہے۔ ٹساں اے ڈسو جوتساں پا محوس کرندے
 پے پاڈتے پا پدے پے پاؤ؟

فدا حسین گاڈی

16 جنوری 1991 - تونسہ

سین واکھا!

ساڈے ولایت و نون تیں ساڈی خوشی ساڈی ذات دے حوالے مال نہی۔
 آساں خوش تھئے ہاسے جو آساں فہوں ہک ولایت وندا پئے۔ اتھاں شور دی
 صلح بند ہے۔ اتھاں علمی فنا ہے۔ بے آساں نیسے ورنج سگے ماں اتھاں

ساڈا اپنا آدمی ساڈو کئی دانائی تے محل دیاں کالیں لکھدا رہی۔ اسان لہٹی
 مانتیں فہوں بے نکل ناں سگوں تاں وت وی اے ساڈے لو کافی ہو سی جو
 کڈایں کڈایں کوئی محل دی گالہ تاں سن گھنوں۔ تاں اوں دنیا وچ ہاؤ
 جھتاں ڈرے دے دل چیرے بھین، جھتاں والیں دیاں کھلاں لہاںیاں بھین۔
 ایں واسطے لکھدے ڈرے ہمیں جھتاں ساڈے کالیں دا مدود اربہ ظاہر تھی
 کے ساڈیاں پگھیاں کھلن دا سامان بنن۔ خیر وت وی لکھتاں ہے۔ ایں
 واسطے لکھدے ہمیں۔ اتھاں جیرے واقعے ساڈے آسوپاسو تھیندے ہمیں،
 او ایں واسطے لکھداں تاں جو کہیں گالہ دی اجدا کیتی ورنج سکے۔ بھیندے جی
 واگے کنیں ان سچاں تھیون ڈکھی لکھدے۔

سانجھ وچ دوستیں سرائیکی سرائیکی کیتی ہئی۔ کہیں کوں گورنری نہیں ملی۔ لہذا
 ایں کم کوں بے فیہہ سمجھ کے چھوڑ دتا گئے۔ دوست محل آسارن وچ لکھے
 ہون۔ اللہ کرے انہیں دیاں محل ماڑیاں سلامت رہون۔ کل تاں اعتراض با
 کوئی سیاست کریدے، کوئی ذاتی مفاد بھیندے۔ پتہ نہیں اچ کل ساریں
 سیاست کیوں چھوڑ ڈتی ہے؟ ساریں ذاتی مفاد پانوں کنیں توبہ کیوں کر گیدھی
 ہے؟ اچ تاں کجھ نہ کرن دا دور ہے۔ ہر یک کسی وائوں کھوپے وچ پے
 پٹھے۔ ہر یک اپنے آپ کوں ٹھیک سمجھ کے آپ کل کاسات دا مرکز بن

گئے۔ ٹساں ساوا اتھاں تساں وی کئی کائنات دا مرکز تاں سوے تھی گئے۔
 اتھاں تساں کنیں سو سارے غلط تاں نہیں۔ چونکہ سارے غلط ہن تاں تساں
 انہیں اہمیتیں ناں ہے گلہ وی کرؤ تاں کیرھی گلہ کرؤ۔ ہاں زبان دی وجہ
 کنیں جیرھی رکاوٹ ابلاغ وچ آندی ہے، رابطہ وچ جیرھی تکلیف تھیدی
 ہے او تاں ہن ختم تھی گئی ہوسی۔

ہاں یاد آنے تساں کجھ پڑھے پنے ہاؤ۔ خبر نہیں لسانیات یا لیو جیاں کوئی بیا
 مسنون ہے۔ بے لسانیات ہے تاں اے ڈسو جو اے کیا ہوندی ہے؟ یارا
 تساں ٹھیک ہوسو بے ذہنی سطح وچ فرق ہووے تاں ذہنی برابری نہ ہووے
 دی وجہ کنیں ڈو آدمیں دی دوستی دی گرمی نہیں رہ سکدی۔ دوستی تاں ہک
 قائد وسیبی تعلق نہیں۔ استاد شاگرد دا، گرو پیلے دا، مرشد مرید دا تعلق وی تاں ڈو
 آدمیں وچ تھی سکدے۔ سیں! اپنی معرفت وچوں بے اتلا کجھ سوے ڈے
 سکدے جو کوئی غلیف تھی سکے تاں اتلا کجھ تاں ڈے سکدے ہاؤ جو کوئی تھید
 کر سگن ہوگا تھی سکے۔

ولایت وچ کوئی ادبی سنگاں ہوندن؟ بے ہوندن تاں کیوں ہوندن تے کیوں
 کم کریندن؟ تساں وی کوئی وقت لے، بے انہیں دا کوئی اجلاس تھیرا

ہوئے تے تہاں اوتدے وُج شامل تھئے ہووے تہاں انہیں دے متعلق تہاڈا

کیا تاثر ہے؟

ہاں ہک گلہ اُکھن یاد آئی ہے۔ اتہاں 31 مارچ کول 1991 دی مردم شماری مکمل تصدیق ہئی ہے۔ مردم شماری دا فارم ڈیکھن دا موقع ملے (جے ولایت وُج سرائیکی غیر اہم زبان نہ رہ گئی ہووے یا پنجابی دا ہک حصہ نہ نظر دی ہووے تہاں) لیں فارم وُج زبانیں دے بھی خانے ہن، اردو، پنجابی، سندھی، پشتو، بلوچی تے دیگر۔ عالم انور بٹو پور ڈویژن والے قومی اسمبلی وُج اے سوال پاتے، اُکھن جو سرائیکی کول طبعہ زبان دے طور تے درج تہاں کر کے لیں زبان نال زیادتی کیتی گئی ہے۔ باقی کنہیں پاسو کوئی احتجاج نہیں تھیا۔ میں بیان ڈیون دی کوشش کیتی ہئی ہوں جھوٹا ہوون دی وجہ کنہیں میڈے بیان دی اہمیت نہی تے تہاں اے کوئی خبر بٹدی ہئی۔ لہذا کنہیں نہیں بھاپا۔

سندھیں تے بے پناہ قلم تصدیقے چھینن۔ ہام ہوں زیادتیاں کریدا پئے۔ دوستیں کول خیال کیوں نہیں تصدیقہ جو او سانجھ دے پلیٹ فارم کنہیں انسانی حقوق دی خلاف ورزی تے کوئی موقف اختیار کر کنہیں کوئی قرار داں کوئی بیان ڈے جھوٹن۔ شائد تھی سکھے اے وی سیاست ہووے، تھی سکھے

میڈیاں اے کالیں پلکاں ہون، بے اے گلہ بال آدمی دی تھی سگدی
 ہے تاں اتھاں تاں ہک خط ممبر قومی اسمبلی عالم انور ملقہ خان پور دؤ شکرے
 دا ہٹہ ڈیو تے اتھاں کوئی انجمن ہندی ہوئے تاں اتھوں پاس کر سگو تاں
 سندھ تے قلم دے خلاف کوئی قرار داد پاس کراؤ۔

ساڈے مال تاں اے پیا تھیدا ہے جو راہ منزل بڈی جتی ہے۔ دوستی ہزار
 وچ میلے کرن دا اہر ایں واسطے کھیتا گیا جو اے گھنن کول گھٹ کرن دا ذریعہ
 تھیندے۔ ایں کن علاوہ اسان جیں چھوٹے آدمیں واسطے ہک سیاسی اہمیت
 تے ذریعہ وی ہوندے۔ دوستیں خاص کر گھوڑے دی شخصیت نلاں کنیں
 ہوں نائف ہے۔ ایں میلے کول ہک عام میلے دارنگ ڈیون وچ غیر محسوس
 کردار ادا کھیتا۔ اے میلے 14-15-16 فروری کول تھئے۔ ہاؤید مگسی مظفر گڑھی
 فنکار ہا۔ عام لوہیں وچ آکھیا وچ سگدے جو میلے ن گئے، لیکن عوامی مذاق
 کول کجھ پستی دؤ گھن گئے۔

ملک قمر دے والد صاحب فوت تھی گھین۔ 21-22 فروری کول انہیں کنوں
 سانہ دی سنٹرل کمیٹی دا کٹھ ہا۔ او ملک تے ملک دے بھرانوں وچ بانیداد
 دے جھگڑے دی وجہ کنیں نہیں تھی سگا۔ تہاڈے بعد اٹھ نو آدمیں دا ہک
 کٹھ رحیم یار خان سنٹرل کمیٹی دا تھیا ہا۔ ایسے بعد اہاں تاہیں کوئی کٹھ نہیں تھی

سگا۔ مٹھر نواز کول یرقان تھی گئے۔ ہک مینے تانیں ڈاکٹریں اوکول کنیں کم
 کاج کنیں ہنگے۔ خوشی دی گلا ہے جو ہوں چکھیں چکھیں ٹھیک تھیندا
 پئے۔ تساڈے بعد ڈو ترانے دفعہ منصور کریم مال ملاقات تھئی ہے۔ اچ کل
 نان پر ہک جیننگ فیکوری وچ کم کار دی نگرانی کرین۔ نہیں مل سکے۔
 البتہ خدا توفیق نہیں ڈتی جو زمان صاحب دی ماضی ڈے سکوں پا۔ ہن اچ
 ملتان وچ دا ارادہ ہے تے اوہدی زیارت کرن دی وی ہکی نیت ہے۔

رخسانہ آہی ہئی ہے جو تحفہ بھیجی تیں تساڈا شکر یہ ادا کراں۔ رخسانہ دی
 انگریزی کمزور ہے اوہوں ڈری ہوئی ہے۔ او تحفہ دا شکر یہ ادا کرن دے بعد
 آہی ہے جو انگریزی وچ پاس تھیون دا ولایت دے لوکیں کنیں کوئی تعویذ
 گمن ہنوں۔

مارچ وچ ارادہ ہے جو تربیت سانجھ دا ملتان یا بہاولپور وچ اجلاس تھی وئے۔
 ایں سلسلے وچ کوئی مشورہ ڈے سکوں تاں تساڈا ہوں ہوں شکر یہ۔ زندگی دے
 ساز دے بے صدا تھیون دا ہوں احساس ہے۔ ایں واسطے بے اچ دے
 وسیب وچ کوئی بہتری دی گلا تھی سگی تاں ایسو لہٹی زندگی دا سارا ماسل
 ہے۔ تساں اتھو دی عورتیں دی کوئی تنظیم ہووے تاں پتہ لکھ سکوں انہیں دا
 کوئی مشورہ وغیرہ بھیجوں تاں تساڈی ہوں ہوں عنایت ہو سی۔

